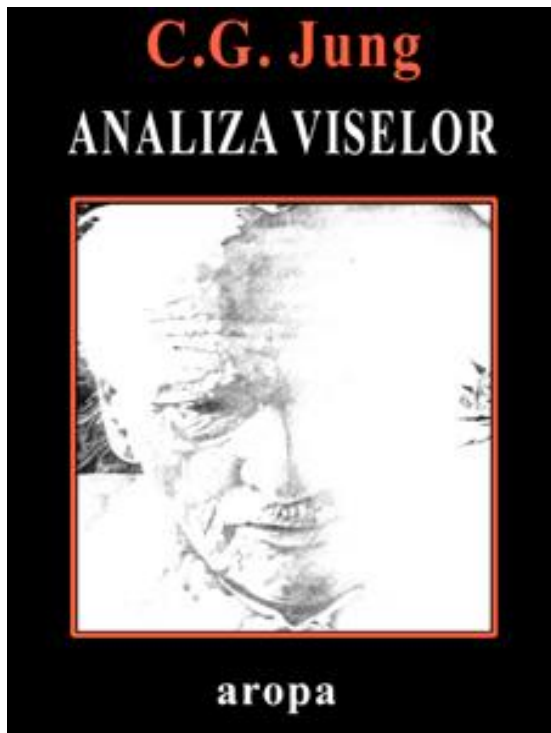

C.G. Jung

Analiza viselor

C. G. Jung

ANALIZA VISELOR

Ediție critică

Selecție de texte, introducere și note
de JEAN CHIRIAC

Ediția a II-a revăzută și adăugită

©AROPA, 1998-2003, pentru introducere și note
ISBN 973-98126-1-9

SUMAR:

INTRODUCERE

Jung și “visul diagnostic” p. 4

Lămuriri preliminate p. 15

ANALIZA VISELOR

I. Importanța viselor p. 20

II. Trecutul și viitorul în inconștient p. 40

III. Funcția viselor p. 57

IV. Analiza viselor p. 84

V. Arhetipul în simbolismul viselor p. 94

ANEXA

Psihologia visului, de Roland Cahen p. 122

INTRODUCERE

Jung și “visul diagnostic”

Jung a afirmat adeseori că visele preludiu, visate la începutul curei psihanalitice, descriu evoluția psihică ulterioară a pacientului. Studiul acestor vise ne oferă o serie de informații ca niște balize de orientare în privința sensului pe care îl va căpăta viața pacientului în viitor. Adeseori un “vis mare” de acest gen ne urmărește din copilărie și numai la maturitate reușim să-l interpretăm

Evoluția noastră psihică este un proces care debutează fără știrea noastră în inconștient și se finalizează atunci când sîntem prezenți, “de față” (conștienți), martori ai procesului lăuntric. Există întotdeauna o schemă, un arhetip al evoluției noastre spre o plenitudine cu neputință de imaginat în chip conștient. Și dacă „ceva” este deja hotărît în privința noastră nu trebuie să ne mire că „dru-mul” nostru interior poate fi zugrăvit, simbolic, în visele noastre. Mă refer, desigur, la “visele mari”, la acele “vise diagnostic” de care pomenea Jung, la visele viziune.

Un “vis diagnostic” neelucidat

Primul vis pe care mi l-am notat în jurnalul meu din momentul în care am început să-l studiez pe Jung¹, suna cam așa:

Asist la o ceremonie religioasă. Călugării îmbrăcați în rase intonează cîntece grave religioase, iar eu încerc să-mi unesc glasul cu al lor. Momentul este de o adîncă solemnitate. Brusc știu că unul dintre cei prezenți, nu îmi este clar cine, intenționează să-l ucidă pe Marele Maestru, persoana sacră care conduce întregul ceremonial. Într-un fel sau altul individul este însă prins și pedepsit într-o manieră bizară. El este introdus într-un soi de vehicul circular sau sferic, fixat în centrul unei fîntîni arteziene. După mimica și gesturile sale contorsionate înțeleg că pentru criminal locul detenției este o teribilă tortură. Curînd “vehiculul” începe să se înalțe la cer.

Sînt extrem de contrariat: locul supliciului îmi evocă mai degrabă sacralitate și nu pricep cum i se poate rezerva o asemenea cinste unui păcătos vinovat de crimă.

Iată în detaliu visul meu pe care l-am visat, repet, la începutul experienței mele cu psihologia jungiană. Este un “vis mare”, un “vis diagnostic”, de tipul celor care descriu evoluția noastră ulterioară, drumul nostru spre individuație.

---

¹ Am început să-l studiez pe Jung prin 1982. Paralel cu consultarea operei sale îmi întocmisem un *jurnal de vise* în care încercam să-mi notez cu scrupulozitate tot ce visez și să-mi analizez visele în maniera specifică lui Jung.

Care este însă semnificația visului? Ce încearcă să-mi comunice el? Și, mai ales, cum să fac să descifrez "mesajul" său obscur?

Aceste întrebări nu și-au primit răspunsul pe loc. Au trecut mai bine de patru ai pînă cînd o persoană erudită, cunoscută într-o conjunctură de spiritualitate indiană, mi-a spus cam așa: "Cel care vrea să-l ucidă pe Marele Maestru este însuși Maestrul, alterego-ul său, umbra sa. Partea teriomorfă, abjectă a Maestrului, *răul* este pus în Centru² pentru a fi purificat. De aici și chinurile groaznice ale celui ce Diavol fiind nu poate îndura purificarea, metamorfoza. Crima este astfel explicată: Umbra nu acceptă de bună voie să fie convertită!"

Mărturisesc că la vremea acestei explicații am fost absolut încîntat. Ulterior aveam să aflu că satisfacția mea nu avea nici o consecință³. Pentru că nu aflasem, în fond, care este sensul confuziei mele finale din vis: nu pricepeam de ce i s-a rezervat locul sacru, Centrul, odiosului criminal care intenționase să-l ucidă pe Maestru. Această contrarietate era, la urma urmei, cheia visului.

Logic vorbind, unui criminal nu i se poate rezerva lo-

---

² Aluzie la *mandala*, studiată de Jung, care apare pregnant în vis: vehiculul sferic, fîntîna arteziana" - imagini ale Centrului, ale Sinelui sau Totalității psihice.

³ Este interesant de semnalat faptul că ori de cîte ori primim explicații de ordinul celor pe care le-am primit eu, să le zicem explicații teologale, simțim brusc un sentiment de ușurare: "Ei, da! - ne spunem - lucrurile au o logică". În realitate, aceste "explicații" nu au nici o logică. Ele sînt variațiuni teoretice pe teme arhicunoscute ale ideologiei creștine, ca de pildă "răul", "păcatul", "purificarea" etc. Nevoia de conformism social, teama de nou, de necunoscut, se exprimă, fără îndoială, și în domeniul experiențelor noastre vizionare.

cul de onoare - să ne gândim, de pildă, la Iuda și la destinul său tragic! Nu există nici o apropiere simbolică prin care am putea identifica sinuciderea culpabilă a “vânzătorului” lui Isus cu soarta insului anonim din visul meu. Care să fie, deci, înțelesul acestor anomalii care frizează cel mai elementar bun simț?

Freud și teoria sexuală

În aceeași perioadă în care am obținut interpretarea de mai sus am început să mă ocup mai puțin de lucrările lui Jung pentru a mă dedica, treptat, cu trup și suflet, psihanalizei freudiene, în special lui Freud. Această curioasă schimbare de direcție o datorez tot unui vis. Un alt vis “mare”:

Cinam la un restaurant pe care îl frecventam într-adevăr în viața de zi cu zi. La un moment dat am observat la o masă alăturată un domn distins, îmbrăcat într-un halat alb, imaculat. Știam că este un doctor apreciat și simțeam pentru el o venerație aproape mistică. M-am apropiat de masa lui - m-a invitat să iau loc - și am început să-i povestesc despre activitatea mea psihanalitică, despre lăcomia cu care devoram tratatele lui Jung - i-am citat și câteva titluri - toate acestea pe un ton înflăcărat, partizan.

Doctorul nu a părut deloc surprins. Ba dimpotrivă, am avut impresia că nu-l agreea deloc pe Jung. M-a privit lung, și mi-a zis într-un târziu, cu o nedisimulată undă de admirație: “Și totuși, Freud!” În sensul că Freud este tartorul psihanalizei, maestrul cu “m” mare pe care ar trebui să-l studiez. “Freud și teoria sexualității”, a ținut

el să precizeze.

Curînd am realizat că pe nebăgare de seamă mă dedicasem aproape în totalitate studiului lui Freud. Freud despre care nu știusese nimic odinioară, pe care îl disprețuisem în ascuns, pentru că știam că Jung nu l-a iubit și pentru că nu vedeam ce poate fi spiritual în studiul sexualității. Am început să studiez opera lui Freud cu aceeași patimă cu care mă hrănisem, ani de-a rîndul, cu cea a lui Jung.

Așa am aflat despre complexul lui Oedip, complexul nodal al nevrozei umane, după părerea lui Freud.

Ipoteza oedipiană

Se înțelege că am cedat ispitei de a interpreta primul meu “vis mare” ajutîndu-mă de teoria freudiană.

Este evident chiar și pentru amatorii în ale psihanalizei că tema visului meu este oedipiană. “Maestrul” este un substituit al tatălui. “Criminalul” este o ipostază a fiului. *Mandala* - acea ciudată structură circulară pe care am numit-o vehicul - și fîntîna arteziană reprezintă ipostaze ale mamei⁴, datorită simbolismului lor feminin. “Nimic nou sub soare”, ar exclama un adept freudian, dacă i-ar cădea sub ochi textul visului meu. Faptul că eu asist la scena oedipiană nu l-ar înkurca mai mult: “Dumneata, mi-ar zice el, te iluzionezi crezînd că nu ești atins de acest morb! Iată rezistențele psihice care se ridică împotriva conștientizării complexului oedipian. Toți sîntem

---

⁴ Visul pare o dramatizare a oedipului realizată cu ajutorul unor impresii reziduale recente, așa cum a dovedit-o Freud.

oedipieni, dar nu toți admitem deschis acest lucru.” Și ar continua să turuie pe tema cenzurii morale, a supraeului, a refulării și refulatului, a întoarcerii refulatului într-o manieră deghizată, greu de recunoscut, cum e de pildă înscenarea din visul meu.

Meditînd la toate aceste posibile argumente admit că am fost la un pas să mă las convins că visul meu nu este decît un vis oedipian. Ceva, însă, mă sîrnea să caut în continuare, să nu mă las cucerit de corul adepților lui Freud, așa cum nu am sucombat nici seducțiilor spirituale ale operelor lui Jung.

Un vis capital

După despărțirea dramatică de Freud⁵, Jung a avut un vis capital. Aș vrea să-l redau în versiunea autorului, însoțit de intuițiile sale remarcabile:

Șase zile mai tîrziu (la 18 decembrie 1913), am avut următorul vis: mă aflu împreună cu un adolescent cu pielea întunecată, un sălbatic, pe un munte singuratic și stîncos. Era înainte de a se crăpa de ziuă; la răsărit, cerul era deja limpede iar stelele începeau să se stingă. Dincolo de munți răsuna corul lui Siegfried și am știut în chiar acel moment că trebuie să-l omorîm.

---

⁵ Jung a fost cu siguranță cel mai important discipol al lui Freud. Acesta din urmă avea planuri mari cu mai tînărul său confrate - mai precis, intenția de a-l numi succesorul său la “tronul” împărăției psihanalitice. Despărțirea lor are o poveste conștientă și una inconștientă. Profesional vorbind, cei doi titani ai psihanalizei nu împărtășeau aceleași convingeri privind natura libidoului și rolul vieții sexuale în mitologia nevrozelor.

Eram înarmați cu puști și ne-am postat într-o ambuscadă pe un drumeag îngust.

Brusc a apărut Siegfried în depărtare, la înălțimea creștelor muntoase, odată cu primele raze ale răsăritului. El cobora cu o viteză amețitoare pe coasta stîncoasă a muntelui într-un car făcut din oseminte. Când a apărut la o cotitură, am tras în el și l-am văzut prăbușindu-se atins de moarte.

Plin de dezgust și de remușcări că am distrus ceva atît de mare și de frumos, am luat-o la fugă cuprins de teamă că crima ar putea fi descoperită. În acel moment începu să plouă cu spume și știam că ploaia va șterge urmele atentatului. Scăpasem de pericolul de a fi descoperit, viața își relua cursul, dar mai rămînea în mine un sentiment intolerabil de vinovăție.

Trezindu-mă după acest vis, m-am gîndit la el dar îmi era cu neputință să-l înțeleg. Am încercat atunci să adorm din nou, dar o voce lăuntrică mi-a zis: “Trebuie să înțelegi visul, și asta cît mai degrabă!” Un impuls interior nu-mi dădea pace pînă la un teribil paroxism în care vocea îmi zise: “Dacă nu înțelegi acest vis, trebuie să-ți tragi un glonț în cap!” Ori în noptiera mea exista un revolver încărcat, așa încît am fost cuprins de spaimă. Am început să reflectez din nou la vis și brusc i-am descoperit sensul: “Dar visul acesta tratează o problemă care tocmai agită lumea”. Siegfried, am gîndit eu, reprezintă ceea ce vor să realizeze germanii, adică să-și impună eroic propria lor voință. “Acolo unde există o voință, există o cale!”. Era exact ce încercasem eu să fac. Dar nu mai era posibil. Visul arăta că atitudinea încarnată de Siegfried, eroul, nu-mi mai corespundea. De aceea ar trebui ca el să pia-

ră.

După împlinirea în vis a acestei fapte, am simțit o compasiune debordantă, ca și cum aș fi fost împușcat eu însumi. Aceasta exprima identificarea mea secretă cu eroul, cu suferința pe care o resimte omul atunci când este constrâns să-și sacrifice idealul și atitudinea conștientă. Și totuși trebuia să pun capăt acestei asemănări cu idealul eroului; pentru că există valori mai înalte decât voința eului, valori cărora trebuie să ne supunem⁶.

Siegfried al lui Jung este o încarnare a mitului eroului, dar nu al eroului care se lasă înghițit, devorat de Monstru, ci al celui care ucide Monstrul; un mit care domină și cultura noastră creștină. (Christos care biruie forțele răului, pe Satan etc.).

“Monstrul” este un simbol al inconștientului nostru animal, care își are obârșiile în instinctele crude ale sauri- enilor, în ceea ce are mai primitiv viața. Această “mon- struozitate” a înspăimîntat în așa măsură lumea încît orice civilizație care se considera ca atare a trebuit să-și inven- teze eroii săi, eroi care înfruntă și supun componenta animale a personalității umane.

Jung a încercat să formuleze această inimaginabilă răsturnare de valori: nu trebuie să înfruntăm și să ucidem monstrul din noi; nu trebuie să rîvnim să subordonăm, cu toate consecințele care decurg, animalitatea conștiinței noastre morale și etice (nu vom supune inconștientul conștientului). Dimpotrivă, trebuie să renunțăm la acest ideal eroic încarnat de siegfriezi și de christoși și să

---

⁶ C.G. Jung, “Ma vie - Souvenirs, rêves et pensées”, Gallimard, p.209-10.

încercăm să *integrăm* animalul, răul moral și cel metafizic, în așa fel încât binele să nu mai fie bine și nici răul-rău; adică, să obținem o fuziune de elemente antinomice la modul evocat de filozofia taoistă a cuplului yin-yang. Și în acest sens, Siegfried, personificarea trufiei rațiunii dominante, care vrea să impună lumii animalice ordinea și disciplina sa puritană, trebuie să piară⁷.

Lămuriri, elucidări

Primul meu “vis mare” era ilustrarea aceleași cutezanțe imperioase în contextul lumii noastre moderne, inspirate lui Jung de visul său cu sacrificarea lui Siegfried. Poate că visul meu era chiar mai clar. El putea fi tradus astfel: dacă vrei să realizezi *individuația* (plenitudinea, Totalitatea psihică), dacă vrei să realizezi Sinele (lit. să fii *în* Sine⁸, așa cum ești *în* Dumnezeu, *în* Tao, *în* Nirvana etc.), atunci trebuie să-l “ucizi” pe Maestru. *Maestrul este una din ipostazele eroului care îl înfruntă pe Monstru, una din fațadele lui Siegfried*. În contextul visului meu el personifică supraeul nostru cultural creștin orientat spre asceza și cultivarea atentă a virtuților etico-

---

⁷Mă tem că “sacrificarea” lui Siegfried va sugera cititorului o revanșă primejdioasă a animalității fără limite. Observațiile mele nu pot fi interpretate în această viziune. În realitate, nu avem de-a face cu o bestialitate revanșardă, ci cu o degajare a tensiunilor psihice care se nasc din confruntarea conștient-inconștient. O detașare senină care ia locul crispării psiho-somatice atât de familiară omului modern.

⁸Toate aceste idei sînt sugerate de simbolismul *mandalei* din visul meu (vezi și nota 2).

morale⁹.

De la Jung la Freud și viceversa

De la Jung la Freud și de la Freud la Jung, timp de 17 ani am pendulat mereu între acești doi poli esențiali ai cercetării adîncurilor psihicului nostru. Niciodată nu am putut să mă desprind total de Jung și să mă declar un partizan al lui Freud și viceversa. Pentru că Jung a vorbit pentru prima oară, în termenii psihologiei experimentale, despre *Sine*, despre *individuație*, despre *unirea contrariilor* și integrarea (plenitudinea) psihică. El a creat astfel puntea de legătură dintre psihologie și doctrina mîntuirii, dovedind prin mărturiile clinice cum se desenează, în psihicul abisal, procesul realizării de sine.

Freud ne-a arătat ce anume trebuie să integrăm. Pulsunile sexuale și agresive, elementele vitale ale vieții, care au fost intens refulate (și sublimare) în civilizația noastră. El a descris pentru prima oară structura aparatului psihic, a adus probe irefutabile în sprijinul tezei existenței inconștientului psihic și ne-a invitat să explorăm acest univers neliștit.

La drept vorbind, o psihanaliză completă nu se poate limita la conștientizarea inconștientului freudian și nici nu se poate cantona numai în orizonturile teoretice, ce-i drept fas-

---

⁹În realitate, supraeul nostru nu este structurat în întregime după eul său biblic. O mulțime de elemente “păgîne” sînt deja prezente în structura sa. Global însă, etica de orientare creștină - iată o expresie mult mai fericită - opune vieții instinctive rezistențe de cele mai multe ori absurde. Supraestimarea și valorizarea mistică a sărăciei în creștinismul ortodox este un exemplu de exagerare morbidă a superiorității culturii în detrimentul naturii.

cinante, ale opticii jungiene. Contrariile - aparente - se ating, se contopesc și concură la realizarea Totalității chiar și în tărîmul metodologiei autocunoașterii.

N.B. Regret că nu pot extinde aici studiul materialelor mele, care ținesc spre procesul de individuație, în maniera familiară lui Jung: amplificarea și analiza comparată apelînd la izvoarele mitologice și religioase, la alchimie etc. Un element aș mai lămuri totuși: ipostaza de vehicul a Sinelui din primul meu vis evocă o concepție mistică ce s-ar putea rezuma astfel: realizarea Sinelui (adică unificarea contrariilor conștient-inconștient, integrarea “răului”, reevaluarea și asimilarea vieții instinctive etc.) este calea (vehiculul, în sens de disciplină care “conduce” undeva) “înălțării la ceruri”, ceea ce este identic cu “Viața veșnică”.

Cîțitorul a înțeles, probabil, urmărind analiza sumară a primului meu vis, de ce i s-a rezervat locul sacru, Centrul, odiosului criminal - adică “răului”, în sensul amintit mai sus. El, “răul”, instinctul la Jung, este acea *funcție inferioară* care aduce cu sine Totalitatea.

LĂMURIRI PRELIMINARE

Cu puține luni înainte de a muri, Jung a avut următorul vis: era așezat la biroul său și vorbea unei mulțimi de oameni despre opera sa. Se pare că publicul îl înțelegea în ciuda faptului că opera sa se adresează mai ales specialiștilor.

Acest vis a fost punctul de plecare al cărții, ultima sa carte: “Eseu de investigare a inconștientului”, în care el face efortul de a explica pe înțelesul tuturor concepțiile sale psihologice.

Am extras din această ultimă lucrare câteva texte care se ocupă în mod special de analiza viselor și am botezat aceste fragmente “Analiza viselor”, titlul cărții de față.

Nu m-am limitat la simpla traducere a acestor materiale. În paralel, am oferit și o serie de note explicative, de sinteze și aprecieri critice de pe pozițiile freudiene.

Adeseori, critica de pe poziția freudiană este destul de dură, de nemiloasă, creînd senzația că personal mă situez de partea lui Freud în problema controversată a

analizei viselor. Nimic mai fals. Abordarea freudiană nu vine decît să fixeze cadrul gîndirii psihanalitice care, după cum se ştie, nu a debutat cu Jung, ci cu Freud. Acest cadru, care nu neglijează teoria nevrozelor¹, topica freudiană, problema refulării, a refulatului, transferul etc., oferă cititorului o viziune mai amplă asupra fenomenelor descrise şi interpretate de psihologia abisală.

Nu trebuie să ignorăm următorul fapt: de cele mai multe ori în expunerile sale Jung s-a forţat să elimine vocabularul şi problematica freudiană a psihanalizei, înlocuind, unde s-a putut, noţiunile freudiene cu propriile sale expresii. “Umbra”, de pildă - care desemnează la Jung tendinţele pe care acesta le neglijează, le ignoră sau le refulează - acoperă de fapt noţiunea de “refulat”, la Freud. Jung a încercat să ocolească tot ce a stabilit Freud în teoria şi practica psihanalitică, atunci cînd nu a susţinut că propriile sale descoperiri merg mai departe de viziunea lui Freud (de altfel, Jung şi-a botezat propria sa psihanaliză *psihologie analitică*, pentru a o deosebi de psihanaliza freudiană).

Adeseori în comentariile mele am adus exemplificări de vise interpretate parţial², dar care au meritul de a orienta privirea cititorului şi spre o altă manieră de abordare

---

¹Foarte des în comentariile mele am pomenit cuvîntul “pacient” tocmai pentru a sugera cititorului că psihanaliza autentică nu se poate lipsi de funcţia sa terapeutică, în sensul freudian al termenului.

²În realitate, nici un vis nu poate fi interpretat pînă la capăt. Întotdeauna rămîne ceva necunoscut care ne face să întrezărim indeternabilul.

a visului, care nu evită chestiunile delicate ale vieții sexuale³. Jung a izolat sexualitatea și dificultățile ei mulțumindu-se să vorbească, la modul cel mai general, despre instincte. După părerea mea, această atitudine produce un mare prejudiciu deoarece atenuează impactul ideilor legate de viața sexuală (și mai ales de refularea sexualității) asupra mentalității obișnuite⁴. Dacă este adevărat că nu trebuie insistat pe problemele sexuale în mod exagerat, nu trebuie neglijat nici faptul că minimizarea acestor probleme nu aduce nici ea nimic bun.

Trebuie să mărturisim că dacă înțelegem concepția globală a lui Jung despre *Totalitatea psihică*, despre omul unificat, despre realizarea *Sinelui*, este tocmai pentru că am asimilat în prealabil problemele ridicate de psihanaliza lui Freud, în special cele aflate în directă atingere cu viața noastră sexuală.

În domeniul teoriei arhetipurilor inconștientului colectiv găsim deopotrivă exagerări inadmisibile.

În ultimul capitol tradus și comentat de mine întâlnim mai multe afirmații hazardate în legătură cu o serie de vise așa-

---

³Regret, desigur, că dorind să pătrund mai adânc în miezul viselor interpretate a trebuit să renunț uneori la pudoare și să spun lucrurilor pe nume. Sper ca cititorii să înțeleagă această abatere intenționată de la normele limbajului decent.

⁴Atenuarea acestui impact explică de ce o terapie analitică de orientare exclusiv jungiană nu produce modificări notabile în viața celui analizat. Dacă îi vorbim cuiva despre instinct, despre nevoia de a integra instinctul în viața conștientă, dar nu punem degetul pe rană ca să arătăm în detaliu ce anume trebuie integrat, rămânem la nivelul conferințelor teoretice de psihanaliză. Adică înțelegem multe dar nu putem modifica nimic.

zis arhetipale aparținând unei fete de câțiva anișori. Observațiile lui Jung sînt deplasate pentru că ignoră, voit sau nu, ceea ce îi sare în ochi unui analist imparțial: aceste vise tratează, cu ajutorul unor materiale simbolice (cu imaginile pe care le găsim din abundență în fabulele și basmele copilăriei), interese pulsionale care nu au nimic în comun cu filozofia, cu mistica sau cu viața spirituală.

Jung ignoră acest aspect și se desfășoară pe pagini întregi încercînd să ne convingă că visele fetei au un caracter inițiativ și că nu sînt cu nimic mai prejos decît scenariile mitico-inițiatice ale religiilor antice, decît miturile creștine sau koan-urile Zen etc. El vrea să dovedească astfel că viața noastră spirituală este o răbufnire interioară a inconștientului arhetipal, un act natural de care de care luăm cunoștință prin visele și viziunile noastre.

Desigur că această idee naște o serie întreagă de complicații, mai ales pentru că nu vedem clar ce ar trebui să înțelegem prin spiritualitate.

Dacă identificăm “viața spirituală” cu activitatea unui instinct specific, o pulsione transcendentă, ceva ce urmărește unificarea personalității scindate a individului, atunci ne aflăm pe terenul psihanalizei, care poate admite existența unei *funcții psihice totalizante*⁵ și unei fenomenologii aferente.

Dacă “viața spirituală” definește fenomene de alt ordin, adică ceea ce Biserica oficială ne cere să credem, atunci viziunile jungiene nu mai au nici o relevanță! Este absolut necesar să lămurim lucrurile în această privință.

Eu cred că Jung a oscilat mereu între o viziune psihică a spiritualității și una teologică. De aici și sentimentul

---

⁵ Vezi notele 8 și 9, cap. V.

pregnant al oricui citește opera lui Jung că, la urma urmei, gândirea autorului rămîne oarecum nelămurită.

NOTĂ:

Notele mele nu au atașată nici o extensie. Există însă cîteva note care provin de la autor (C. G. Jung) pe care le-am subliniat cu extensia “N.A.”.

ANALIZA VISELOR

I. Importanța viselor

Omul utilizează cuvîntul vorbit sau scris pentru a transmite altuia ce are pe limbă. Limbajul său este plin de simboluri, dar el folosește și semne sau imagini care nu sînt descriptive, precum abrevierile, succesiunile de inițiale ca de pildă O.N.U., U.N.I.C.E.F., U.N.E.S.C.O. Mai există și mărcile cunoscute ca și numele de medicamente. Am mai putea adăuga decorațiile și insignele. Deși toate acestea nu au semnificație prin ele însele, au căpătat totuși una (în ochii noștri), prin folosirea lor generalizată sau pentru că le-am atribuit noi una în mod deliberat. Totuși acestea nu sînt simboluri, ci semne care conduc numai la obiectele cărora le sînt asociate.

Ceea ce numim *simbol* este un termen, un nume sau o imagine care, chiar și atunci cînd ne sînt familiare în viața cotidiană, posedă totuși implicații care se adaugă la semnificația lor convențională și evidentă. Simbolul implică ceva vag, necunoscut sau ascuns pentru noi.

Multe monumente cretane, de pildă, conțin desenul

unei tesle duble. Obiectul ne este cunoscut, dar noi ignorăm implicațiile sale simbolice. Să luăm un alt exemplu, cazul acelui indian care, după o călătorie în Anglia, se reîntoarce acasă și povestește amicilor săi că englezii adoră animalele pentru că a văzut vulturi, lei și boi în vechile biserici. Nici el nu și-a dat seama, ca și mulți creștini, că aceste animale sînt simbolurile evangheliștilor, simboluri derivate dintr-o viziune a lui Ezechiel, care are ea însăși o analogie cu zeul egiptean al soarelui, Horus cu cei patru fii ai săi. Pe de altă parte, există o sumă de obiecte cunoscute pretutindeni, ca de pildă roata și crucea, obiecte care au totuși o funcție simbolică în anumite condiții. Pe bună dreptate natura exactă a ceea ce simbolizează ele rămîne totuși obiectul speculațiilor și controverselor.

Așadar, un cuvînt sau o imagine sînt simbolice atunci cînd implică ceva în plus față de sensul lor evident și imediat. Acest cuvînt sau această imagine au un aspect “inconștient” mai vast, care nu s-a definit niciodată cu precizie și nici nu s-a explicat pînă la capăt. Nimeni, de altfel, n-ar putea spera s-o facă. Atunci cînd mintea întreprinde explorarea unui simbol, ea întîlnește idei care se situează dincolo de ceea ce poate sesiza rațiunea noastră. Imaginea roții poate să ne sugereze, de pildă, conceptul unui soare “divin”, dar în acest punct rațiunea noastră este obligată să se declare incompetentă, căci omul este incapabil să definească o ființă “divină”. Cînd, în limitele inteligenței noastre, calificăm un lucru drept “divin”, nu avem aici decît un cuvînt care se poate fonda pe o credință, dar niciodată pe un dat concret.

Deoarece o mulțime de lucruri se situează dincolo de limitele înțelegerii umane, utilizăm constant termeni sim-

bolici pentru a reprezenta concepte pe care nu putem nici să le definim, nici să le înțelegem complet. Acesta este și unul din motivele pentru care religiile utilizează un limbaj simbolic și se exprimă prin imagini. Dar această utilizare conștientă a simbolurilor nu este decît un aspect al unui fapt psihologic de o mare importanță: omul crează simboluri în chip inconștient și spontan.

Acest fenomen nu este ușor de sesizat. Totuși trebuie să-l înțelegem dacă vrem să știm mai mult în privința modului de funcționare a minții noastre. Omul, după cum ne putem da seama îndată ce reflectăm, nu percepe nicio dată totul. El poate vedea, auzi, atinge, gusta. Dar informațiile care îi sînt astfel transmise prin văz, auz, simțul tactil, gustativ, depind de numărul, calitatea și de calitatea simțurilor sale. Simțurile omului îi limitează percepția sa despre lumea care-l înconjoară. Utilizînd instrumente științifice, el poate, într-o anumită măsură, să le atenueze deficiența. De pildă, el poate să-și extindă aria vizuală sau finețea auzului folosind un binoclu și, respectiv, un amplificator electronic. Dar chiar și aparatul cel mai perfecționat nu poate face mai mult decît să-i apropie obiectele îndepărtate și să facă audibile sunetele slabe. Indiferent de instrumentul folosit omul va ajunge mai devreme sau mai tîrziu la limita certitudinii pe care cunoașterea științifică nu o poate depăși.

În plus, percepția realității comportă la noi aspecte inconștiente. Mai întîi, chiar și atunci cînd simțurile noastre reacționează la fenomene reale, la senzații vizuale sau auditive, ele au fost transpuse din domeniul realității în cel al minții. Iar în mintea noastră ele devin realități psihice a căror ultimă natură nu este cognoscibilă (căci psihicul nu poate fi cunoscut de către propria sa substanță).

Iată de ce există în fiecare experiență un număr indefinit de factori necunoscuți, fără a mai vorbi de faptul că fiecare realitate concretă rămîne întotdeauna necunoscută în anumite privințe, căci noi nu cunoaștem natura ultimă a materiei.

Acestor aspecte inconștiente ale percepțiilor noastre conștiente trebuie să le adăugăm evenimentele de care nu am luat cunoștință în chip conștient. Ele au rămas, cumva, sub pragul conștient. Ele s-au produs, dar noi le-am înregistrat subliminal, fără știrea noastră. Putem lua cunoștință de aceste evenimente într-un moment de intuiție sau printr-un proces de reflectare profundă, care ne ajută să ne dăm seama *post festum* că ele trebuie să se fi produs. Și deși, inițial, nu am apreciat importanța lor emoțională și vitală, ele ținesc mai târziu din inconștientul nostru, ca o gândire de mîna a doua.

Această gândire se poate manifesta de pildă sub forma unui vis. Este ceea ce se produce de obicei: aspectul inconștient al evenimentelor ne este revelat prin vis, unde se manifestă nu printr-o gândire rațională, ci printr-o imagine simbolică. Din punct de vedere istoric studiul viselor este cel dintîi care a oferit psihologilor posibilitatea de a întreprinde o explorare a aspectelor inconștiente ale evenimentelor psihice conștiente.

Acestea sînt observațiile care au condus psihologii la presupunerea existenței unui psihic inconștient, cu toate că mulți filozofi și savanți au refuzat să creadă în așa ceva. Ei obiectau, naivi, că asemenea presupuneri ar implica existența a două obiecte sau - pentru a exprima lucrurile într-un limbaj obișnuit - a două personalități prezente în același individ. Ori este tocmai ce implică aceste presupuneri. Nu e nici o nenorocire

pentru omul modern că multe persoane suferă astăzi de această dualitate căci, în principiu, nu este vorba de un simptom patologic. Această dualitate este un fapt normal pe care îl putem observa pretutindeni, în toate epocile. Nevrozatul a cărui mîină dreaptă nu știe ce face mîina stîngă nu este un caz unic. Faptul că nu observăm această dualitate este efectul unei inconștiențe care se constituie în moștenirea comună a omenirii.

În fond, omul a devenit conștient treptat, pas cu pas, în cursul unui proces care s-a prelungit de-a lungul a numeroase secole, înainte de a ajunge la stadiul de civilizație (al cărui început s-a stabilit arbitrar odată cu inventarea scrierii, în urmă cu circa 4000 de ani î.d.C.). Și această evoluție este departe de a se fi încheiat căci regiuni vaste ale minții omenești sînt încă învăluite în întuneric. Ceea ce noi numim *psyche* nu poate fi identificat în nici un caz cu conștiința noastră și cu conținutul ei.

Cel care negă existența inconștientului presupune de fapt că astăzi noi cunoaștem complet psihicul. Iar această presupunere este de o falsitate la fel de evidentă ca și presupunerea că am cunoaște astăzi tot ce este de cunoscut în privința universului fizic.

Psihicul nostru face parte din natură, iar enigma sa este la fel de nemărginită. Rezultă că noi nu putem defini nici psihicul și nici natura. Putem numai să afirmăm convingerea că ele există și să le descriem, în măsura posibilului, modul de funcționare. Prin urmare, în afara observațiilor acumulate în cursul cercetărilor medicale există argumente logice, cu greutate, care ne incită să respingem afirmații ca “inconștientul nu există”. Asemenea afirmații nu fac decît să exprime un

vechi *misoneism*, adică teama de ceea ce este nou și necunoscut.

Există rațiuni istorice care explică rezistență pe care o opunem la ideea unei părți necunoscute a psihicului. Mentea conștientă este o achiziție foarte recentă a naturii, și ea se află încă în stadiu experimental. Ea este fragilă, amenințată de pericole specifice și ușor de vătămat. După cum remarcă antropologii, una din tulburările mentale cele mai frecvente la primitivi este “pierderea sufletului”, adică o sciziune sau mai degrabă o disociere a conștiinței.

La popoarele a căror conștiință nu a atins încă gradul de dezvoltare al conștiinței noastre, “sufletul” (sau psihicul) nu este resimțit ca o unitate. Mulți primitivi cred că omul posedă, în afară de sufletul său propriu, un *bush soul* sau suflet animal și că acest suflet animal se încarnează într-un animal sălbatic sau într-un arbore care capătă atunci un soi de identitate psihică cu individul uman¹. Este ceea ce eminentul etnolog francez Levy-Bruhl a numit participare mistică². Mai târziu, sub presiunea criticilor care s-au opus teoriei sale, el a retractat cele avansate anterior, dar eu cred că adversarii săi greșeau. Este un fenomen arhicunoscut în psihologie

---

¹Primitivul resimte anumite componente ale sufletului său ca participând la o altă ordin, non-umană, de manifestare: animală și vegetală. Totodată eul său poate să cadă pradă unor emoții inconștiente - în ambele cazuri disocierea psihică este de necontestat și mai ales un fapt natural.

²*Participarea mistică* se întemeiază pe credința în corespondențele dintre lume umană și cea naturală. În virtutea legii corespondențelor omul poate acționa asupra naturii imitând sau simulând anumite fenomene pe care dorește să le provoace.

La fel, prin identificare el poate împrumuta eficacitatea simbolică sau reală a obiectelor și ființelor din lumea înconjurătoare. El împărtășește astfel virtuțile lor sau “participă” la excelența lor.

posibilitatea individului de a se identifica inconștient cu o altă persoană sau cu un obiect³.

Această identitate poate căpăta formele cele mai diverse la primitivi. Dacă sufletul animal este identificat cu un animal real, animalul respectiv este considerat un soi de frate al omului. De pildă, un om care ar avea drept frate un crocodil ar putea să înoate fără grijă într-un râu infestat cu aceste animale. Dacă sufletul animal este asociat cu un copac, atunci orice rău făcut copacului respectiv se răsfrânge automat și asupra omului, în virtutea unei legături mistice întinse între om și copac.

Unele triburi cred că omul are o pluralitate de suflete. Această credință exprimă sentimentul pe care îl au primitivii că fiecare om este constituit din mai multe unități distincte, deși înlănțuite. Aceasta semnifică faptul că sufletul individului este departe de a fi definitiv unificat. Dimpotrivă, el se poate fragmenta în orice clipă sub șocul emoțiilor necontrolate⁴.

Aceste fapte cu care ne-au familiarizat studiile antropolo-

---

³În visele, fanteziile și obsesiile omului modern apar adeseori identificări cu animale, forme vegetale, fenomene ale naturii și chiar cu obiecte anorganice. Un pacient al psihanalizei trăia obsesia vie că după moartea sa se va transforma în piatră. Alt pacient visează că este un taur care se luptă în arenă cu un matador, iar altul că este un păianjen uriaș care prinde în pânza sa o mulțime de victime omenești. Cineva a visat la un moment dat că este un vîrtej de vînt.

⁴Este vorba de emoțiile stimulate de evenimentele lumii exterioare. Omul primitiv, ca și omul modern de altfel, se teme de întâmplările neprevăzute din viața sa care i-ar putea induce emoții puternice, imposibil de controlat. De aceea el caută să le preîntîmpine prin diferite mijloace: respectarea riguroasă a tradiției în viața de zi-cu-zi, consultarea și interpretarea diferitelor semne divinatorii etc.

gilor nu sînt chiar atît de străine civilizației noastre mai avansate. Putem fi și noi cuprinși de disocieri psihice Putem deveni prada dispozițiilor emoționale și putem fi profund afectați de ele; putem deveni iraționali, incapabili să ne amintim lucruri importante, care ne privesc pe noi și pe ceilalți, în așa fel încît să ne întrebăm “ce m-o fi apucat?”. Pretindem că sîntem capabili să “ne controlăm”, dar controlul de sine este o calitate remarcabilă prin raritatea ei. Avem doar iluzia că ne controlăm. Un prieten ar putea spune despre noi lucruri de care noi nu sîntem conștienți.

Nu încăpea îndoială că pînă și în ceea ce numim un înalt nivel de civilizație conștiința umană nu a atins încă un grad satisfăcător de continuitate. Ea este încă vulnerabilă și susceptibilă de a se fragmenta.

Această facultate pe care o avem de a izola o parte din psihicul nostru este, de fapt, o caracteristică de mare valoare. Ea ne permite să ne concentrăm atenția pe un singur lucru și să excludem tot ceea ce ne solicită din alte părți. Dar există o diferență radicală între *decizia* pe care o luăm la un moment dat de a da la o parte și de a suprima momentan o parte din psihicul nostru și o *stare* în care fenomenul se produce spontan, fără știrea și consimțămîntul nostru, ba chiar împotriva voinței noastre. Primul proces este o cucerire a ființei civilizate - al doilea corespunde la ceea ce primitivii numesc pierderea sufletului și, mai aproape de noi, el poate fi cauza patologică a unei nevroze.

Astfel, unitatea conștiinței rămîne ceva precar chiar și în zilele noastre. Ea se poate fragmenta foarte ușor. Pe de altă parte, facultatea noastră de a ne domina emoțiile - care ni s-ar putea părea dezirabilă dintr-un anumit punct de vedere - nu mai este o calitate, deoarece ea răpește varietatea, culoarea, căldura și șarmul relațiilor umane.

În acest context este necesar să examinăm importanța viselor, a acestor fantezii imateriale, insesizabile, înșelătoare, vagi, nesigure, produse de inconștientul nostru. Pentru a face să se înțeleagă mai bine punctul meu de vedere aș vrea să povestesc cum s-a constituit el treptat în decursul anilor și cum am fost determinat să concluzionez că visele sînt cîmpul de explorare cel mai accesibil și cel mai frecvent pentru individul care vrea să studieze facultatea de simbolizare a omului.

Sigmund Freud este primul care a încercat să exploreze empiric fundalul inconștient al minții conștiente. El a pornit de la ipoteza că visele nu sînt produsul întîmplării, că ele au legătură cu gîndurile și cu problemele noastre conștiente.

O asemenea ipoteză nu avea nimic arbitrar. Ea se baza pe concluzia, la care ajunseseră neurologi eminenți (de exemplu Pierre Janet), că simptomele nevrotice sînt legate de o experiență conștientă. Ba mai mult, că aceste simptome ar fi manifestarea zonelor disociate ale minții noastre, care ar putea deveni conștiente în anumite împrejurări.

La sfîrșitul secolului trecut, Freud și Josef Breuer au constatat că simptomele nevrotice, isteria, anumite tulburări psihice, comportamentele anormale au în realitate un sens simbolic. Ele sînt, ca și visele, un mod de expresie a minții noastre inconștiente.

De pildă, un pacient confruntat cu o situație intolerabilă poate fi cuprins de spasme ori de cîte ori încearcă să înghită: el “nu poate înghiți situația.” În alte condiții asemănătoare un alt subiect va avea un atac de astm: “atmosfera” căminului său i se pare irespirabilă. Un al treilea suferă de o paralizie a picioarelor: el nu

poate să meargă, altfel spus, nu poate continua să trăiască astfel. Un al patrulea, care vomită tot ceea ce mănîncă, nu poate “digeră” vreun fapt degradabil. Aș putea cita multe exemple de acest gen.

Dar aceste reacții fizice nu sînt decît una din formele prin care se manifestă problemele care ne tulbură inconștient. Aceste probleme se exprimă și mai frecvent prin vise.

Orice psiholog care a ascultat oamenii ce îi descriu visele lor știe că simbolurile care apar în vise sînt mult mai variate decît simptomele fizice ale nevrozei. Ele se prezintă sub forma fantasmelor complexe, pitorești. Dar dacă analistul, confruntat cu acest univers oniric, utilizează tehnica “asociațiilor libere”, creată de Freud, el realizează că visele pot fi reduse, în final, la anumite scheme fundamentale. Această tehnică a jucat un rol important în dezvoltarea psihanalizei, căci ea l-a pus pe Freud în măsură de a lua visele ca punct de plecare pentru investigarea problemei inconștiente de care sufereau pacienții săi.

Freud a făcut această remarcă simplă dar penetrantă că dacă încurajăm visătorul să-și comenteze imaginile viselor sale și să exprime gîndurile sugerate de ele, el se va trăda și va revela fundalul inconștient al tulburărilor de care se plînge, fie prin ceea ce zice, fie prin ceea ce omite să zică. La prima vedere, ideile pe care le exprimă visătorul îi pot părea ilogice, străine; curînd, însă, devine relativ ușor de descoperit ce încearcă el să evite, adică gîndirea sau experiența dezagreabilă pe care vrea să o suprimă. Indiferent de șiretlicul folosit pentru a o disimula, fiecare din cuvintele pe care le utilizează țintesc drept în inima situației.

Psihanalistul vede atît de des celălalt aspect al lucrurilor încît este rar departe de adevăr atunci cînd

interpretează acest amestec de eschivări și aluzii drept indiciile unei conștiințe încărcate⁵. Iar ceea ce el sfîrșește prin a descoperi îi confirmă așteptările.

Pînă aici nu-i putem obiecta nimic lui Freud și teoriei refulării și satisfacerii imaginare a dorințelor ca origine aparentă a simbolurilor care apar în vise. Freud a acordat o importanță particulară viselor ca punct de plecare pentru tehnica “asociațiilor libere”. Dar, la un moment dat, am început să cred că această manieră de a utiliza bogățiile de fantasme produse de inconștientul nostru în timpul somnului era totodată înșelătoare și insuficientă. Îndoielile mele au apărut cu adevărat atunci cînd unul din colegii mei mi-a povestit despre o experiență care o avusese în cursul unui voiaj cu trenul în Rusia. Deși nu cunoștea rusa și era incapabil să descifreze caracterele alfabetului chirilic, el a sesizat faptul că cuvintele străine pe care le vedea pe panouri și afișe i-au produs o stare de reverie în care le atribuia tot felul de sensuri posibile.

O idee sugera o altă, încît, în această stare de detentă în care se afla, el înțelese că această “asociație liberă” trezise în sine multe amintiri de odinioară. Printre ele descoperi cu neplăcere subiecte dezagreabile, îngropate de mult în memoria sa, lucruri pe care dorise să le uite și pe care mintea sa le uitase într-adevăr. El izbutise să descopere ceea ce psihologii numesc “complexe”, adică experiențe emoționale refulate,

---

⁵În realitate, nu conștiința este încărcată, ci inconștientul. Eschivările pacientului nu sînt încercări premeditate de a disimula în fața medicului o gîndire perversă. Aceste eschivări sînt expresia rezistențelor care se opun, în chip inconștient, gîndurilor incompatibile cu atitudinea morală a pacientului .

susceptibile de a provoca tulburări permanente în viața noastră psihică sau chiar simptomele unei nevroze.

Această întâmplare mi-a revelat faptul că nu este necesar să utilizezi visul ca punct de plecare pentru o asociere liberă când vrei să descoperi complexele unui pacient. Mi-am dat seama că putem atinge centrul prin orice punct al circumferinței. Am putea porni de la alfabetul chirilic, de la o meditație pe un glob de cristal, de la un rozariu pentru rugăciune, un tablou abstract sau chiar de la o conversație întâmplătoare apropo de un eveniment banal: visul, în această privință, nu are o utilitate mai mare sau mai mică în comparație cu orice alt punct de plecare. Și totuși visele au o importanță care le este proprie, chiar dacă sînt adeseori suscitade de o bulversare afectivă în care sînt implicate și complexele obișnuite ale individului. (Complexele obișnuite ale individului sînt punctele sensibile ale psihicului care reacționează cel mai rapid la o stimulare, la o perturbare exogenă.) Așadar, am putea să reducem oricare vis la gîndurile secrete care îl bulversează pe individ dacă folosim asociația liberă.

Dar tocmai în această privință am înțeles că, dacă am avut dreptate pînă acum, aș putea afirma pe drept cuvînt că visele au o funcție proprie, mai importantă. Adeseori visele au o structură bine definită, cu un sens vizibil, și exprimă idei și intenții subiacente precise, deși în general acestea din urmă nu sînt imediat inteligibile. Prin urmare, am început să mă întreb dacă nu cumva ar fi mai oportun să acord mai multă atenție formei și conținutului visului, în loc de a mă lăsa antrenat de asocierea “liberă” și de înlănțuirea de idei care conduc la complexele pe care le-aș putea atinge la fel de simplu prin alte mijloace.

Această idee nouă a marcat o turnantă în evoluția psihologiei mele. Pornind din acest moment am încetat

treptat să mai urmăresc asociațiile care se îndepărtau prea mult de textul visului. Am decis să mă concentrez mai degrabă asupra asociațiilor care se raportează direct la visul propriu-zis, convins că aceasta exprimă ceva specific pe care înconștientul încearcă să ni-l comunice.

Această schimbare de atitudine cu privire la vise a antrenat și o schimbare de metodă. Noua mea tehnică trebuia să țină cont de toate aspectele mai vaste și mai variate ale visului. O poveste povestită de mintea noastră conștientă are un început, o dezvoltare și o concluzie. Tot astfel se întâmplă și cu visul. Diferă dimensiunile sale în timp și spațiu. Pentru a înțelege visul trebuie să-i examinăm fiecare aspect, așa cum ai face-o cu un obiect necunoscut pe care îl tot răsucești în mână pînă ce fiecare detaliu al formei sale îți va fi devenit familiar.

Probabil că este suficient ce am spus pînă acum pentru a face să se înțeleagă cum am fost condus să mă opun din ce în ce mai mult la asocierea “liberă”, așa cum a fost utilizată ea mai întîi de Freud. Intenționez să urmăresc îndeaproape visul însuși și să exclud toate ideile și asociațiile suplimentare pe care le-ar fi putut evoca. Fără îndoială ele puteau să mă conducă la descoperirea complexelor care îi provoacă unui pacient tulburări nevrotice, dar eu aveam în minte un scop mult mai vast.

Există multe alte mijloace care permit identificarea acestor complexe: psihologul, de pildă, poate obține toate cheile care îi sînt necesare utilizînd testele de asociere verbală (cerîndu-i pacientului să asocieze la un număr de cuvinte și să-i studieze reacțiile). Dar dacă vrem să cunoaștem și să înțelegem organizarea psihică a personalității totale a unui individ, este esențial să ne dăm seama că visele au un rol mult mai important de jucat.

Aproape toată lumea știe astăzi, de pildă, că actul sexual poate fi simbolizat (sau, dacă vrem, reprezentat sub o formă alegorică) printr-un mare număr de imagini diferite. Fiecare din aceste imagini poate, printr-un proces de asociere, să ne conducă la ideea de raporturi sexuale, și la complexele specifice care influențează comportamentul sexual al unui individ. Dar putem la fel de bine să punem în lumină asemenea complexe grație unei reverii apropo de un alfabet rus indescifrabil. Prin urmare, am fost determinat să presupun că visul poate conține un mesaj de altă natură decât simbolul sexual (și aceasta din motive bine definite). Dau un exemplu:

Cineva visează că introduce o cheie într-o broască, că mînuiește o bîtă sau că izbește într-o poartă cu un berbec. Fiecare din aceste instrumente poate fi privit ca un simbol sexual. Dar faptul că inconștientul a ales una din aceste imagini mai degrabă decât pe celelalte două are de asemenea o mare importanță și implică o intenție. Problema reală este de a înțelege de ce a fost preferată cheia în locul bîtei și bîta în locul berbecului⁶. Adeseori înțelegem

---

⁶ Problema alegerii de către inconștient a unui simbol sexual mai degrabă decât a altuia ține, de fapt, de impresiile reziduale datînd din ziua care a precedat visul. Ele sînt reorganizate de procesul de elaborare onirică în așa fel încît să capete sensul dorit de inconștient (de dorința refula-tă).

Iată, de pildă, un pacient visează că cineva, o persoană importantă, i-a dat cadou o sabie de samurai. Visătorul își amintește că deunăzi a conversat cu soția pe marginea simbolismului sexual relevînd faptul că penisul, în vise, ar putea fi reprezentat printr-o sabie. Totuși, s-ar putea întreba pe bună dreptate Jung, de ce tocmai o sabie de samurai ? Visul ar fi putut alege orice altă sabie pentru a-și atinge scopul - de ce a optat el, oare, precis, pentru o sabie de samurai? Simplu: deoarece în urmă cu puține zile visătorul s-a întreținut cu un

astfel că nu actul sexual a fost desemnat în vis, ci o altă situație psihologică⁷.

---

prieten pe marginea diferențelor dintre sabia “noastră” și sabia de samurai. Prietenul i-a spus că sabia de samurai are centrul de greutate asupra mânerului în timp ce sabia noastră - asupra lamei.

⁷ În realitate, visul prelucrează și impresii sexuale arhaice chiar dacă nu pare să se axeze pe ele. Este vorba de *supradeterminare*, de faptul că un vis poate fi interpretat la mai multe niveluri sau poate reproduce mai multe tendințe inconștiente, adeseori contradictorii.

În visul comentat de mine la nota 6 sabia de samurai este un simbol care condensează mai multe aluzii sexuale. Mânerul sabiei - care este centrul de greutate la japonezi - reprezintă sexul masculin, organul viril. Lama sabiei reprezintă sexul feminin - femeia. Faptul că visătorul primește în dar o sabie de samurai evocă dorința acestuia ca persoană care îi oferă sabia - este vorba de un domn care deține o funcție importantă și căruia visătorul îi solicitase sprijinul necondiționat într-o afacere importantă - să prețuiască mai mult solidaritatea masculină (cf. importanța acordată mânerului la sabia de samurai) decât relația sa cu o femeie - în speță soția sa care s-ar fi putut opune cooperării dorite în realitate.

Lama sabiei mai are și semnificație de castrare. Nu este vorba de o castrare genitală: visătorul se teme că bărbatul căreia i-a solicitat sprijinul ar putea “s-o taie” cu el, adică să nu-i acorde sprijinul dorit, influențat de soția sa.

Este interesant de văzut că toate speranțele și temerile prezente în vis își au obârșia sau modelul în copilăria visătorului. Visătorul a avut parte de o familie dezbinată. Părinții săi au divorțat și el a rămas în sarcina și în îngrijirea mamei. Totuși se simțea solidar cu tatăl său - ar fi dorit să rămână mai departe cu tatăl său. Tatăl, însă, își găsisse o femeie cu care s-a căsătorit ulterior. De aici provine dorința visătorului de azi ca binefăcătorul său să manifeste o solidaritate masculină, adică să nu ofere prioritate femeii (soției) sale etc. *Dorințele intense ale copilului de odinioară revin astăzi - practic neschimbate - în visul omului adult, readuse la viață de circumstanțe exterioare actuale.*

Am spus că visul are și un caracter sexual asupra căruia nu voi insista însă. Mă voi rezuma să spun că el evocă și descoperirea fericită a copilu-

Acest raționament m-a determinat să conchid că numai imaginile și ideile care fac manifest parte din vis trebuie să fie utilizate pentru interpretarea sa. Visul poartă în el însuși propriile sale limite. El are o formă specifică, proprie, care ne indică ceea ce raportează la el și ceea ce nu-i aparține. În timp ce asocierea “liberă” ne antrenează din ce în ce mai departe de materialele originale ale visului printr-un demers în zigzag, metoda pe care am conceput-o ne determină mai degrabă să efectuăm un soi de promenadă circulară care are ca centru imaginea visului. Eu mă învîrt în jurul imaginii visului și refuz să țin cont de tentativele pe care le face visătorul pentru a se îndepărta. Adeseori am fost înclinat să repet, în cursul practicii mele profesionale, următoarea frază: “Dar să revenim la vis. Oare, ce spune el?”

De pildă, unul din pacienții mei a visat o femeie beată, deșăntată și vulgară. În vis se pare că era vorba de soția

---

lui de odinioară (visătorul este foarte fericit de darul primit în vis) că posedă un penis ca și tatăl său.

Trebuie să atrag atenția cititorului asupra faptului că metoda lui Jung de interpretare a viselor se axează pe interesul imediat al visătorului (are un caracter *prospectiv*). Jung refuză să reducă visul la impresiile sexuale infantile, așa cum o face Freud. El afirmă în repetate rînduri că este interesat nu atît de complexe inconștiente ale pacienților săi cît mai ales de ceea ce face inconștientul cu complexe lor. Astfel, Jung s-ar rezuma să acorde visului interpretat de mine numai sensul său actual legat de interesele curente ale visătorului, trecînd cu vederea reminiscențele arhaice disimulate de noile situații .

Dar el ar putea merge chiar și mai departe arătînd că sabia este un simbol spiritual. Ea reprezintă spiritul de discriminare, tăios, care este capabil să discearnă realitatea de iluzie. Prin urmare, visătorul primește în dar acest spirit de la un maestru asiatic, care nu este decît o încarnare istorică a Sinelui arhetipal.

lui care, în realitate, era complet diferită. Visul l-a tulburat și a fost respins de îndată pentru caracterul său absurd. Dacă în calitatea mea de medic i-aș fi permis visătorului să se angajeze într-un proces de asociere de idei, el ar fi încercat în mod inevitabil să se îndepărteze cât mai mult posibil de sugestia neplăcută a visului său. În acest caz, el ar fi sffrșit prin a atinge unul din complexe sale obișnuite, care n-ar fi avut probabil nici o legătură cu soția sa, iar noi n-am fi apucat să știm ceva cu privire la sensul special al acestui vis.

Oare, ce încerca să-i comunice inconștientul prin această afirmație atât de vizibil falsă? Visul exprima clar ideea unei femei degenerate care avea o legătură strînsă cu viața visătorului. Dar pentru că proiecția acestei imagini asupra soției era nejustificată și contrazisă de fapte, a trebuit să caut altundeva ceea ce ar fi putut reprezenta această imagine respingătoare.

În Evul Mediu, cu mult înainte ca fiziologii să fi demonstrat că structura glandulară conferă fiecăruia din noi elemente concomitent masculine și feminine, un dicton afirma că “fiecare bărbat poartă în sine o femeie”. Acest element feminin din fiecare bărbat l-am numit *anima*. *Anima* reprezintă, așadar, o anumită manieră interioară pe care o are bărbatul de a se raporta la anturajul său, manieră pe care o ascunde față de ceilalți și față de sine. Chiar și atunci cînd personalitatea vizibilă a unui individ pare normală este posibil ca el să disimuleze față de alții și de sine însuși “femeia pe care o poartă în el”, a cărei condiție este adeseori deploabilă.

Cazul pacientului de care vorbesc este asemănător. Aspectul său feminin era departe de a fi frumos. Visul lui îi spunea de fapt: “În anumite privințe te porți ca o femeie

degenerată”, și de aici șocul. (Nu trebuie să conchidem din acest exemplu că inconștientul se preocupă de “porunci morale”. Visul nu-i cerea visătorului să se poarte mai frumos. El încerca doar să contrabalanseze influența unei conștiințe false care se încâpăținează să-i repete pacientului că este un gentleman perfect.)⁸

---

⁸ În exemplul său comentat, Jung încearcă să lămurească câteva din conceptele cheie ale psihologiei sale. Mai întâi: *interpretarea pe planul subiectului*, adică o orientare personală a interpretării jungiene care atribuie visătorului aspectele psihice și fizice care apar în visele sale ca atribute ale persoanelor din entourage-ul său imediat. Acest tip de interpretare nu este însă operant în orice condiții. Cineva, de pildă, visează că șeful său de la serviciu este un homosexual. Visul aparține unei femei care asociază pe marginea ideii de homosexualitate masculină disprețul feminin față de bărbatul care rămîne rece la seducțiile femeii. În realitate, visul pacientei este expresia aversiunii ei față de șeful care nu-i acordă decît o atenție profesională. În acest caz, interpretarea jungiană pe planul subiectului ar fi eludat situația socială specifică a pacientei, atracția ei irezistibilă de șef, dorința de a-l seduce și aversiunea ei față de indiferența șefului la farmecele ei. În cel mai bun caz, Jung ar fi afirmat că pacienta se poartă ca un bărbat, ceea ce, de fapt, nu era departe de adevăr - pacienta avea într-adevăr o conduită masculină pronunțată. Totuși, interpretarea lui Jung nu ar fi epuizat semnificațiile visului.

În al doilea rînd, Jung introduce conceptul de “anima”. *Anima* personifică la bărbat sfera sa emoțional-afectivă. *Anima* este totodată un arhetip, adică un dat colectiv care ține de ereditatea speciei.

În fine, conceptul de *compensatie*: inconștientul compensează prin vise atitudinea unilaterală a conștiinței visătorului (în fond, a conduitei sale morale, etice, spirituale, sociale).

Exemplul utilizat în scop didactic de Jung nu rezolvă însă problema semnificației visului pacientului său. Jung ar fi trebuit, de pildă, să se întrebe de unde provine, oare, înclinația morbidă a visătorului de a se purta ca o femeie degenerată? El ar fi trebuit să investigheze natura relației pacientului cu soția sa.

Este probabil ca soția, care era în realitate contrariul unei destrăbălate, să fi “păcătuit” tocmai printr-un exces de cumințenie și pudoare. Adeseori, o educație severă, care recuză înclinațiile erotice, “beția” simțurilor

Este ușor de înțeles de ce visătorii tind să ignore sau chiar să respingă mesajul care le este astfel comunicat. Conștiința rezistă natural la tot ceea ce este inconștient și necunoscut. Am semnalat deja existența la popoarele primitive a ceea ce antropologii au numit “misoneism”, adică o teamă profundă, superstițioasă, de nou. În fața evenimentelor dezagreabile, primitivii au aceleași reacții ca și animalul sălbatic.

Dar omul “civilizat” reacționează la fel în fața ideilor noi, ridicând bariere psihologice pentru a se proteja împotriva șocului de a înfrunta o noutate. Vedem aceasta limpede din reacțiile individului confruntat cu propriile sale vise, când ele îl obligă să admită o gândire care îl surprinde⁹.

Mulți precursori din domeniul filozofiei, al științelor sau al literaturii, s-au izbit de conservatorismul înăscut al contemporanilor lor. Psihologia este o știință dintre

---

descătușate de orice interdicție morală, excelând în schimb prin “curățenie” excesivă, face din femeie un fel de sfântă frigidă inaccesibilă dorințelor mult mai pămîntești ale bărbatului. Așadar, visul comentat de Jung ar fi putut însemna cu totul altceva. El ar fi exprimat dorința soțului de a avea o soție mai “desfrînată”, adică mai accesibilă nevoilor sale erotice. Un vis erotic în sens freudian.

⁹ Adeseori, rezistențele pacientului, refuzul său de a admite de-a gata ideile penibile vehiculate de vise, sînt binevenite, mai ales atunci când, ca și în exemplul comentat de Jung, terapeutul se pripește cu interpretarea sa.

“Rezistența pe care o opune pacientul interpretării analistului - scrie Jung altundeva - nu este întotdeauna o reacție eronată; ea indică mai degrabă, cu siguranță, că ceva nu merge. Fie că pacientul nu a atins încă nivelul de înțelegere necesar, fie că interpretarea lasă de dorit” (C.G. Jung, “Essai d’exploration de l’inconscient”, Denoel 1964, p. 103) .

cele mai tinere și se izbește de o formă extremă de misoneism atunci când încearcă să elucideze ce se petrece în inconștient

II. Trecutul și viitorul în inconștient

Pînă acum am schițat unele principii pe care m-am bazat pentru a aborda problema viselor, căci atunci cînd vrem să explorăm această facultate pe care o are omul de a produce simboluri visele constituie materialul cel mai important și cel mai accesibil examenului nostru. Este necesar să ținem cont aici de un punct esențial: visul trebuie tratat ca un fapt în privința căruia nu trebuie să avem o idee preconcepută, în afară de aceea că el are oarecum un sens, fiind o expresie specifică a inconștientului¹.

---

¹ Jung revine neîncetat asupra diferenței dintre metoda sa de interpretare a viselor și cea a lui Freud. Și aceasta pentru că, în fond, ceea ce respinge Jung la abordarea freudiană este accentul pus pe refularea pulsionilor sexuale.

Definiția visului lui Freud comportă în general următoarele aspecte: 1. visul este împlinirea deghizată a unei dorințe refulate (inconștiente); 2. această dorință este de natură sexuală (a nu se confunda cu erotica genitală); 3. dorința refulată are un caracter infantil (în sensul că refularea s-a operat într-o perioadă arhaică a experienței individului). Toate aceste idei

Ar fi dificil să dăm acestor principii o expresie mai modestă. În pofida disprețului pe care îl arătăm față de inconștient, fiecare trebuie să admită că el trebuie să fie explorat. Inconștientul se situează în cel mai rău caz la nivelul unui păduche care, la urma urmei, se bucură de interesul onest al entomologiei. Dacă cineva care a dobândit ceva cunoștințe și experiențe în privința viselor crede că ele nu sînt decît fenomene haotice, lipsite de sens, e perfect liber să o facă. Dar dacă le privește ca

---

conduc la consecințele semnalate în întreaga operă freudiană, printre care și aceea că visul nu are decît o importanță clinică. Interpretarea viselor este unul din adjuvanții majori ai terapiei psihanalitice. Ea readuce în conștiința visătorului emoții și impresii, traumatisme și fixații la traume situate, după cum am mai spus, în prima copilărie. Interpretarea orientează terapia, efortul de suprimare a simptomelor nevrotice, indicînd cauza inconștientă a afecțiunii de care suferă pacientul.

Jung dezbracă visul de această sarcină pur terapeutică. Terapia jungiană este, în acest sens, mai degrabă o formă de stimulare a dezvoltării spirituale a individului, de vreme ce inconștientul său deține cheile evoluției sale (arhetipurile) și soluțiile salvatoare ale disocierilor psihice. Pentru Jung o disociere psihică nu se rezumă la o nevroză sau la o psihoză, în sensul psihiatric al termenilor. Disocierea este la Jung expresia unei unilateralități a conștiinței subiectului care eludează, în virtutea unei educații limitate, trebuințe și aspirații sufletești ce țin de domeniul atins de obicei de disciplinele spirituale, de religii.

În acest din urmă sens, teoria jungiană este o transpunere psihologică a itinerarelor spirituale cu care ne-a familiarizat tradiția, și care își propun unificarea omului prin fuziunea cu divinul.

Dar Divinul își are locul în suflet, afirmă Jung. El este arhetipul Sinelui, totalității. Un complex psihic colectiv, înăscut, caracterizat printr-o energie specifică și, concomitent, printr-o serie de reprezentări (fantezme) specifice care capătă, de-a lungul timpului, expresii culturale. Cît privește energia arhetipului, ea se traduce printr-o emoție numinoasă care calchiază experiența mistică a lui Dumnezeu a oamenilor religioși.

evenimente normale (și sînt așa ceva), trebuie să presupună că ele au o cauză rațională sau măcar un scop dacă nu chiar ambele la un loc.

Să privim mai îndeaproape felul în care sînt corelate conținuturile conștientului și inconștientului minții noastre. Să luăm un exemplu familiar pentru toți. Realizați subit că nu vă mai reamintiți ceea ce doreați să spuneți, deși ideea fusese perfect clară cu o clipă mai înainte. Sau, sînteți pe cale să-l prezentați pe unul din prietenii dvs., dar numele lui vă scapă chiar în momentul în care urmează să-l pronunțați. Pretindeți că nu vi-l mai amintiți. În realitate, ideea a devenit inconștientă sau cel puțin s-a separat temporar de mintea conștientă. Același fenomen se produce la nivelul simțurilor. Dar ascultăm o notă continuă situată la limita audibilului ni se pare că sunetul se întrerupe la intervale regulate, pentru a se relua iar. Aceste oscilații se datorează unei creșteri și descreșteri periodice a atenției noastre și nu unei schimbări a notei.

Dar atunci cînd ceva scapă minții conștiente acest lucru nu încetează de a exista, cum nici mașina care dispare la colțul străzii nu se dizolvă în neant. N-am făcut decît să o pierdem din vedere. Și după cum putem revedea această mașină mai tîrziu, putem de asemenea să regăsim gîndurile pe care le-am pierdut momentan.

O parte din inconștient consistă deci dintr-o mulțime de gînduri, de impresii, de imagini uitate temporar care, deși sînt pierdute pentru mintea noastră conștientă, continuă să o influențeze². Un om distrat, a cărui minte “a

---

² Jung descrie aici ceea ce prima topică freudiană a numit “preconștient”. Un gînd, o impresie, o idee - conștiente - pot deveni latent inconștiente. Această latență presupune faptul că ele pot reveni în mintea conștientă dacă facem efortul de a ni le reaminti.

luat-o razna”, traversează o cameră pentru a căuta ceva. Îl vedeți oprindu-se, perplex. A uitat ce avea de gând să facă. Măinile lui răscolesc obiectele de pe masă ca și cum ar fi prada unui acces de somnambulism. El și-a uitat intenția inițială, dar rămîne ghidat de ea în mod inconștient. Apoi își amintește ce dorea să facă.

Dacă observați comportamentul unei persoane nevrozate, o vedeți făcînd o grămadă de lucruri într-o manieră aparent conștientă sau deliberată. Și totuși, dacă îi puneți întrebări, realizați că habar nu are de ce se întîmplă, că ea are altceva în minte. Ea aude fără a auzi. Vede fără a vedea. Știe, fără a ști³. Asemenea exemple sînt atît de răspîndite încît specialistul înțelege rapid că conținutul inconștient al minții provoacă același comportament ca și cel conștient și că nu putem niciodată să determinăm cu certitudine, în acest caz, dacă un gând, un cuvînt sau o acțiune sînt sau nu conștiente.

Acest tip de comportamente i-au incitat pe mulți medici să respingă ca fiind mincinoase afirmațiile istericilor. Indivizii de acest gen fac cu siguranță mai multe declarații false decît media oamenilor, dar “minciună” nu este termenul cel mai potrivit. De fapt, starea lor mentală provoacă o incertitudine a comportamentului, pentru că mintea lor conștientă suportă eclipse imprevizibile datorită unei interferențe cu inconștientul⁴. Chiar și

---

³ În sensul că persoana respectivă nu este atentă la ceea ce face, spune, gîndește. Există o serie întreagă de acte reflexe care ne permit să acționăm fără a mobiliza mintea conștientă în direcția acțiunii.

⁴ Interferența inconștientului în scurtele momente de eclipsare a minții conștiente este un fenomen psihic de alt ordin decît cel creionat mai sus. În descrierea lui Jung este vorba de persoane distrase care acționează reflex în timp ce gîndurile lor se abat de la ceea ce fac. Există însă și

senzațiile lor tactile pot fi marcate de aceste fluctuații. La un moment dat, o persoană isterică va simți acul cu care îi înțepăm brațul. În clipa următoare însă ea nu va mai simți nimic. Dacă reușim să-i concentrăm atenția pe un punct dat, rezultă o anestezie completă a întregului corp pînă cînd tensiunea care provoacă această suprimare momentană a oricărei senzații se va fi dizolvat. Percepția senzorială este atunci imediat stabilită. Dar în tot acest timp pacientul a înregistrat inconștient ce i s-a înîmplat.

Medicul poate observa clar acest proces atunci cînd hipnotizează un astfel de pacient. Este ușor de demonstrat că pacientul a înregistrat corect fiecare detaliu. Înțepătura de ac sau remarca făcută în timpul eclipsei de conștiință pot fi reamintite la fel de exact de parcă n-ar fi existat nici anestezie și nici “uitare”. Îmi amintesc de o femeie care a fost adusă la clinică într-o stare de confuzie totală. O zi mai tîrziu,

---

situații de altă natură. De pildă, atunci cînd dorim să ne arătăm bucuria de a revedea o rudă apropiată și comitem “un act ratat”, adică în loc de a rosti un bun venit, rostim cu totul altceva, care exprimă contrariul. În acest caz, spunem că intenția noastră conștientă a fost substituită de una inconștientă și trebuie să presupunem că mesajul nostru nepotrivit corespunde și el unei intenții (inconștiente). Prin urmare, avem de-a face cu un inconștient dinamic care intersectează mintea conștientă și se substituie ei.

Conținuturile acestui inconștient sînt de cele mai multe ori imorale și respinse pe acest motiv din mintea conștientă. În cazul nostru, putem deduce existența în inconștient a unei tendințe ostile față de ruda respectivă și de aici urarea noastră nepotrivită. Dar această tendință ostilă contravine respectului pe care ar trebui să i-l purtăm rudei și de aceea este refulată, respinsă din mintea conștientă. Însă ostilitatea nu dispare atunci cînd este refulată (de aceea vorbim de caracterul ei dinamic) și se reîntoarce în mintea conștientă cînd anumite condiții îi permit.

Ceea ce s-a refulat Freud numește “refulat”. Refulatul care se reîntoarce s-a numit “(re)întoarcerea refulatului”. Aceste noțiuni sînt fundamentale în psihanaliza freudiană.

cînd și-a recăpătat conștiința, ea știa cine este, dar nu știa nici unde se află, cum sau de ce a venit aici și nici măcar data sosirii ei. Și totuși, îndată ce a fost hipnotizată, ea mi-a povestit cum s-a îmbolnăvit, cum a venit la clinică și cine a primit-o. Toate aceste detalii puteau fi verificate. Ea mi-a putut spune chiar și ora la care a venit, întrucît la intrare exista un ceas. Sub hipnoză, memoria sa era la fel de clară ca și cum ar fi fost conștientă tot acest timp.

Atunci cînd discutăm despre aceste probleme, trebuie să ne raportăm în general la dovezi extrase din observațiile clinice. Acesta este motivul pentru care mulți din cei care ne critică cred că inconștientul, cu toate manifestările sale subtile, aparține numai domeniului psiho-patologiei. Ei consideră toate aceste manifestări ale inconștientului ca un simptom de nevroză sau de psihoză, fără raport cu starea mentală normală. Dar fenomenele nevrotice nu sînt nicidecum produsul exclusiv al unei maladii. Ele nu sînt de fapt decît exagerări patologice ale fenomenelor normale, mai ușor de observat tocmai în virtutea acestei exagerări. Simptomele isterice pot fi observate la orice persoană normală, însă ele sînt atît de firave încît de obicei nu le observăm.

A uita, de pildă, este un proces perfect normal în care unele din ideile noastre conștiente își pierd energia specifică pentru că atenția noastră este îndreptată spre altceva⁵. Atunci

---

⁵ Jung insistă în continuare asupra caracterului natural al amneziei de tip isteric. Dar această amnezie nu are nimic din naturalul evocat de autor. Jung încearcă să evite iar și iar teoria freudiană despre cenzura psihică, despre refulare și refulat fenomene psihice studiate de Freud și care constituie elemente esențiale ale psihanalizei freudiene.

În realitate, o bună parte a amneziilor noastre au sens și semnificație. Reprezentările care cad parțial sau total în uitare sînt legate cumva de

cînd interesul nostru se deplasează spre altceva, el lasă în urmă lucrurile de care ne-am preocupat pînă acum, tot așa cum un proiector luminează o nouă parte din peisaj lăsînd restul în întuneric. Este inevitabil, căci conștiința nu poate conserva decît un mic număr de imagini în plină claritate, în același timp, și chiar în acest caz există fluctuații de claritate. Dar ideile uitate nu au încetat să existe. Deși nu stă în puterea noastră să le reproducem voluntar, ele sînt prezentate într-o stare subliminală, dedesubtul pragului amintirii, de unde pot reveni în mintea noastră în orice moment, adeseori după ani de uitare aparent totală⁶.

Vorbesc aici despre lucrurile pe care le-am văzut sau auzit conștient și pe care le-am uitat mai apoi. Dar ni se întîmplă tuturor să vedem, să auzim, să simțim, să gustăm lucruri fără să le remarcăm, fie pentru că atenția noastră este ocupată altundeva, fie pentru că excitația transmisă simțurilor noastre este prea slabă pentru a lăsa în noi o impresie conștientă. Inconștientul, totuși, le-a notat, și

---

ceea ce am numit deja “refulat”. Nevroza nu este altceva decît o expresie de compromis a refulatului. Simptomele nevrotice dispar îndată ce pacientul este capabil să conștientizeze tendința refulată. Practica terapiei psihanalitice constă, în mare, în efortul de a conștientiza refumatul. Sigur că adeseori simpla conștientizare nu este suficientă - mai este nevoie de o clarificare și reorientare a conduitei pacientului.

Încercarea lui Jung de a eluda aceste probleme sau de a le minimaliza provine din dorința lui de a respinge tot ce este freudian în psihologia sa. Astfel se face că visele, la Jung, devin fenomene naturale ale psihicului, iar aspectul lor absurd la prima vedere - aspect pus pe socoteala deformărilor operate de cenzura visului, la Freud - decurge din specificul unui pretins limbaj oniric care pare cifrat pentru mintea conștientă.

⁶ În psihanaliză trebuie făcută distincția între impresiile subliminale care pot reveni oricînd în mintea conștientă și impresiile refulate, care sînt asociate unor tendințe inconștiente refulate.

aceste percepții senzoriale subliminale joacă un rol important în viața noastră cotidiană⁷. Fără ca să ne dăm seama, ele au o influență asupra modului în care reacționăm în fața evenimentelor și a oamenilor.

Un exemplu limpede în acest sens mi-a fost furnizat de către un profesor care se plimba la țară împreună cu unul din elevii săi, și care era absorbit de o conversație serioasă. Brusc, el remarcă faptul că firul gîndurilor sale fusese întrerupt de un val imprevizibil de amintiri datînd din prima sa copilărie. Nimic din ce urma să spună nu părea să aibă vreun raport cu aceste amintiri. Privind înapoia lui realizează că merse pe lîngă o fermă atunci cînd i-a apărut prima amintire din copilărie. El îi propuse elevului său să se reîntoarcă pînă în locul unde apăruseră aceste fantasme. Îndată ajuns acolo, remarcă un miros de gîște și realizează îndată că tocmai acest miros îi declanșase talazul amintirilor⁸.

În tinerețea sa crescuse la o fermă de gîște așa încît

---

⁷ Inconștientul care “notează” impresiile noastre subliminale este, fără îndoială, o figură de stil. În realitate, nu există un inconștient în sensul definit de Jung: un soi de bandă magnetică pe care se imprimă impresiile noastre. Nu există nici o entitate organică ce ar putea fi asimilată inconștientului. Noțiunea de “inconștient” traduce de fapt ideea că orice pulsiune psihică începe prin a fi inconștientă și tinde să se conștientizeze, dacă i se permite accesul la mintea conștientă (de către cenzura psihică). Jung se referă aici mai degrabă la facultatea de memorare a minții noastre. Dar, memoria și inconștientul sînt două noțiuni care nu au nimic în comun. Ideea că înregistrarea impresiilor se face în chip inconștient, fără știrea noastră, este singura relație, formală, pe care o putem stabili între afirmațiile lui Jung și ceea ce psihanaliza freudiană a numit “inconștient”.

⁸ Aici se află fără îndoială sursa fenomenelor catalogate la capitolul “déja vu”, care sînt puse de parapsihologi pe seama vieților anterioare.

mirosul lor caracteristic lăsase în el o impresie durabilă, dar uitată. Trecînd prin fața fermei în cursul plimbării sale, el înregistrase subliminal acest miros și percepția inconștientă îi amintise experiențele, de mult uitate, ale copilăriei. Percepția fusese subliminală deoarece atenția sa era angajată altundeva, iar excitația nu fusese atît de puternică încît să atingă direct mintea conștientă. Cu toate acestea, ea făcuse să reapară aceste amintiri “uite”.

Acest efect pe care îl au percepțiile inconștiente de a declanșa o succesiune de fenomene psihice poate explica apariția simptomelor nevrotice, dar și a amintirilor benigne, atunci cînd o imagine, un miros, un sunet, ne amintesc circumstanțe trecute.

O fată tînă, de pildă, ar putea lucra în biroul său plină de sănătate și de voie bună. O clipă mai tîrziu, ea are o migrenă acută și manifestă și alte semne de deprimare. Fără să fi remarcat conștient, ea a auzit sirena de vreme rea a unui vapor, departe, și aceasta i-a amintit inconștient mîhnirea pe care i-a produs-o plecarea bărbatului iubit, mîhnire pe care încercase s-o uite⁹. Alături de procesul normal de uitare, Freud a descris multe cazuri care implică uitarea unor amintiri dezagreabile, amintiri pe care vrem să le uităm.

După cum a remarcat Nietzsche, atunci cînd mîndria noastră este lezată, memoria preferă adeseori să cedeze. De aceea găsim printre amintire uitate multe fapte rămase în stare subliminală și pe care nu le putem reproduce voluntar

---

⁹ Sunetul sirenei readuce pe tapet amintirea iubitului și totodată suferința sufletească datorată despărțirii. Totul se petrece însă la un nivel inconștient. La nivelul conștientului tînăra nu înregistrează decît o indispoziție, un început de deprimare. Această indispoziție poate fi numită simptom nevrotic.

pentru că sînt dezagreabile și incompatibile. Psihologii numesc aceasta refulare. Un exemplu ar putea fi acela al secretarei care este geloasă pe una din asociatele patronului. Ea uită întotdeauna s-o invite pe această persoană la conferințe, deși numele său figurează pe lista pe care o utilizează. Dar dacă îi atragem atenția asupra acestui fapt, ea răspunde că a “uitat” sau că a fost distrată. Ea nu va admite în ruptul capului, nici măcar în forul ei interior, motivul autentic al acestei omisiuni¹⁰.

---

¹⁰ Rolul refulării în expunerea lui Jung este, după cum se vede, foarte vag. Pentru Jung, refularea este practic identică cu uitarea, așa încît el nu pomeniște nimic de instanțele psihice aflate în conflict, de dialectica conștient-inconștient. În exemplul său, secretara uită s-o invite pe asociata patronului pentru că este geloasă pe aceasta. Uitarea este pusă în legătură cu gelozia. În realitate, avem aici un conflict puternic între dorința ei erotică de a-și păstra șeful numai pentru ea și etica profesională care îi cere să execute ordinele patronului și să o invite pe asociată. Să mai adăugăm la etica profesională și educația morală care, în viața curentă, ne interzice să dăm curs ostilității față de semenii noștri.

Adeseori, atît etica profesională, cît și cea morală pot merge pînă la excese scrupuloase care nu mai au nimic rațional în ele. Este cazul unui pacient care următorul vis repetitiv:

El visează că muncește din greu într-un atelier tehnic, numai în schimbul de noapte, singur cuc, în condiții mizerabile. Cu toate astea este scrupulos în privința muncii sale; mai mult chiar, nu se sinchisește nici de faptul că nu are un contract de muncă, așa că muncește practic pe degeaba. “În realitate - afirmă visătorul - numai un *nebun* ar putea face așa ceva!” - “Să muncești într-un atelier, într-o mizerie cumplită, noapte de noapte și fără salariu, mi se pare absurd”, mai precizează el.

Confruntat cu vise neplăcute de acest gen, Freud a lansat două ipoteze explicative: prima, avem de-a face cu un vis de parvenitism. Este cazul insului care s-a ridicat de jos și a ajuns pe o poziție socială foarte înaltă iar acum își savurează reușita amintindu-și în vis de unde a plecat. A doua ipoteză aduce în discuție o tendință masochistă inconștientă, care se manifestă prin intermediul visului. A te pune în condițiile de muncă cele mai

Mulți oameni comit eroarea de a supraestima rolul voinței și cred că nimic nu se poate petrece în mintea lor fără a fi premeditat. Dar trebuie să învățăm să facem o distincție minuțioasă între conținuturile intenționate și neintenționate ale minții. Primele derivă din personalitatea eului. Celelalte, în schimb, ținesc dintr-o sursă care nu este identică cu eul și este inversul său. Acest “invers” este cel care a incitat-o pe secretară să uite invitația.

Există multe motive care ne fac să uităm ceea ce am remarcat sau simțit. Există tot atâtea maniere de a

---

jalnice înseamnă a te coborî în ochii tăi, a te umili.

Totuși, problema pe care o pune visul nostru este de ce, oare, visătorul asociază la scenariul visului său ideea că se comportă ca *un nebun*? “Poate că vreau să fiu mai catolic decât Papa”, adaugă el. Altfel spus, pacientul este un ins formidabil de exigent cu sine refuzînd “s-o lase mai moale” chiar și atunci cînd condițiile exterioare sînt deplorabile. Există oameni care dau cel mai bun randament în asemenea condiții. Există anumite caractere sau firi care se înverșunează tocmai în împrejurările de viață cele mai mizerabile.

Analiza a mai scos la iveală un fapt curios: cuvîntul “nebun” folosit de visător nu trebuie luat ca atare; el nu indică nimic nici în privința sănătății psihice și nici în sensul figurat de prost, de om lipsit de minte, de “bătut în cap” etc. “Nebun” exprimă *sentimentul inadecvării*, ca în expresia *ne-bun*, adică *nu-e-bun*! Visul îi arată pacientului că se comportă în viața sa ca un om ne-bun, un om care nu este bun, și de aceea are tot timpul să-și reproșeze cîte ceva. Pe acest fond, masochist, de auto-subestimare se dezvoltă, în compensație, o conduită extrem de scrupuloasă - care poate merge pînă la manie - în toate domeniile vieții sale.

Înclinația morbidă de a se minimaliza, de a-și subestima valoarea, realizările indiscutabile, provine din două surse. Una este cea pe care am sugerat-o deja: firea individului sau ceea ce am putea numi caractere ereditare. A doua provine din experiențele nefericite ale copilăriei care au lăsat urme durabile.

Visul nostru implică toate aceste elemente și insistă implicit asupra absurdității eforturilor visătorului, încît putem spune că sentimentul absurdului este indiscutabil refutat la pacient.

ne aminti aceste lucruri. Un exemplu interesant ne este furnizat de criptomnezie - o amintire disimulată.

Un autor dezvoltă o serie de argumente sau scrie scenariul unei povestiri urmărind continuu un plan prestabilit când brusc se angajează într-o direcție divergentă. La prima vedere, pare să-i fi venit o idee nouă, o imagine diferită sau o intrigă secundară, inedită. Dacă îl întrebați ce a provocat această digresiune, el nu va fi capabil să vă spună. Poate că nici n-a remarcat măcar schimbarea de direcție a gândirii sale, deși a scris ceva total nou despre care inițial nu avea nici cea mai mică idee. Totuși putem uneori să arătăm că ceea ce a scris se aseamănă îndeaproape cu opera altui autor, operă pe care crede că nu va fi văzut-o niciodată.

Am găsit un asemenea exemplu fascinant în cartea lui Nietzsche "Așa grăit-a Zarathustra", în care autorul reproduce aproape cuvânt cu cuvânt un incident consemnat într-un jurnal de bord al unui vapor din 1686. Din întâmplare, citisem relatarea acestui incident într-o lucrare publicată în 1835 (cu o jumătate de secol înainte ca Nietzsche să-și scrie cartea). Iar atunci când am găsit același pasaj în "Așa grăit-a Zarathustra" am fost frapat de stilul său particular, diferit de al lui Nietzsche. Am fost convins că Nietzsche trebuie să fi citit și el cealaltă carte. I-am scris surorii sale, care mai trăia încă, și ea mi-a confirmat că ea și fratele său citiseră efectiv cartea împreună când ea avea 11 ani. În acest context nu cred că Nietzsche ar fi comis deliberat un plagiat; mai degrabă cred că acea întâmplare reapăruse inopinat din inconștientul său cincizeci de ani mai târziu.

În cazurile de acest gen există într-adevăr o rememorare a amintirilor chiar dacă nu ne dăm seama. Același lucru poate să i se întâmple unui muzician care a auzit când

era copil niște cîntece populare ce i se prezintă la maturitate sub forma unei mișcări simfonice. O idee sau o imagine a trecut din inconștient în conștient.

Tot ce am spus în prezent despre inconștient nu este decît o schiță superficială despre natura și funcționarea acestei părți complexe a psihicului uman. Totuși este posibil ca ea să ne ajute să înțelegem conținutul materialului subliminal din care se pot produce spontan simbolurile viselor noastre. Acest material subliminal poate cuprinde tot soiul de trebuințe, de impulsuri și intenții, de percepții și intuiții, de gânduri raționale sau iraționale, de concluzii, inducții, deducții și premise. El poate cuprinde o întreagă gamă de sentimente. Oricare dintre aceste fenomene psihice poate deveni parțial, temporar sau definitiv inconștient.

Acest material a devenit inconștient pur și simplu pentru că nu mai exista, ca să spunem așa, loc pentru el în mintea conștientă. Unele din gândurile noastre își pierd energia efectivă și devin subliminale (adică nu mai primesc aceeași cantitate de energie conștientă) pentru că nu mai au pentru noi același interes, pentru că nu mai au nici o legătură cu ceea ce ne preocupă sau pentru că, dintr-un motiv oarecare, dorim să le îndepărtăm din mintea noastră¹¹.

---

¹¹ Refularea, asupra căreia - după cum am observat deja - Jung nu stăruie, nu este totuna cu uitarea. Pe de altă parte, atît refularea cît și uitarea nu sînt fenomene psihice premeditate. Refularea este un act mecanic, așa cum este respirația sau defecația. Refumatul nu părăsește mintea conștientă pentru că nu mai există loc pentru el, ci pentru că este respins, alungat, împiedicat să se conștientizeze. Schema de inconștient oferită de Jung, este o schemă statică; după cum am mai spus, inconștientul descris de Jung este preconștientul, atunci cînd nu devine o funcție psihică de sine stătătoare sau o entitate mistică.

De fapt, a uita este normal și necesar în această privință, deoarece astfel se face loc în mintea noastră pentru noi impresii, noi idei etc. Dacă această uitare nu s-ar produce, întreaga noastră experiență ar rămîne în stare subliminală, iar mintea noastră ar fi stînjenită pînă la insuportabil. Acest lucru este în așa măsură de cunoscut astăzi încît toți cei care au habar de ceva psihologie îl recunosc.

Totodată, la fel cum conținuturile conștiente ale minții noastre pot dispărea în inconștient, tot astfel alte conținuturi, noi, care nu au fost niciodată conștiente, pot apărea. Putem avea impresia, de pildă, că ceva este pe punctul de a pătrunde în conștient, că “ceva plutește în aer”, că “e ceva necurat la mijloc”. Descoperirea că inconștientul nu este doar un simplu depozitar al trecutului nostru, că el este umplut de asemenea cu germenii situațiilor psihice și ideilor viitoare, a determinat noutatea atitudinii mele proprii cu privire la psihologie. Există un mare număr de controverse în acest sens, însă nu încapе îndoială că pe lîngă amintirile unui trecut îndepărtat care a fost conștient pot apărea din inconștient și idei noi, creatoare, conținuturi care nu au fost niciodată conștiente. Ele se nasc din profunzimile obscure ale minții noastre ca un lotus și constituie o parte foarte importantă a psihicului subliminal¹².

---

¹² Profesorul Culianu, reputatul savant dispărut prematur dintre noi, arăta, nu fără justete, că ipoteza jungiană a inconștientului arhetipal nu este necesară pentru a explica producerea unor reprezentări, fantezii, vise, mitologeme etc. cu caracter colectiv. Pornind de la alte premise, Culianu arăta că asemenea producții apar în chip necesar, și fără o influență directă, oriunde descoperim transmiterea orală a unui set de idei care le presupune.

Analiza comparată a religiilor a scos la iveală anumite scheme care se repetă, indiferent de spațiu și timp. Prezența acestor paradigme nu poate

Găsim exemple în acest sens în viața cotidiană unde dilemele sînt uneori rezolvate printr-o reevaluare neașteptată a problemei. Mulți filozofi, artiști și chiar savanți își datorează unele din cele mai bune idei unor inspirații bruște provenind din inconștient¹³. Facultatea de a atinge un filon deosebit de bogat din acest material și de a-l transforma eficace în filozofie, în literatură, în muzică sau în descoperirea științifică, este ceea ce se numește în mod obișnuit geniu. Găsim mărturii evidente în acest sens în însăși istoria științelor.

De pildă, matematicianul Poincaré și chimistul Kekule datorează, după propria lor mărturie, importante descoperiri unor imagini revelatoare bruște apărute din inconștient. Preținsa experiență mistică a lui Descartes care i-a revelat într-o

---

fi explicate întotdeauna prin influențele exercitate de o cultură asupra alteia, influențe reducibile la materiale culturale. Mintea, spunea Culianu, este un soi de moară care macină fără încetare gânduri. Dacă oferim minții noastre un set de idei oarecare atunci ea produce toate expresiile culturale, artistice, spirituale etc. care au ca punct de plecare și schemă de organizare setul de idei dat.

Opinia lui Culianu, cu anumite amendamente, mi se pare mult mai aptă să explice apariția unor materiale psihice “arhetipale” în visele și fanteziile omului modern. Prin urmare, nu ar fi vorba de o moștenire filogenetică a unei capacități miraculoase de a produce asemenea lucruri - cum susține Jung -, ci de o “programare” culturală a minții noastre care produce gândurile în funcție de anumite scheme de organizare.

¹³ Freud admite și el că o serie de preocupări din starea de veghe pot apărea în vise. Am avea de-a face cu materiale psihice reziduale din ziua în care a precedat visul. Totuși, Jung se referă aici, mai degrabă, la un soi de inspirație creatoare care este, evident, un proces psihic involuntar. Însă acest proces nu are nimic de-a face cu inconștientul psihanalizei. După cum am mai spus deja, Jung atribuie inconștientului virtuți care nu intră în domeniul de interes al psihanalizei clinice.

fulgerare ordinea științelor¹⁴ relevă dintr-un fenomen analog. Romancierul Robert Louis Stevenson a visat povestea care constituie cartea “Dr. Jekyll și Mister Hyde” după ce ani de-a rândul a căutat ceva care să exprime sentimentul profund pe care îl avea privitor la dubla personalitate a ființei umane.

Voi descrie mai târziu, mai pe larg, modalitatea în care aceste materiale răsar din inconștientul nostru și voi examina atunci forma în care se exprimă ele. Pentru moment mă voi mulțumi să remarc că facultatea pe care o are psihicul nostru de a produce asemenea materiale inedite este semnificativă mai ales atunci când vrem să explicăm simbolismul viselor, căci experiența mea profesională m-a făcut să constat în repetate rânduri că imaginile și ideile conținute în vise nu pot fi atribuite numai unui fenomen al memoriei. Ele exprimă gânduri noi, care nu au trecut niciodată pragul conștiinței¹⁵.

---

¹⁴ Visul din 1916 în care Descartes întrevedea “arborele științei”. (N. A.)

¹⁵ Aluzia la “fenomenul memoriei” se vrea o nouă replică la teoria freudiană a visului. Materialul visului la Freud îl constituie impresii din starea de veghe. De aici rolul memoriei. Jung afirmă că o serie de materiale onirice nu pot fi reduse la experiențele trăite aievea de visător. Și aceasta pentru că la prima vedere visătorul nu le poate asocia cu asemenea întâmplări. În realitate, o structură onirică oricât de complexă poate fi redusă - după o muncă de asociere susținută - la întâmplări sau gânduri care au existat cândva în mintea conștientă a visătorului.

De pildă, o pacientă visează că se află într-un subteran - “ca la metrou” - și așteaptă un “troleu” [sic] care să o ducă în centru. Observa că troleul este de fapt metrou sau viceversa.

Ea asociază la ideea de subteran faptul că “merge pe burtă”, adică ascunde intenția ei de a-și procura un alt serviciu, mai comod, și a-l părăsi pe actualul. Dar “mersul pe burtă” îl evocă și faptul că multă vreme a ascuns părinților ei, oameni foarte autoritari și suspicioși, intenția ei de a veni la București, unde își găsisese actualul post. De ce

---

atîta taină? De teamă că tatăl s-ar putea opune, ca de obicei, opțiunilor ei.

Și tot tatăl apare și în amintirile ei legate de ideea de a merge în centru. Ori de cîte ori vine la București ca să o vadă: “tata o apucă cu mașina numai pe drumuri pline de hîrtoape, lăturalnice (m-am uitat curînd pe hartă și am observat că locuiesc tocmai la marginea Bucureștiului), pe șina tramvaielor, în loc să o ia prin centru, unde oricum e mai frumos, drumurile sînt mai bune...”.

Tot despre centru este vorba și în obiceiul pacientei de a spune cuiva verde-n față, fără diplomație, tot ce gîndește. Adică, “nu o ia pe ocolite”. Cîndva mama sa i-a reproșat acest lucru: “Îmi găsisem de lucru la București și i-am spus-o lui tata în ultimul moment, ca să nu mai aibă nimic de obiectat; mama, în schimb, m-a certat că nu sînt diplomată, că ar trebui să-l iau de departe pe tata.”

Observăm că din relatările pacientei apar două idei care se bat cap în cap: pe de o parte, ea “merge pe burtă”, adică își tăinuiește intențiile adevărate de teama unui refuz din partea tatălui, pe de altă parte, nu este deloc “diplomată”, adică nu se sfiește să spună verde în față ceea ce gîndește. Aceste atitudini, contrare, rezultă și din structura ciudatului vehicul oniric despre care pacienta nu poate spune nimic în stare de veghe: metrou (care merge, subteran, pe șine) și “troleu” (care merge la suprafață și, oarecum, tot pe șine: cablurile electrice)! Această construcție ciudată, metrou-troleu, sugerează, deci, ambivalența purtării pacientei față de tatăl ei.

Deși, inițial, vehiculul straniu nu-i evoca nimic pacientei, analiza minuțioasă a ideilor ei contradictorii a rezolvat “taina” lui. Așadar, nu avem de-a face cu o idee care nu a existat niciodată în conștiința visătoarei - ciudatul vehicul metrou-troleu - ci cu o reprezentare plastică a purtării ei alternative care îmbracă o formă bizară.

III. Funcția viselor

Insist asupra originii vieții noastre onirice pentru că ea este solul în care majoritatea simbolurilor își găsesc originea creșterii lor. Din nefericire, este dificil să înțelegem visele. După cum am remarcat deja, un vis nu seamănă deloc cu o poveste relatată de mintea conștientă. În viața cotidiană reflectăm asupra a ceea ce vrem să exprimăm și alegem maniera ca mai frapantă de a vorbi, străduindu-ne să oferim remarcilor noastre o coerență logică. De pildă, o persoană cultivată va încerca să evite o metaforă heterogenă pentru că ea poate deforma efectul spuselor sale. Dar visele au o textură diferită. Visătorul este asaltat de imagini care par contradictorii și ridicole, simțul timpului este abolit, iar lucrurile cele mai banale pot să îmbrace un aspect încântător sau înspăimântător.

S-ar putea să ne pară straniu că mintea inconștientă lucrează cu materialele sale într-o manieră atât de diferită de schemele aparent disciplinate pe care le putem impune gândurilor noastre în stare de veghe. Și totuși, dacă ne

dăm osteneala să ne amintim un vis, contrastul este frapant, și de aici unul din motivele care fac visele de neînțeles pentru omul profan.

După logica experienței diurne normale visele nu au sens și de aceea avem tendința să nu ținem cont de ele sau să ne declarăm total derutați de ele¹.

Probabil că acest punct va deveni mai clar dacă începem prin a lua cunoștință de faptul că ideile care ne preocupă în timpul vieții noastre diurne, idei aparent disciplinate, sînt mult mai puțin precise decît ne place să o credem. Dimpotrivă, sensul lor (și importanța lor afectivă pentru noi) devine din ce în ce mai imprecis atunci cînd le examinăm îndeaproape. Motivul este că tot ce am auzit sau resimțit poate deveni subliminal, adică poate trece în inconștient. Ba chiar ceea ce reținem în mintea noastră conștientă și putem reproduce după dorință se asociază cu ceva inconștient care colorează ideea ori de cîte ori este amintită. De fapt, impresiile noastre conștiente se împletesc cu elemente inconștiente care au o semnificație psihologică pentru noi, deși nu avem cunoștință de existența acestui sens subliminal, nici de maniera în care el ampli-

---

¹ În realitate, publicul profan acordă interes viselor în ciuda aspectului lor confuz. Lumea antică a apreciat visul și i-a acordat valențe divinatorii. Freud afirma el însuși că atracția pentru vis i-a fost indusă nu de lumea științifică, în majoritatea ei ostilă unei abordări raționale, ci de tradiția populară care se încapățînează să acorde visului o semnificație și un sens.

Nu-i mai puțin adevărat că omul profan abordează visul într-o manieră mecanică atunci cînd apelează la cărțile de vise. Freud a insistat asupra interpretării pornind de la asociațiile visătorului arătînd că atunci cînd ne dăm silința să asociem pe marginea elementelor visului luate separat acesta capătă sens. Ceea ce este specific interpretării psihanalitice este tocmai acest apel la asociațiile visătorului, apel care lipsește în cazul aplicării metodelor de descifrare populare.

fică sau deformează concomitent sensul convențional.

Firește, acest ceva inconștient diferă de la o persoană la alta. Fiecare din noi recepționează orice noțiune generală sau abstractă în contextul său mental propriu și, prin urmare, o înțelege într-o manieră care îi este particulară. Când utilizez într-o conversație cuvinte ca “stat”, “bani”, “sănătate” sau “societate”, pornesc de la supoziția că ele semnifică mai mult sau mai puțin același lucru pentru cei care mă ascultă. Dar tocmai restricția “mai mult sau mai puțin” importă aici. Fiecare cuvânt are un sens ușor diferit pentru fiecare persoană, chiar și atunci când este vorba de persoane care are același fundal cultural. Motivul acestor variații este aceea că o noțiune generală se integrează de fiecare dată într-un context singular și că ea este deci înțeleasă și aplicată într-o manieră personală. Iar variațiile de sens sînt, firește, cu atît mai marcate, cu cît diferă mai mult experiența socială, religioasă, politică a persoanelor respective².

Ori de cîte ori conceptele sînt identificate cu cuvintele, variația este imperceptibilă și nu joacă nici un rol practic. Dar îndată ce o definiție exactă sau o explicație precisă devin necesare, descoperim adeseori variațiile cele mai surprinzătoare, nu numai în înțelegerea pur intelectuală a termenului, ci mai ales în valoarea afectivă care îi este atribuită și în aplicația ei. În general, aceste variații sînt

---

² Variația de sens a cuvintelor obișnuite provine din aceea că ele răscolesc în noi, odată pronunțate, complexe personale de coloratură afectivă. Atunci cînd admirăm un apus de soare, de pildă, sau cînd comunicăm cuiva contemplația noastră, fiecare trăiește, emoțional, o experiență proprie. Cu toate astea, apusul de soare rămîne un apus de soare. Ceea ce îi conferă un relief personal este experiența subiectivă.

subliminale, așa încît oamenii nu au cunoștință de ele.

Am putea, evident, să respingem aceste diferențe considerîndu-le superflue sau nuanțe de care nu ar trebui să ne sinchisim pentru că ele nu au prea mult de-a face cu nevoile vieții cotidiene. Dar faptul că ele există arată că pînă și cele mai pozitive conținuturi ale minții conștiente sînt incerte.

Chiar și conceptul filozofic sau matematic cel mai riguros definit, despre care nutrim convingerea că nu conține decît ce am pus în el, este totuși mai mult decît bănuim. El este un eveniment psihic și, ca atare, este parțial incognoscibil. Chiar și numerele pe care le folosim pentru a face operații aritmetice sînt mai mult decît am crede; ele sînt și elemente mitologice (pitagoricienii le-au considerat ca divine). Dar noi ignorăm acest aspect atunci cînd le utilizăm într-un scop practic³.

Pe scurt, fiecare concept al minții noastre posedă propriile sale asociații psihice⁴. Dacă asemenea asociații variază în intensitate (în funcție de importanța relativă a acestui concept în cadrul personalității noastre totale sau de natura celorlalte idei și chiar de cea a complexelor care

---

³ Caracterul "divin" al numerelor nu trebuie privit ca o particularitate mistică ce le este proprie. Pitagoricienii văd în numere ceva de natură divină pentru că ei reduc întregul univers, întreaga existență, la număr și la operațiile care se pot face cu numere. În fond, avem de-a face și aici cu o convenție.

⁴ Concepția pe care o dezvoltă Jung aici amintește de teoria platoniciană a ideilor absolute. În conformitate cu această teorie, experiența individuală a *binelui*, de pildă, este subiectivă în raport cu ideea absolută de Bine. Jung atribuie conceptelor noastre raționale o "umbră" inconștientă care reprezintă tocmai acest caracter subiectiv al experienței personale.

fi sînt asociate în inconștientul nostru) este posibil ca ele să ajungă pînă la a modifica caracterul “normal” al conceptului. Ba chiar este cu putință să se transforme în ceva cu totul diferit, pe măsură ce se scufundă mai adînc sub pragul minții conștiente. Aspectele subliminale a tot ceea ce ni se întîmplă joacă un rol insignifiant la prima vedere în viața noastră cotidiană. Dar în analiza viselor, unde psihologul are de-a face cu expresii ale inconștientului, ele devin foarte importante, căci ele sînt rădăcinile, aproape invizibile, ale gîndurilor noastre conștiente. De aceea obiectele sau ideile curente pot căpăta în vis o semnificație psihologică atît de puternică încît noi ne trezim profund tulburați, deși am visat ceva foarte banal: o odaie încuiată cu cheia sau trenul pe care l-am pierdut⁵.

Imaginile viselor noastre sînt mult mai pitorești și mai frapante decît conceptele sau experiențele care sînt corespondentele lor în viața diurnă. Unul din motive este că în vis aceste concepte pot exprima sensul lor inconștient. În timp ce în mintea conștientă noi ne menținem în limitele afirmațiilor raționale, care au mult mai puțină culoare deoarece le-am dezbrăcat de majoritatea asociațiilor lor psihice.

Îmi amintesc de un vis pe care l-am avut și pe care l-am găsit foarte dificil de interpretat. În acest vis, un

---

⁵ Reprezentările minții conștiente sînt asociate cu alte idei și chiar cu complexe inconștiente care explică de ce ele capătă o semnificație aparte de la un om la altul. Chiar și în vis obiectele lumii materiale care par să aibă o semnificație univocă în viața reală capătă semnificații speciale pentru visător. De pildă, atunci cînd visăm că am pierdut trenul, cum sugerează Jung, trăim o emoție intensă tocmai pentru că acest tren pierdut semnifică ceva special pentru noi: poate o ocazie pierdută care nu se mai întoarce.

oarecare încerca să se apropie de mine prin spate și să-mi sară în cârcă. Nu știam nimic despre acest om decît că preluase una din remarcile mele și-i deformase sensul pînă la grotesc. Dar nu puteam să văd nici un raport între acest fapt și tentativa de a-mi sări în cârcă. Totuși, mi s-a întîmplat adesea în viața mea profesională ca cineva să-mi denatureze cuvintele, atît de des încît nu mi-am mai dat silința să mă întreb dacă acest lucru m-a enervat sau nu. De fapt, noi avem interesul să păstrăm un control conștient asupra reacțiilor noastre emoționale și tocmai acesta era, mi-am dat seama curînd, sensul visului meu: un dicton austriac apăruse în vis sub formă sa vizuală.

Expresia, banală în Austria, *Du kannst mir auf den Buckel steigen* (poți să-mi sari în cârcă), semnifică de fapt: “Puțin îmi pasă de părerea ta”⁶.

---

⁶ Iată un vis asemănător în care se ilustrează o zicală foarte cunoscută. Cineva visează că în șemineul său arde un foc de gaze și că nu se sinchisește de risipa de gaz, spunîndu-și că plata gazelor îi revine proprietarului apartamentului. O expresie uzuală tălmăcește sensul acestui vis: “a arde gazul de pomană”.

Totuși, faptul că am redus acest fragment de vis (în realitate visul este mult mai lung) la expresia respectivă nu îi epuizează sensul. Ideea că “arde gazul de pomană” îi evocă visătorului faptul că eforturile sale în direcția realizării unui proiect la care ține foarte mult sînt zadarnice. Cît privește aluzia la proprietarul căruia i-ar reveni plata gazelor, acest episod îi evocă un alt vis. Un vis în care se punea problema ambițiilor sale de a se descurca pe cont propriu fără ajutorul familiei. Această dorință de emancipare personală apărea atunci într-o manieră simbolică: visătorul urma să închirieze o cameră la mansardă. Cineva, în vis, îl avertizează însă că chiria solicitată de proprietar este mai mare decît face. În actualul vis apare o inversiune: nu chiriașul (visătorul) va “plăti” (pentru faptul că eforturile sale nu sînt încununate de succes) ci “proprietarul”.

Alte asociații ale visătorului evocă, de asemenea, masturbarea (“a arde gazul de pomană” = “a o freca” = masturbare). În Biblie se povestește

Am putea spune că un asemenea vis este simbolic, întrucât el nu reprezintă situația într-o manieră directă, ci indirectă, cu ajutorul unei metafore al cărei sens inițial îmi scapă. Când se produce așa ceva - ceea ce se întâmplă adeseori - nu este vorba de o travestire deliberată împrumutată de vis. Totul se datorează pur și simplu dificultății de care ne izbim în general în sesizarea conținutului afectiv al limbajului simbolic⁷.

---

isprava lui Onan care a refuzat să se conformeze legii mozaice și și-a risipit sămînța în loc de a-și fertiliza cumnata. Dumnezeu l-a pedepsit cu asprime. De aici provine ideea de “plată”, în sensul de ispășire a unei nesupunerii față de Divinitate. Înțelegem, totodată, că “proprietarul” este de fapt Dumnezeu.

Visul pare să exprime un protest împotriva Proniei și o consolare pentru visător: “Dacă ceea ce faci este zadarnic, dacă arzi gazul de pomână - pare să spună el - nu e din vina ta, nu tu trebuie să «plătești», ci Dumnezeu, deoarece el este responsabil de viața ta. Numai El poate hotărî în destinul tău. Și de vreme ce tu nu ai nici un fel de răspundere față de propria ta viață, de ce să-ți asumi vina faptului că ești «neproductiv»?”

Dincolo de complicațiile psihice legate de practica masturbării, complicații pe care insistă psihanaliza freudiană, observăm că aluziile sexuale servesc, ca și alte expresii uzuale, unor idei care nu mai au nimic sexual în ele. Este, parțial, ceea ce pretinde Jung atunci când se arată interesat, în interpretarea sa, nu atât de complexe sexuale ale visătorului, cît mai ales de ceea ce face inconștientul visătorului cu aceste complexe.

Accentul pus de Jung pe expresiile familiare, de genul celei ilustrate de propriul său vis, nu este întotdeauna bine venit. Visele nu vorbesc întotdeauna prin proverbe și cuvinte de duh. Sau, mai precis, acolo unde apar asemenea expresii verbale, ele nu epuizează sensul total al visului.

⁷ “Travestirea” este o nouă aluzie la teoria visului lui Freud. Acesta afirmă că aspectul absurd, deformat, al viselor noastre ar fi opera *cenzurii psihice*, care deformează conținutul latent al ideilor visului. Jung vrea să evite, după cum am mai văzut, ideile freudiene despre vise, pentru a-și impune propriile sale opinii. Din nefericire,

În viața cotidiană trebuie să expunem lucrurile cât se poate de precis, și am învățat să îndepărtăm elementele fanteziei atît din limbaj, cît și din gîndirea noastră, pierzînd concomitent un aspect ce caracterizează mentalitatea primitivă. Cei mai mulți dintre noi au respins în inconștient toate asociațiile psihice bizare atașate fiecărei idei sau fiecărui lucru. Primitivul, în ceea ce-l privește, are încă conștiința acestor proprietăți psihice⁸; el atribuie animalelor, plantelor, pietrelor, puteri care ne par stranii și inacceptabile⁹.

Un băștinaș al junglei africane, de pildă, vede ziua un

---

aceste opinii se traduc prea des prin expresiile nefericire de genul “dificultatea de a sesiza conținutul afectiv al limbajului simbolic”!

⁸ Este fără îndoială o exagerare să credem că primitivul este conștient - în sensul în care înțelegem noi, astăzi, faptul de a fi conștient - de aceste conținuturi psihice. Mai degrabă putem spune că anumite emoții provocate de unele reprezentări sau asociațiile sale pe marginea unor reprezentări - banale pentru noi - i se impun într-un mod obsedant, delirant, și că nu sînt produsul activității sale mantale deliberate.

⁹ Primitivul atribuie obiectelor și ființelor lumii materiale anumite însușiri în virtutea unei programări culturale. El primește la naștere și succesiv în fazele de inițiere în misterele tribului un cod de reprezentări colective convenționale asociate obiectelor și ființelor lumii materiale. Urmele acestui cod pot fi găsite și azi în superstiții și prejudecăți oculte: de pildă, persoanele anxioase evocă adeseori caracterul fast sau nefast al animalelor, al plantelor, pietrelor etc. Credința în *maleficitatea* pisicii negre care îți taie calea este un exemplu în acest sens.

Desigur că acest cod de reprezentări colective poate fi suportul proiecțiilor psihice inconștiente. Așa se explică faptul că nu sîntem tot timpul afectați de superstiții, ci numai în momentele de viață caracterizate printr-o *constelare* afectivă puternică. Astfel, tînăra fată care numără petalele florii pentru a avea sau nu confirmarea că este iubită, va uita total acest gest atunci cînd nu este îndrăgostită.

animal nocturn și îl recunoaște ca o încarnare temporară a vânătorului, a vrăjitorului. Sau poate să-l considere un suflet animal, ba chiar și spiritul unuia din strămoșii tribului. Un copac poate juca un rol decisiv în viața unui primitiv, ca și cum ar deține în custodie sufletul și vocea sa, iar omul va avea impresia că soarta lor este comună. Indienii din America de Sud afirmă că sînt papagalii Aras roșii, deși își dau seama că nu au nici pene, nici aripi și nici cioc. În universul primitivilor lucrurile nu sînt separate de frontiere atît de riguroase ca în societățile noastre “raționale”¹⁰.

Noi trăim într-o lume “obiectivă” pe care am despuiat-o de ceea ce psihologii numesc identitate psihică sau “participare mistică”¹¹. Dar tocmai acest halo de asociații inconștiente dă aspectul colorat și fantastic universului primitivului¹². Noi nu mai știm nimic de acest halo în așa măsură încît nu-l recunoaștem cînd îl descoperim la alții. La noi, aceste fenomene rămîn dedesubtul pragului conștiinței, iar atunci cînd se manifestă spontan credem că se întîmplă ceva anormal.

Mi s-a întîmplat nu numai o dată ca persoane cultivate,

---

¹⁰ Mai degrabă putem vorbi de un fenomen constatat încă și azi: coexistența a două tipuri de gîndire, credințe sau reprezentări, anti-nomice, care nu se exclud mutual. Copilul, de pildă, poate descoperi cu regret că Moș Crăciun nu există și cu toate astea continuă să creadă în existența lui, să-l aștepte an de an cu aceeași emoție. Gîndirea omului adult modern se bazează pe discriminarea dintre percepție și dorință (fantezie). Nu acesta este cazul la copil și la primitiv.

¹¹ Vezi și nota 2, cap. I.

¹² Acest univers exterior “colorat” afectiv al primitivului este interiorizat la omul modern. Emoțiile omului modern sînt oarecum autonome în raport cu realitatea percepută. Ele pot fi stimulate însă de dorințele refulate ale individului.

inteligente, să vină să mă consulte apropo de vise stranii, imaginații sau chiar viziuni care le-au șocat adînc. Ele au presupus că asemenea lucruri nu se pot întîmpla omului cu mintea sănătoasă și că dacă avem într-adevăr viziuni este pentru că suferim de o afecțiune patologică. Un teolog mi-a spus cîndva că viziunile lui Ezechiel nu erau decît simptome morbide și că atunci cînd Moise și ceilalți profeți auzeau “voci” care le vorbeau ei sufereau de halucinații. Vă imaginați care a fost panica acestui om atunci cînd un fenomen asemănător i s-a întîmplat “spontan” lui însuși¹³. Sîntem atît de obișnuiți cu natura aparent rațională a lumii noastre încît cu greu ne putem imagina că s-ar putea produce ceva pe care bunul simț nu l-ar putea explica. Omul primitiv, expus la un șoc de acest gen, nu s-ar îndoi de sănătatea sa mintală: el s-ar gîndi la fetișuri, la spirite, la zei¹⁴.

---

¹³ Un fenomen de acest gen, la prima vedere total inexplicabil, este și visul unei doamne credincioase, un adevărat coșmar. Ea visează că doarme în pat și că o făptură nedeslușită, sinistră, se așează peste ea. Căutînd să o înlăture, mîinile visătoarei nu întîlnesc nici o rezistență, ca și cum făptura ar fi fost imaterială. Panicată, visătoarea își amintește că în asemenea cazuri trebuie să rostești o rugăciune. Gura îi este însă încheștată și nu poate rosti un cuvînt.

În realitate, acest vis terifiant are o explicație foarte simplă: visătoarea citise în “Pateric” că lupta cu Diavolul este apanajul persoanelor realizate, de mare ținută spirituală, ca de pildă Moise, Isus etc. Ceilalți, simpli călugări, nu sînt ispitiți de diavol întrucît oricum, într-un fel sau altul, ei sînt ai diavolului. Or, visul pacientei ne evocă tocmai o asemenea confruntare. Este un vis de ambiție și parvenitism.

¹⁴ În realitate universul omului primitiv este la fel de “rațional” ca și cel al omului modern. Este suficient să înlocuim ideea de “rațional” cu cea de “familiar” pentru a înțelege că nici primitivul și nici modernul nu “gustă” cu plăcere situațiile neprevăzute, necunoscutul, straniul și în general o altă ordine socio-culturală decît cea prestabilită.

Și totuși, emoțiile care ne afectează sînt la urma urmei aceleași. De fapt, angoasele care se nasc din edificiul civilizației noastre pot fi mult mai terifiante decît cele pe care primitivii le atribuie demonilor. Atitudinea omului civilizat modern îmi amintește adeseori de un pacient psihotic, el însuși medic, pe care l-am avut în clinica mea. Într-o dimineață în care îl întrebam cum îi merge, el îmi răspunsese că-și petrecuse noaptea dezinfectînd cerurile cu clorură de mercur, dar că în cursul acestei curățenii radicale nu găsise nici urmă de Dumnezeu.

Aceasta este o nevroză sau, probabil, ceva mai grav. În loc de Dumnezeu sau de “teama de Dumnezeu” găsim o nevroză sau un soi de fobie. Emoția a rămas aceeași, doar obiectul ei și-a schimbat numele și natura, și aceasta spre mai rău.

Îmi amintesc de un profesor de filozofie care a venit într-o zi să mă consulte apropo de o fobie de cancer. El suferea de convingerea obsedantă că avea o tumoare malignă deși nimic de acest gen nu se descoperise în cursul zecilor de radiografii. “Of, știu că nu am nimic”, îmi spusese el: “Dar totuși ar putea fi ceva”. Ce-i băgase în cap această idee? Ea provenea dintr-o teamă care nu datora nimic voinței conștiente. Gîndul morbid îl absorbea brusc și poseda o putere proprie pe care nu putea s-o controleze. Era mult mai dificil pentru acest om cultivat să mărturisească așa ceva decît pentru un primitiv de a se declara bîntuit de o fantomă. Influența malignă a spiritelor rele este admisibilă, cel puțin în cazul unei mentalități primitive, dar este un șoc considerabil pentru o persoană civilizată faptul de a trebui să recunoască că durerile de care suferă sînt datorate imaginației pe care nu dai doi bani. Fenomenul primitiv al *obsesiei* nu a dispărut nicidecum;

el a rămas același. Dar este interpretat într-o manieră diferită, mai vătămătoare pentru minte¹⁵.

---

¹⁵ Iată un caz de fobie de cancer care nu are nimic din angoasele omului primitiv. Este vorba de un pacient de psihanaliză care visează în repetate rînduri că i-au căzut dinții și că va trebui să accepte cu groază că fenomenul este ireversibil. În paralel, a apărut și o fobie de cancer care se manifestă în realitate.

Pacientul, un ins cultivat, citise despre viața lui Freud și aflate astfel că “părintele psihanalizei” a suferit de un *cancer la maxilar*, care l-a chinuit pînă la moarte. El a suportat operații dureroase succesive și a trebuit să poarte o proteză dentară. Aceasta făcea penibil efortul de a vorbi și mai ales de a se hrăni.

La prima vedere, pacientul se *identificase* cu Freud, atît prin simptomele din vis, cît și prin cele din stare de veghe. Se punea însă întrebarea care este detaliul biografic care justifică această identificare? Răspunsul nu a fost greu de găsit. Ca și Freud, pacientul își începuse experiența psihanalitică printr-o *autoanaliză*. Ori, se știe că azi autoanaliza nu este admisă ca mărturie a unei experiențe analitice temeinice. Dacă vrea să se dedice practicii psihanalitice - așa cum dorea pacientul despre care vorbesc aici - analizatul trebuie să se supună unei *psihanalize didactice*, sub îndrumarea unui analist consacrat. Altfel spus, pacientul nostru trebuia *să-și admită noviciatul*. El trebuia să adopte poziția pruncului neștiutor care sugă de la sînul mamei sale, dragă vrem să folosim o metaforă foarte dragă scrierilor creștine. Simbolic, căderea dinților visată de pacient exprimă tocmai regresivitatea psihică de la vîrsta adultă la stadiul sugarului care, evident, nu posedă încă dantură.

Putem conchide în această fază a interpretării noastre că fobia reală de cancer a pacientului era deplasarea temerii legate de această regresivitate. Înlocuirea regresivității cu cancerul s-a realizat conform unei analogii interesante între aceste două idei: în astrologie există zodia cancerului sau a racului. Iar racul este o creatură despre care se spune că merge întotdeauna înapoi. A merge înapoi înseamnă a regresa...

Identificarea cu Freud la care trimit asociațiile visului mai are o importanță suplimentară: ea trebuie să consoleze visătorul și să-l asigure că este un adevărat maestru al psihanalizei, ca și Freud. Ca maestru nu mai

Am făcut multe asemenea comparații între omul civilizat și cel primitiv. Ele sînt esențiale - așa cum voi arăta mai târziu - dacă vrem să înțelegem tendința omului de a crea simboluri și rolul pe care-l joacă visele în acest context. Căci găsim în multe vise, imagini și asociații, analogii ale ideilor, miturilor și riturilor primitivelor. Aceste imagini onirice au fost numite de Freud “reziduuri arhaice”. Expresia sugerează că ele sînt elemente psihice datînd din timpuri îndepărtate care survin în mintea omului. Acest punct de vedere este caracteristic atitudinii celor care consideră inconștientul o simplă anexă a conștiinței (sau, mult mai pitoresc, o pubelă care recepționează tot ceea ce refuză conștientul¹⁶).

Un examen mai profund m-a condus la ideea că asociațiile și imaginile de acest gen fac parte integrală din inconștient, că le găsim pretutindeni, indiferent de înzestrarea visătorului: cultivat sau analfabet, inteligent sau idiot. Ele nu sînt nicidecum reziduuri moarte sau lipsite de sens. Ele au o funcție care le este proprie și o valoare particulară, tocmai în virtutea caracterului lor “istoric”. Ele întind o punte între maniera în care ne exprimăm gîndirea noastră conștientă și un mod de expresie mai primitiv, mai colorat, simbolic. În plus, acest mod de expresie se adresează direct sentimentelor și emoțiilor noastre. Aceste imagini “istorice” sînt legătura dintre universul rațional al conștiinței și lumea instinctului.

Am vorbit deja despre contrastul interesant care există între gîndurile “controlate” ale vieții noastre de veghe și bogăția imaginilor pe care ni le propun visele noastre.

---

are nevoie de noviciat și de regresie.

¹⁶ O nouă aluzie la concepțiile lui Freud.

Acum puteți să percepeți un alt motiv al acestei diferențe: în lumea noastră civilizată am despuiat atâtea idei de energia lor afectivă, încît ele nu mai provoacă în noi reacții. Le folosim în discursurile noastre, reacționăm într-o manieră convențională atunci cînd alții le folosesc, dar ele nu lasă în noi nici o impresie profundă. Este nevoie de mai mult pentru a face să penetreze în noi anumite lucruri, ceva atît de eficace încît să ne determine să ne modificăm o atitudine sau un comportament. Este tocmai ce se întîmplă în limbajul oniric: simbolismul său are atîta energie psihică încît sîntem obligați să-i dăm atenție.

Iată un exemplu: o femeie era “celebră” pentru stupiditatea prejudecăților ei și pentru rezistența încăpățînată față de orice argument rezonabil. Am fi putut discuta cu ea o noapte întreagă fără rezultat - ea nu s-ar fi sinchisit deloc de discuție. Visele ei, totuși, foloseau un limbaj total diferit. Într-o noapte, ea visă că asistă la o importantă reuniune mondenă. Gazda o primi zicîndu-i: “Vai ce frumos din partea dvs. că ați venit. Toți prietenii dvs. sînt aici și vă așteaptă”. După care o conduse pînă la ușă și o deschise. Doamna trecu pragul și intră... într-un staul.

Acest limbaj oniric este suficient de simplu pentru a fi înțeles de mintea cea mai încuiată. Inițial, femeia refuză însă să admită sensul unui vis care o atingea atît de direct în amorul propriu. Dar, curînd, mesajul visului a fost totuși înțeles, și ea trebui să-l accepte pentru că nu putea scăpa de senzația că se minte pe sine însăși¹⁷.

---

¹⁷ Sensul visului acestei paciente nu mi se pare deloc simplu. La urma urmei, încăpățînarea și insensibilitatea ei totală la discursul logic se poate explica și altfel.

Asemenea mesaje ale inconștientului sînt de o importanță mult mai mare decît se crede în general. În viața noastră conștientă sîntem expuși la tot soiul de influențe. Cutare ne stimulează sau ne deprimă, evenimentele vieții noastre profesionale sau sociale ne abat atenția - lucruri care ne poate incita să ne angajăm pe căi care nu convin individualității noastre. Fie că ne dăm sau nu seama, conștiința noastră este tulburată constant de asemenea incidente și este expusă aproape fără apărare în fața lor. Și aceasta cu atît mai mult în cazul persoanelor extravertite, care se atașează în întregime de lumea exterioară, sau al celor trăiesc un sentiment de inferioritate și au îndoieli privind personalitatea lor profundă.

Cu cît mintea este mai mult influențată de prejudecăți, de erori, de fantasme și de dorințe puerile, cu atît mai mult se lărgește prăpastia deja existentă pînă la disocierea nevrotică, aducînd cu ea o viață mai mult sau mai puțin artificială, foarte îndepărtată de instinctele normale, de natură și de adevăr.

Funcția generală a viselor este de a încerca să restabi-

Mai mult ca sigur că pacienta îl supraestima pe Jung și anturajul acestuia (pe care visul îl evocă prin întâlnirea mondenă). Dar această supraestimare intelectuală, spirituală sau morală are un efect negativ asupra personalității ei, care riscă să fie anihilată. Împotriva acestui pericol caută să lupte, fără succes, pacienta, prin încăpățînarea ei de a accepta discursul logic al terapeutului. Visul o consolează spunînd: "N-ar trebui să te simți inferioară față de terapeut și anturaj, toți sînteți o apă și un pămînt".

Jung nu observă, din nou, rolul ambianței existențiale precise a visătorului în apariția visului. El tratează visul ca pe un soi de profeție salvatoare care nu are nimic de-a face cu realitatea existențială a visătorului. Ori, tocmai acest lucru este păgubitor în terapie. Caracterul artificial al interpretării lui Jung rezultă și din refuzul visătoareii de a o admite.

lească echilibrul nostru psihologic cu ajutorul unui material oniric care reconstituie subtil echilibrul total al întregului nostru psihic. Este ceea ce numesc funcție complementară (sau de compensare) a viselor în constituția noastră psihică.

Aceasta explică de ce cei care sînt lipsiți de realism, cei care au o foarte bună opinie despre ei înșiși sau cei care fac proiecte grandioase fără legătură cu capacitățile lor reale, visează că zboară sau că se prăbușesc. Visul compensează deficiențele personalității lor și îi avertizează totodată de pericolul demersului lor. Dacă nu se ține cont de aceste avertismente se pot produce accidente adevărate. Individul poate cădea pe scări sau poate avea un accident de mașină¹⁸.

Îmi amintesc de un bărbat care era prins fără scăpare în niște afaceri necurate. El dezvoltă o pasiune aproape morbidă pentru formele cele mai periculoase de alpinism, ca un soi de compensație. Încearcă să se depășească pe sine. Într-un vis, la un moment dat, s-a văzut depășind pîcul unui munte înalt și călcînd practic în gol. Cînd mi-a povestit visul, am văzut îndată pericolul care îl amenința și am încercat să dau multă greutate avertismentului, pentru a-l convinge să se potolească. Am mers pînă la a-i spune că visul său îi prevestește moartea într-un accident la munte. În zadar. Șase luni mai tîrziu el a pășit la propriu în gol. Un ghid l-a observat atunci cînd

---

¹⁸ Visele de zbor și de cădere sînt foarte dese în zilele noastre. Un astfel de vis de zbor, însoțit de fobia de cădere, are o pacientă care își dorește din inimă să se descurce pe cont propriu în viață. Teama de cădere evocă frica ei că nu își va putea menține multă vreme “plat-forma”, că va trebui să amestece părinții în afacerile ei personale.

împreună cu un prieten cobora pe o coardă într-un loc dificil. Prietenul său pășise momentan pe un soi de cornișă, iar visătorul îl urmase. Brusc, el respinse coarda - după propriile mărturii ale ghidului - "ca și cum ar fi pășit în gol". Căzu peste prietenul său pe care îl antrenă în căderea sa și muriră amândoi¹⁹.

Un alt caz tipic este cel al femeii care ducea o viață foarte ambițioasă. În stare de veghe ea era trufașă și autoritară, dar avea vise șocante care îi evocau tot felul de lucruri neplăcute. Când îi explicam despre ce e vorba refuza cu indignare să admită. Treptat, visele au devenit tot mai amenințătoare și pline de referiri la plimbările pe care avea obiceiul să le facă singură în pădure, lăsându-se în voia unor reverii sublime. Eu am realizat pericolul care o amenința, dar ea refuza să-mi asculte avertismentele. La puțină vreme a fost atacată sălbatic în pădure de un pervers sexual. Fără intervenția câtorva persoane care i-au auzit strigătele ar fi fost ucisă.²⁰

Nu există nici un fel de magie. Visele mi-au revelat faptul că această femeie dorea în secret să i se întâmple un asemenea incident, așa cum alpinistul căuta inconștient satisfacția de a găsi o ieșire definitivă din dificultățile sale. Dar ici unul,

---

¹⁹ Moartea "voluntară" a visătorului nu trebuie privită ca un soi de fatalitate datorată inconștientului. Visele noastre exprimă desigur dorințele noastre cele mai tainice, dar o fac în chip halucinant și nu *în realitate*. Coincidența visului cu realitatea, în cazul citat de Jung, poate fi pur întâmplătoare. Ea nu implică neapărat o relație cauzală de la vis la accidentul mortal.

²⁰ Dacă visele care evocau o situație ca cea întâmplată în realitate s-au petrecut în timpul curei psihanalitice, ele trebuie interpretate în funcție de relația pacientei cu psihianalistul ei. Mai mult ca sigur că ele exprimă dorințele erotice ale pacientei care îl au ca obiect pe psihianalist. Din nou conjunctura existențială explică visul.

nici altul nu se aștepta să-și plătească dorințele cu un preț atât de mare. Ea s-a ales cu cîteva oase rupte - el și-a pierdut viața.

Visele, așadar, pot uneori să anunțe anumite situații cu mult mai înainte ca ele să se producă. Acesta nu este în mod necesar un miracol sau o profeție. Multe nenorociri din viața noastră au o poveste inconștientă lungă. Noi ne îndreptăm treptat spre aceste dezastre fără să ne dăm seama de pericolul care se acumulează. Dar ceea ce scapă minții noastre este adeseori perceput de inconștient, iar el ne poate transmite informații prin intermediul visului.

Visele ne adresează adeseori avertismente de acest gen. Dar se întîmplă la fel de des să nu conțină nici un fel de punere în gardă. De aceea, a presupune că ele constituie un fel de mîna binevoitoare care ne va salva la timp nu este deloc justificat. Pentru a exprima lucrurile într-o modalitate mai pozitivă, să spunem că uneori visele sînt inspirate de o intenție binevoitoare iar altele nu.²¹ Mîna misterioasă poată să ascundă și capcane. Visele acționează uneori ca și Oracolul din Delfi, care spune regelui Cresus că dacă va traversa Halys va distruge o mare împărăție. Și numai după ce a suferit o înfrîngere totală nefericitul a înțeles că împărăția respectivă era a sa.²²

Nu ne putem permite să fim naivi în interpretarea viselor. Ele se nasc într-o minte care nu este tocmai umană, ci se

---

²¹ Freud a studiat visele paranormale - profetice - și a tras o concluzie mai adecvată. Visele profetice, credea el, nu sînt de fapt vise. Altfel spus, dacă există transmitere de informație privind viitorul în vis, acest fenomen nu este identic cu visul. El nu se supune legilor psihice care duc la formarea viselor. Profețiile onirice nu sînt vise.

²² Totuși nu profeția a fost de vină, ci Cresus care, orbit de lăcomie și de dorința de glorie, nu a cercetat mai adînc sensul ei.

aseamăna mai degrabă cu un murmur al naturii - mintea unei frumoase și generoase dar și crude zeițe. Dacă am vrea să caracterizăm această minte, ne-am apropia de ea mai degrabă întorcându-ne la mitologiile vechi sau la lumea fabuloasă a pădurii primitive, decît limitîndu-ne la conștiința omului modern. Nu neg nicidecum marile cuceriri pe care ni le-a adus evoluția societății civilizate. Dar aceste cuceriri s-au efectuat cu prețul unor enorme pierderi a căror amploare de abia începem să o întrevădem. Comparațiile pe care le-am făcut, între mentalitatea primitivului și mentalitatea omului civilizat, aveau parțial ca scop acela de a arăta cu ce se soldează cîștigurile și pierderile.

Omul primitiv era mult mai mult guvernat de instinctele sale decît descendentul său omul modern, "rațional", cel care a învățat să "se controleze". În procesul civilizației am ridicat un perete despărțitor din ce în ce mai ermetic între conștiința noastră și straturile instinctive mai profunde ale psihicului și am despărțit-o, în final, de baza somatică a fenomenelor psihice. Din fericire, nu am pierdut aceste straturi instinctive fundamentale. Ele continuă să facă parte din inconștient și se exprimă numai prin limbajul imaginilor onirice. Aceste fenomene instinctive pe care nu le recunoaștem întotdeauna ca atare căci se manifestă sub o formă simbolică joacă un rol vital în ceea ce am numit funcția de compensare a viselor.²³

---

²³ Cu alte cuvinte, mesajele profetice din visele noastre sînt determinate de instinctele biologice. O idee cel puțin ciudată dacă înțelegem prin instincte sexualitatea, agresivitatea, conservarea etc.

Jung a susținut însă că arhetipul nu este o reprezentare colectivă conștientă, transmisă pe linie culturală, ci o predispoziție inconștientă colectivă de a produce structuri simbolice ca cele prezente în mituri și religii. Totodată, pentru Jung arhetipul echivalează pe planul psi-

Pentru a salvgarda stabilirea mentală și chiar sănătatea fiziologică, trebuie realizată o conexiune integrală între conștient și inconștient, pentru ca să evolueze paralel²⁴. Dacă apare separare sau “disociere”, rezultă tulburări psihologice. În această privință simbolurile viselor noastre sînt mesagerii indispensabili care transmit informațiile dinspre partea instinctivă spre partea rațională a minții umane, iar interpretarea lor îmbogățește sărăcia minții, în așa fel încît ea învață să înțeleagă din nou limbajul uitat al instinctelor.

Firește că este inevitabil ca oamenii să se îndoiască de această funcție întrucît simbolurile sale trec adeseori neobservate sau nu sînt înțelese. În viața normală, înțelegerea

---

hic ceea ce biologii și etologii numesc “patterns of behavior”, adică structură comportamentale înnăscute.

²⁴ Ideea “legării” conștientului și inconștientului, a evoluției lor “paralele”, este cît se poate de neinspirată. În realitate, nu este cu puțință să legi aceste două instanțe psihice pentru simplu motiv că ele desemnează fenomene de alt ordin. Jung vorbește de conștient și inconștient ca și cum ar avea de-a face cu entități organice distincte. De pildă, emisfere cerebrale care ar adăposti chipurile, fiecare în parte, o modalitate de gîndire specifică. Și atunci, desigur, aceste două identități ar trebui “legate” pentru a restabili unitatea gîndirii care include conștient+inconștient. În psihanaliza freudiană, conștientul și inconștientul nu desemnează entități, ci modalitățile unei pulsii care tinde să se descarce prin accesul la motilitate.

Inconștientul la care se referă Jung exprimă dimensiunea “mitologico-filozofică” a reprezentărilor noastre curente. În acest sens, “legarea” conștientului și inconștientului ar putea însemna o invitație la conștientizarea și tălmăcirea “mesajelor” interioare, adevărate enigme inițiatice pentru mentalitatea omului modern. Traducerea acestor “informații” interioare în termenii înțelegerii noastre curente, integrarea sensului lor în conduita noastră zilnică formează ceea ce Jung numește evoluția lor (a conștientului și inconștientului) paralelă.

viselor este adeseori considerată ca superfluă. Pot da ca exemplu experiența pe care am avut-o într-un trib primitiv din Africa orientală. Spre marea mea surprindere, membrii acestui trib negau că visează. Dar în cursul conversațiilor răbdătoare și indirecte am descoperit curînd că ei visau la fel ca orice om, dar că erau convinși că visele lor nu au sens. “Visele oamenilor obișnuiți nu valorează nimic”, susțineau ei. Ei socoteau că singurele vise care au importanță sînt cele ale șefilor și vracilor. Numai acestea, care priveau prosperitatea tribului., aveau o mare importanță în ochii lor²⁵.

Nenorocirea era că atît șeful tribului, cît și vraciul pretindeau că nu aveau decît vise lipsite de sens. Ei puneau acest fenomen pe seama epocii în care englezii veniseră să se instaleze în ținutul lor. Șeful districtului, adică funcționarul englez însărcinat să se ocupe de acest trib, își asumase în ochii lor rolul de a visa aceste vise privilegiate, în funcție de care tribul purtarea pînă atunci.

Atunci cînd oamenii acestui trib admiteau că visau, dar că visele lor nu ar avea sens, ei acționau ca și omul modern care crede că visul nu are importanță pentru el, pur și simplu pentru că nu-l înțelege²⁶. Dar chiar și omul civilizat poate remarca cu

---

²⁵ Această mentalitate este prezentă și la omul modern chiar dacă nu în mod special în privința viselor. În domeniul politic, de pildă, există prejudecata că numai opiniile “specialiștilor”, adică ale politicienilor de profesie, sînt autorizate. La fel în economie: tehnocrații sînt chemați să rezolve problemele economice.

Diviziunea muncii în lumea modernă amintește în bună măsură de mentalitățile primitive. Dar această asemănare este numai formală. În realitate, pretenția unui membru “profan” al tribului că visele sale nu au sens poate ascunde și o altă idee. Acea că nu toate visele noastre sînt importante (pentru colectivitate).

²⁶ Paralela este forțată. Omul modern nu acordă importanță visului întrucît cultura sa științifică, rațională, accentuează latura materialistă a

ocazia unui, de care nu-și amintește întotdeauna, că acesta îi modifică favorabil sau defavorabil dispoziția psihică. Visul a fost sesizat totuși în chip subliminal. De obicei așa se întâmplă. Rareori un vis este atât de impresionant sau revine iar și iar încât oamenii să dorească să-l interpreteze ²⁷.

Trebuie să avertizez aici cu privire la analiza confuză sau incompetentă a viselor. Există oameni atât de dezechilibrați mental, încât este foarte periculos să le interpretezi visele. Într-un asemenea caz, o minte unilaterală este separată de un inconștient irațional sau “dement” la fel de unilateral, așa încât nu le putem pune în legătură fără precauții speciale ²⁸.

În ansamblu este cât se poate de stupid să credem că ar exista metode prefabricate și sistematice pentru interpretarea viselor, ca și cum am putea cumpăra pur și simplu o lucrare de consultat în care să găsim traducerea unui simbol dat²⁹. Nici

---

vieții. Psihanaliza, insistând asupra viselor, a creat o categorie de “specialiști ai visului”, limitând însă interpretarea lui la interesele pur terapeutice, legate de un pacient care acuză simptome nevrotice.

²⁷ Este interesantă, în acest sens, întâmplarea unui prieten care afirma hotărât că el nu visează niciodată. El era de părere că preocuparea mea pentru vise este inutilă pierdere de vreme. La un moment dat a avut un vis el însuși și s-a trezit cuprins de spaimă. Mi-a cerut să-l interpretez.

Analiza a scos la iveală un fapt un fapt curios: pentru că era de părere că a te ocupa de vise, a visa este o pierdere de vreme, visele lui erau uitate întotdeauna. În același context, faptul de a visa, de a reține un vis, devenea pentru el ceva degradant. El credea că un bărbat activ, întreprinzător nu are vise sau nu se ocupă de vise - dacă o face, este ca și cum s-ar coborî pe sine. Este aici un prejudiciu narcisic împotriva căruia psihicul visătorului mobilizase angustia.

²⁸ “Inconștientul dement” este din nou o expresie neinspirată. Nu există nimic “dement” în inconștientul nostru. Poate exista însă un *eu* imatur, fragil, incapabil să integreze tendințele inconștiente și care se refugiază în nevroză.

²⁹ Așa zisele “chei de vise”, foarte căutate de publicul cititor, nu

un simbol care apare în vis nu poate fi sustras minții individuale care îl visează - nu există nici o interpretare determinată și directă a viselor. Maniera în care inconștientul completează sau compensează mintea conștientă variază atât de mult de la un individ la altul, încât este imposibil să stabilim în ce măsură am putea clasifica visele și simbolurile lor.

Este adevărat că există vise și simboluri izolate (pe care prefer să le numesc “motive”) care sînt tipice și revin adeseori. Printre aceste motive găsim căderea, zborul, visele în care ești urmărit de animale sălbatice sau de oameni ostili, în care ești insuficient sau absurd îmbrăcat în locuri publice, în care ești grăbit sau pierdut într-o mulțime confuză, cele în care te bați cu arme inutilizabile sau fără putință de apărare, cele în care alergi fără să ajungi undeva etc. Un vis tipic al copilăriei este cel în care visătorul devine infinit de mic sau infinit de mare sau trece dintr-o extremă în alta ca, de pildă, în *Alice în țara minunilor*. Dar subliniez din nou că aceste motive trebuie considerate în contextul visului și nu ca niște cifre ale unui cod de valoare universală³⁰.

Visul recurent este un fenomen demn de remarcat. Există cazuri de persoane care au avut același vis din copilărie pînă la bătrînețe. Un vis de acest gen este în general un efort pentru a compensa un anumit defect în atitudinea visătorului

---

au, în acest sens, nici o eficiență. Surprinde însă că există persoane care deși s-au lămurit în această privință apelează totuși la “cheile de vise” sau la diferitele liste de simboluri gata interpretate, căutînd să-și explice astfel visele. Un motiv ar fi acela că aceste persoane nu pot admite că visele au numai un caracter “profan”, în sensul că nu oferă informații profetice, și încearcă să le găsească semnificații oculte.

³⁰ Jung insistă totuși asupra faptului că simbolurile onirice nu pot fi interpretate automat, la modul absolut. Trebuie luat în considerare “contextul visului”.

vizavi de viață. Sau el poate să se tragă dintr-un traumatism care l-a marcat pe individ cu o cicatrice caracteristică. Visul poate anticipa, totodată, un eveniment important din viitor³¹.

Eu însumi am visat mai mulți ani la rînd același motiv în care descopeream o parte despre care nu știam nimic din casa mea. Uneori era vorba de apartamentele părinților mei morți de multă vreme, în care tatăl meu - spre marea mea surprindere - avea un laborator în care studia anatomia comparată a peștilor, iar mama mea avea un hotel pentru fantome. De obicei această aripă necunoscută a casei mele era un edificiu istoric vechi și uitat, pe care îl promisem moștenire. Acolo se găseau mobile vechi interesante, iar spre sfîrșitul seriei de vise am descoperit o bibliotecă veche cu cărți necunoscute mie. În final, în ultimul vis, am deschis una din aceste cărți și am găsit o mulțime de imagini simbolice surprinzătoare. Cînd m-am trezit inima-mi bătea cu putere.

Cu puțină vreme înainte de a fi avut acest ultim vis comandasem unui librar o culegere clasică din alchimiștii Evului Mediu. Găsisem un citat, pe care vroiam să-l verific, dintr-o operă despre care gîndeam că este probabil în legătură cu alchimia bizantină. La cîteva săptămîni după visul cu cartea necunoscută am primit un pachet de la librar. El conținea un volum în pergament, datînd din secolul al XVI-lea, care era ilustrat cu imagini fascinante, simbolice, ce îmi aminteau și ele de visul meu. Întrucît redescoperirea principiilor alchimiei devenise o parte importantă din munca mea

---

³¹ Există, mai precis, vise recurente și motive onirice recurente. "Visele recurente" sînt impresii trăite care se repetă cu obstinație. Sînt visele caracteristice nevrozelor traumatice. "Motivele recurente" sînt anumite teme, care revin, în mod general, în vis. De pildă, unul din motivele recurente ale unui pacient este marea, vacanța la mare. El se visează adeseori la mare, în vacanță.

în calitate de pionier al psihologiei, motivul visului meu recurent era ușor de înțeles. Casa era, firește, simbolul personalității mele și al câmpului ei conștient de interese. Iar aripa necunoscută reprezenta o anticipare a unui câmp de interes și de cercetări care scăpa încă conștiinței mele. Din acel moment n-am mai visat niciodată acest vis³².

---

³² Din nefericire, Jung își tratează propriul vis, mai precis seria de “motive recurente” onirice (vezi și nota 31), la fel de dogmatic ca și școala freudiană, care reduce visele la tendințe sexuale, refulate. Ca și Freud, Jung nu observă mulțimea factorilor care interferează în existența sa și își imaginează că ultimul său vis din seria respectivă nu are nimic mai bun de făcut decât să-i prevestească un eveniment intelectual viitor. Reducționismul interpretării jungiene nu este cu nimic mai presus, cel puțin în acest caz, decât cel freudian. Numai că la Jung accentul este pus pe interesele conștiente ale visătorului, în speță pe preocupările sale intelectuale. Jung procedează cu visele sale ca și cum și-ar fi asimilat în totalitate inconștientul - ceea ce este, evident, imposibil.

După experiența mea, “motivele recurente” nu trebuie interpretate într-o serie cauzală. În exemplul citat la nota 31 visătorul visează în repetate rînduri că se află pe litoral, în vacanță, dar visele sale, ca și cele ale lui Jung, nu se repetă identic. Interpretarea este nuanțată în funcție de situația visătorului în momentul producerii visului. Cu alte cuvinte, aceleași motive onirice capătă un alt sens în alte situații de viață ca și cum ele ar deveni părțile unui limbaj specific utilizat de vis pentru a exprima orice.

Într-unul din aceste vise, visătorul se visează la mare, în vacanță, împreună cu familia sa (soția și părinții). Vacanța este pe terminate și ei hotărăsc să mai dea o ultimă raită pe malul mării. Ciudat lucru nisipul este cenușiu spre negru, dar nu datorită poluării. Visătorul pășește spre mare și își bagă picioarele în apă.

În limbajul străzii “a-ți băga picioarele” este o expresie care denotă disprețul față de ceva. Marea îi sugerează visătorului mai multe lucruri:

“- Am scris un eseu scurt despre simbolismul apei și în special al mării în vise, ne povestește el. Am descoperit recent că apa nu se

---

limitează la sensuri legate de descompunere, disociere, dizolvare, într-un cuvânt de moarte. Apa este și cea care curăță, spală, purifică. În fond, ne spălăm cu apa de la chiuvetă. Purificarea poate fi desigur și morală. Alte idei legate de apă trimit la anumite persoane care sînt născute în zodii de apă.

- *La mare, în vacanță, cu familia...* Vara trecută am fost într-adevăr la mare împreună cu familia. Am mers împreună pentru că am redescoperit brusc valorile familie, cu atît mai mult cu cît mama mea este în etate și mîine-poimîine se va stinge. Am văzut ce regrete te apasă atunci cînd îți moare cineva drag și descoperi peste noapte că a însemnat ceva pentru tine (acest aspect îmi amintește precis de decesul socrului meu care era născut într-adevăr într-o zodie de apă).

- *Vacanța este pe terminate și mai dăm o raită...* Ultima zi de vacanță este cît se poate de stresantă pentru mine. De obicei sînt nerăbdător să mă întorc acasă, să-mi reiau activitatea, iar momentele de răgaz mi se par prea lungi. Sînt extrem de excitat și nerăbdarea îmi provoacă dificultăți gastrice. Este clar că raita pe care o mai dăm îmi displace pentru că întîrzie plecarea acasă.

- *Nisipul cenușiu, negru...* Știu intuitiv că am văzut undeva așa ceva. Nu este un nisip poluat de scurgeri de petrol sau de alge. Poate un nisip vulcanic. Ceva natural care pare foarte interesant pe malul mării.”

Tonalitatea generală a visului pare pesimistă, funebră. Ultimile momente de bucurie pe această lume vor face loc curînd neantului, nimicului.

Această scurtă caracterizare îi amintește visătorului nostru - un bărbat cultivat, de circa 35 de ani - de “Cartea schimbărilor”, o lucrare antică chineză pe care a citit-o în tinerețe, atunci cînd îl pasiona civilizația și cultura Chinei. Cartea este concomitent un manual de înțelepciune, de filozofie (confucianistă) și un oracol. Ea poate fi folosită pentru a investiga viitorul și a stabili conduita care se impune pentru a avea succes. Acolo există un paragraf care vorbește despre asfințitul vieții, adică de moarte.

În fața morții iminente oamenii adoptă 2 atitudini se spune: una hedonistă, la modul “trage tare pe ultima sută”, fă-ți de cap, distrează-te cît mai ai timp etc., și cealaltă ascetică, caracterizată prin depresie și renunțare lentă la bunurile “acestei lumi”.

Filozoful din “Cartea schimbărilor” nu îmbrățișează nici una din aceste atitudini. Pentru el ambele sînt greșite. Sfatul său este să ne perfecționăm continuu, să ne cultivăm mai departe caracterul, firea, ca și cum nimic nu s-ar întîmpla. Cel puțin, se zice, aceasta ar trebui să fie atitudinea *omului nobil*.

Dar această viziune este una pur confucianistă. Confucianismul - doctrina etică prin excelență promovată de Confucius - este extrem de atent la om și la valorile umanismului, la omenie și dreptate. Confucius pune în centru eticii sale omenia și corectitudinea ca elemente absolute ale cultivării caracterului omului nobil sau omului mare. Un alt punct de vedere, cel al filozofiei taoiste, contrazice total aceste viziuni. Esența taoismului poate fi concentrată în cuvintele: “adaptarea la condițiile specifice”. În taoism nu există nimic asemănător cu confucianismul. Cultivarea omeniei și dreptății ca valori supreme ale conviețuirii și afirmării sociale nu are nici o relevanță. În taoism, omul nobil trebuie să se adapteze continuu condițiilor și împrejurărilor sale de viață care sînt determinate de mișcarea mistică a Cerului, de Tao al cerului.

Visul analizat aici trebuie integrat într-adevăr în suma acestor idei care constituie interesele culturale ale visătorului. El reia chiar o temă recurentă - cea a vacanței la mare. Interpretarea visului ne va dovedi însă că tema recurentă este așa cum am spus deja un limbaj oniric, iar interesele intelectuale (filozofia chineză, “Cartea schimbărilor” etc.) sînt și ele un suport pentru tendințele pe care visul le pune în scenă.

Am văzut că elementul central al visului este momentul în care visătorul își bagă picioarele în mare. Am sugerat ce înseamnă acest gest ca expresie verbală și am lăsat la urmă asociațiile visătorului. Gestul respectiv are pentru visător o singură interpretare: “să mă obișnuiesc treptat cu apa”. Această explicație ne oferă și interpretarea visului.

După cum se pare, visătorul a adoptat atitudinea taoistă: adaptarea la condiții, în speță el încearcă să se obișnuiască cu apa rece a mării, mai exact cu moartea sau cu ideea morții cuiva. Pe de altă parte “își bagă picioarele” în mare - adică, în puritate și curățenie sau și mai precis în valorile de omenie și dreptate promovate de un Confucius. (N.B. Ambele idei - puritatea și moartea - sînt sugerate

IV. Analiza viselor

Am început acest studiu subliniind diferența dintre un semn și un simbol. Semnul este întotdeauna mai puțin decât conceptul pe care îl reprezintă, în timp ce simbolul trimite mereu la un conținut mai vast decât sensul său imediat și evident. Pe de altă parte, simbo-

---

concomitent de simbolismul apei despre care am vorbit mai sus.) Concluzia care se impune este următoarea: visul nostru este legat de moartea a ceva sau a cuiva și exprimă totodată înclinația visătorului de a nu da curs omeniei confucianiste. El va accepta această moarte, ba chiar va da frâu liber imensei bucurii provocate de ea. Făcând astfel el nu este mai puțin un *om nobil* deoarece a îmbrățișat filozofia taoistă.

Adeseori visul este o încercare de mediere a conflictului etern dintre conștiința morală a individului și tendințele sale instinctuale. Nu ne miră deci că găsim și în acest vis, după un efort de interpretare pe care l-am scurtat în relatarea mea, o dorință de moarte care nu este inhibată oniric deoarece și supraeul civilizat este satisfăcut. Îmbrățișând formal filozofia taoismului, visătorul este asigurat că rămîne un *om nobil* chit că nutrește sentimente ostile, criminale.

lurile sînt produse naturale și spontane. Nici un geniu, niciodată, nu aluat o pană sau un stilou zicîndu-și “acum voi inventa un simbol”. Nimeni nu poate lua un gînd mai mult sau mai puțin rațional, constituind concluzia logică a unui raționament sau creat deliberat, pentru a-i da apoi o formă “simbolică”. Oricît de neobișnuită ar fi expresia pe care i-o dăm, o asemenea idee va rămîne întotdeauna un semn atașat la gîndirea conștientă pe care o semnifică și nu un simbol care sugerează ceva care nu a fost încă cunoscut.

În vise, simbolurile se prezintă spontan, căci visul este un eveniment și nu o invenție. Ele sînt deci sursa principală din care ne extragem cunoașterea simbolismului.

Dar trebuie să subliniez că simbolurile nu apar numai în vise. Ele intervin în tot soiul de manifestări psihice. Există gînduri și sentimente simbolice, fapte și situații simbolice. Adeseori se pare că chiar și obiectele inanimite cooperează cu inconștientul în crearea formelor simbolice. Există numeroase întîmplări demne de crezut cu pendule care se opresc în momentul morții proprietarului: cum ar fi cea a lui Frederic cel Mare de la Sans-Souci. Alte exemple foarte răspîndite sînt oglinda care se sparge sau tabloul care cade atunci cînd survine un deces. Sau sfărîmarea inexplicabilă a unor obiecte banale într-o casă în care unul din locuitori trece printr-o criză afectivă. Chiar dacă scepticul refuză să creadă în asemenea povești, ele reapar frecvent și aceasta este suficient pentru a dovedi importanța lor psihologică.¹

---

¹ Aceste fenomene atestate și în literatura parapsihologică sînt trecute de Jung la categoria *sincronicității*. Personal am asistat la un

Există, totodată, multe simboluri dintre cele mai importante care nu sînt individuale ci colective, atît din punct de vedere al naturii, cît și al originii lor. Acestea sînt mai degrabă imagini religioase. Credinciosul le atribuie o origine divină și le consideră un produs al unei revelații. Scepticul afirmă că ele au fost inventate. Ambii greșesc. Este adevărată remarca scepticului că simbolurile și conceptele religioase au fost de-a lungul secolelor obiectul unei elaborări minuțioase și conștiente. De asemenea, este adevărată și convingerea credinciosului că obîrșia lor este atît de îndepărtată în misterul trecutului încît par să nu aibă o origine umană. Dar ele sînt de fapt “reprezentări colective” care emană din vise și din imaginația creatoare profundă. Ca atare, ele sînt manifestări involuntare, spontane, care nu datorează nimic unei intenții deliberate.²

Acest fapt, după cum voi explica mai tîrziu, are o influență directă și importantă asupra interpretării viselor. Este evident că dacă vom presupune că un vis este simbolic îl vom interpreta altfel decît persoana care presupune că el își extrage forța esențială de la

---

asemenea fenomen care provoacă întotdeauna confuzie și groază.

Aceste fenomene pot fi adeseori interpretate într-o manieră simbolică și sînt legate de acumularea psihică, inconștientă, a unei persoane.

² Acest punct este fundamental în psihologia lui Jung. Toate reprezentările religioase, miturile și misterele au existat mai întîi în visele oamenilor, în fantezmele lor sau în imaginația activă. Noi nu cunoaștem însă decît expresia lor elaborată cultural. Aceste vise și fantezme sînt spontane, provocate de arhetipurile inconștientului colectiv prezent în toți oamenii.

gînduri și emoții cunoscute și travestite în vis. În acest din urmă caz nu prea ar mai avea sens să interpretăm visul deoarece nu am găsi în el decît ceea ce știm deja³.

Din acest motiv am spus mereu elevilor mei: “Învățați cît mai mult posibil cele referitoare la simbolism, apoi uitați totul atunci cînd interpretați un vis”. Acest sfat este de o asemenea importanță practică așa încît mi-am impus dintotdeauna să-mi zic că nu înțeleg suficient visul altuia pentru a-l putea interpreta corect. În fond, o fac pentru a controla talazul propriilor mele asociații și relații, în așa fel încît să nu le substitui incertitudinilor și ezitărilor pacientului⁴. Întrucît este de cea mai mare importanță terapeutică pentru analist să sesizeze corect mesajul particular al unui vis (adică contribuția adusă conștientului de către inconștient), este esențial pentru el să-i exploreze conținutul în amănunt.

În epoca în care lucram cu Freud am avut un vis care ilustrează bine acest punct particular. Am visat că eram “la mine”, aparent la primul etaj într-un salon agreabil și

---

³ Voit sau nu, Jung continuă să ignore teoria freudiană despre inconștient și implicit despre conținuturile psihice refulate. “Refulatul” nu este nicidecum o idee conștientă căreia i se retrage interesul și se scufundă în inconștient. Există idei care nu au pătruns niciodată în mintea conștientă pentru că au fost împiedicate să o facă de instanțele morale (în speță supraeul). Aceste conținuturi revin într-o manieră deghizată în centrul interesului conștient fie sub forma simptomelor nevrotice - obsesii, idei fixe, fobii, fantasme delirante etc. -, fie sub forma viselor.

Deoarece acest conținuturi nu au fost niciodată prezente în minte este necesar să le abordăm prin analiza simptomelor și a viselor.

⁴ Există o derogare de la această regulă atunci cînd psihanalistul jungian practică metoda amplificării materialului oniric.

confortabil în stilul secolului al XVIII-lea. Am fost surprins că nu mai văzusem pînă atunci această cameră și am început să mă întreb cu ce seamănă parterul. Am coborît și am descoperit că odăile erau mai întunecate, cu pereții acoperiți de lambriuri de lemn, cu mobile masive datînd din secolul al XVI-lea sau chiar dintr-o perioadă anterioară. Surprinderea și curiozitatea mea creșcuseră. Voiam să văd întreaga arhitectură a casei.

Am coborît în pivniță unde am găsit o ușă dînd spre o scară care ducea la o cameră amplă boltită. Ea era pavată cu pietre mari, iar pereții păreau foarte vechi. Am examinat mortarul și am descoperit că era compus din fărmice de cărămidă. Evident pereții erau de origine romană. Curiozitatea mea nu înceta să crească. Într-un colț am văzut un inel de fier fixat într-o dală. Am ridicat-o și am văzut o altă scară, foarte strîmtă, care ducea la un soi de beci ce semăna cu un mormînt preistoric și conținea cranii, ceva oase și fragmente ceramice. În acel moment m-am trezit.

Dacă atunci cînd a analizat acest vis Freud ar fi urmat metoda mea care constă în explorarea asociațiilor referitoare la vis și la contextul său, el ar fi auzit o poveste pe cînste. Dar mă tem că ar fi minimalizat-o considerînd-o o simplă tentativă de a scăpa de o problemă care era în realitate a sa.

Visul era de fapt un rezumat al vieții mele și mai ales al evoluției mele spirituale. Am crescut într-o casă veche de 200 de ani, cu un mobilier de circa 300 de ani, iar intelectual aventura mea spirituală fusese lectura lui Kant și a lui Schopenhauer. Marele eveniment al zilei era opera lui Charles Darwin. Cu puțin înainte trăiam încă în universul medieval al părinților mei în ochii cărora lumea și oamenii erau guvernați de omnipotența și providența di-

vină. Această lume a devenit brusc arhaică și perimată. Credința mea creștină își pierduse caracterul absolut prin descoperirea religiilor orientale și a filozofiei grecești. De aceea parterul casei mele era afit de întunecos, de silențios și mai ales nelocuit ⁵.

Interesul pe care mi l-a inspirat istoria fusese trezit de studiul anatomiei comparate și al paleontologiei în timp ce eram asistent la Institutul de anatomie. Eram fascinat de osemintele omului fosil - în particular de omul din Neanderthal - în jurul căruia se discuta mult și de craniul pitecantropului din Dubois, care era încă obiectul controverselor celor mai violente. De fapt, acestea erau asociațiile reale ale visului meu. Dar nu am îndrăznit să-i vorbesc lui Freud de cranii, de schelete sau de cadavre, căci experiența mă învățase că aceste teme îi erau dezagregabile. El nutrea ideea că mi-aș fi dorit moartea sa prematură. Ajunsese la această concluzie în urma interesului pe care îl arătasem pentru mumiile lui Bleikeller din Breme pe care le-am vizitat împreună în 1909, când intenționam să ne imbarcăm spre America.

Astfel se face că am ezitat să-mi exprim propriile mele gânduri deoarece în urma unei experiențe recente fusesem frapat de prăpastia de netrecut care separa concepțiile mele de cele ale lui Freud. Mă temeam să nu-i pierd prietenia dacă i-aș fi revelat lumea mea interioară care i s-ar fi părut bizară după opinia mea ⁶. Nefiind absolut sigur

---

⁵ Totuși nu înțelegem de ce parterul casei din visul lui Jung este întunecos și mai ales ce corelație există între parter și credința lui creștină?!

⁶ Jung se afla într-o perioadă de “criză de personalitate”. În fața patriarhului Freud personalitatea lui Jung pălea. Sentimentul lui de inferioritate, în special în domeniul profesional, răzbate neîncetat din

de psihologia mea, i-am spus aproape automat o minciună privind “asociațiile mele libere” în scopul de a nu fi nevoit să întreprind sarcina imposibilă de a-l face să înțeleagă constituția mea psihică foarte personală și total diferită de a lui ⁷.

Trebuie să-l rog pe cititor să mă scuze că m-am oprit atîta asupra încurcăturii în care m-am aflat atunci cînd am avut de gînd să-i vorbesc lui Freud despre visul meu. Dar este un exemplu bun care ilustrează dificultățile de care ne izbim în analiza efectivă a unui vis atunci cînd nu ținem cont de diferențele care există între personalitatea analistului și cea a analizatului ⁸.

Mi-am dat curînd seama că Freud căuta în mine vreo “dorință de nemărturisit”. Și aceasta m-a determinat să-i

---

scrisorile adresate, în perioada de cooperare zeloasă, lui Freud. De aici teama de a nu-și pierde călăuza intelectuală și profesională, cu atît mai mult cu cît Jung se plîngea mai mereu de lipsa sa de experiență în domeniile studiate de Freud. Dar admirația fără egal pe care i-o arăta lui Freud ascundea o ostilitate o formă certă. De aceea, după cum vom vedea imediat, bănuiala lui Freud privind intențiile agresive ale lui Jung nu este deloc deplasată.

⁷ Nu știm ce înțelege Jung prin diferența de “constituție psihică”! Este probabil că își amintește aici despre ambițiile sale de a constitui o psihologie ariană, o psihologie național-socialistă care să se adreseze germanilor, o alternativă la psihologia “evreiască” a lui Freud! Jung a încercat să realizeze așa ceva în timpul ascensiunii nazismului și a făcut mult pentru a înlocui lexicul psihanalizei freudiene cu un vocabular mai adecvat idealurilor național-socialiste.

⁸ Nu este vorba aici de diferențe de “constituție psihică”. Indiferent de formația culturală și de interesele eului indivizilor dinamica vieții lor inconștiente este identică. Întotdeauna și pretutindeni găsim refulare și, în speță, refularea instinctelor sexuale și agresive. Aici Jung încearcă să explice pe baze culturale, exterioare vieții inconștiente, conflictele sale cu Freud. O încercare sortită eșecului.

sugerez că craniile pe care le visasem constituiau probabil o referință la unii membri din familia mea cărora le-am dorit moartea dintr-un motiv sau altul. Această supoziție a avut aprobarea sa, dar eu n-am fost satisfăcut de această soluție trucată.

În timp ce căutam un răspuns convenabil la întrebările lui Freud am fost brusc tulburat de o intuiție privind rolul pe care îl joacă factorul subiectiv în comprehensiunea psihologică. Această intuiție a fost atât de puternică încât nu am mai avut decît ideea să ies cît mai repede din această situație încurcată, ceea ce am făcut prin intermediul facil al minciunii. Nu era deloc elegant și nici moral, dar dacă n-aș fi făcut-o aș fi riscat un conflict definitiv cu Freud, și nu mă simțeam capabil de așa ceva din mai multe motive.

Intuiția mea era înțelegerea bruscă și neașteptată că visul meu mă avea pe *mine însumi*, viața *mea* și universul *meu* ca sens, opunînd realitatea mea unei structuri teoretice axate pe o mentalitate străină mie⁹, din rațiuni și scopuri care îmi erau proprii. Nu era visul lui Freud - era visul meu și i-am înțeles imediat mesajul¹⁰.

---

⁹ Vezi și notele 7 și 8.

¹⁰ Problema opoziției dintre realitatea mea culturală și realitatea altuia ascunde la Jung ostilitatea pe care el o neagă. Este vorba de aversiunea față de Freud, față de reputația și talentul lui, aversiune care se deplasează însă pe planul conflictului superfluu de "realități" culturale.

Interpretarea osemintelor din visul lui Jung ca expresii ale dorinței sale de a-și suprima "părintele" spiritual nu este deplasat. Jung însuși asociază vizavi de aceste imagini interesul său pentru anatomia comparată (o nouă aluzie de diferențiere de natură "culturală") și, în special, pentru paleontologie. Acest interes trădează de fapt ceea ce Freud caută în visul lui Jung, conform următoarelor asociații: "Eram

Acest conflict ilustrează un punct esențial al analizei viselor. Ea este mai puțin o tehnică pe care o putem învăța și aplica urmînd reguli, cît mai ales un schimb dialectic între două personalități. Dacă tratăm această analiză ca pe o tehnică mecanică, personalitatea psihică a visătorului în individualitatea sa nu mai are posibilitatea de a se manifesta, iar problema terapeutică este redusă la această simplă întrebare: care va domina și care va fi dominat, dintre analist și visător? Am renunțat să practic hipnoza din acest motiv precis: nu voiam să-i impun altuia voința mea.¹¹ Doream ca procesul de vindecare să

---

fascinat de osemintele omului fosil - declară Jung - în particular de omul din Neanderthal, *în jurul căruia se discuta mult și de craniul pitecantropului... care era încă obiectul controverselor celor mai violente*". Sublinierile mele din declarația lui Jung scot în evidență adevăratul obiect al interesului său care era tot om, într-un fel "strămoșul" sau părintele său, ale cărui teze nășteau vii dispute și controverse la acea vreme - e vorba evident de Sigmund Freud.

Visul a operat o deplasare de la Freud la omul preistoric. Jung nu sesizează acest lucru și se revoltă împotriva evidenței, împotriva interpretării lui Freud. În același context nu trebuie neglijat faptul că interesul lui Jung pentru osemintele omului fosil trădează, pe de o parte, faptul că Jung se ocupă de soarta operei lui Freud, pe de altă parte, că el îi dorește moartea lui Freud - sugerată de rămășițele omeneshti.

Este surprinzător faptul că deși evoluția ulterioară dramatică a relațiilor profesionale și amicale dintre Freud și Jung a confirmat-o, Jung rămîne încă tributar "psihologiei" sale și nu realizează sau nu admite înclinațiile sale oedipiene care, fără îndoială, au stat la baza visului său .

¹¹ Freud susținea că terapia prin hipnoză nu are rezultate satisfăcătoare pe termen lung. De asemenea, ea nu este aplicabilă oricărui pacient deoarece nu toți oamenii pot fi hipnotizați. În al treilea rînd, lucrul cu sugestia hipnotică maschează fenomenul transferului.

vină de la pacient și nu din sugestia aplicată de mine, al cărei efect ar fi fost pasager. Scopul meu era de a proteja și de a menține intacte demnitatea și libertatea pacientului meu, așa încât să-și poată modela viața după propria sa dorință.

Din această dispută cu Freud am realizat pentru prima oară că înainte de a construi teorii generale cu privire la om și la psihicul său, ar trebui mai întâi să cunoaștem mai bine ființele umane reale cu care avem de-a face.

Individul este singura realitate. Cu cât ne depărtăm mai mult de ea, cu atât mai mult îi substituim idei abstracte despre *Homo Sapiens*, și cu atât mai mult riscăm să ne înșelăm. În acest secol de bulversări sociale și de schimbări rapide este de dorit să știm mult mai mult despre ființele umane luate individual, căci mult depinde de calitățile mentale și morale ale fiecăreia dintre ele. Și totuși, dacă vrem să vedem lucrurile în justa lor perspectivă, trebuie să înțelegem la fel de bine trecutul omului ca și prezentul său. De aceea comprehensiunea miturilor și simbolurilor este esențială.

V. Arhetipul în simbolismul viselor

Am sugerat deja că visele dețin o funcție compensatoare. Această ipoteză implică faptul că visul este un fenomen psihic normal, prin care reacțiile inconștiente sau impulsurile spontane sînt transmise la mintea conștientă. Multe vise pot fi interpretate cu ajutorul visătorului, care furnizează concomitent asociațiile și contextul imaginilor onirice, cu ajutorul cărora îi putem explora toate aspectele.

Această metodă convine tuturor cazurilor obișnuite, cele în care o rudă, un prieten, un bolnav vă povestește un vis în decursul unei conversații. Dar cînd este vorba de vise obsedante sau puternic încărcate afectiv, asociațiile personale pe care le propune visătorul nu sînt suficiente pentru o interpretare satisfăcătoare. În aceste cazuri trebuie să luăm în considerare faptul (pe care Freud l-a observat și l-a comentat primul) că găsim în vis elemente care nu sînt individuale și nu pot fi extrase din experiența personală a visătorului. Aceste ele-

mente, despre care am vorbit deja, sînt ceea ce numește Freud “reziduuri arhaice”, adică expresii psihice pe care nu le poate explica nici un incident al vieții individului, care par să fie înnăscut, originale și constituie o moștenire a spiritului uman¹.

După cum corpul omului este o împletire complexă de organe sau fiecare organ în parte este rezultatul unei lungi evoluții istorice, tot astfel trebuie să ne așteptăm să găsim în minte o organizare analoagă. Așa cum nici corpul, nici mintea n-ar putea fi un produs fără istorie. Și prin “istorie” nu vreau să vorbesc de cea pe care o construiește mintea, cu ajutorul limbajului și a altor tradiții culturale, atunci cînd se referă conștient la trecut. Mă refer la dezvoltarea biologică, preistorică și inconștientă a minții, la omul arhaic al cărui psihic era aproape de cel animal.

Acest psihic incredibil de vechi este fundamentul minții noastre, după cum structura corpului nostru se fondează pe tipul cel mai general de structură a mamiferelor. Ochiul exersat al anatomistului sau biologului găsește multe urme ale acestui tip inițial în corpul nostru. Și cercetătorul care are experiența explorării minții umane poate vedea analogii care există între imaginile mentalității primitive - “reprezentările colective” - și temele mitologice.

După cum biologul are nevoie de anatomia comparată, psihologul nu se poate lipsi de o “anatomie comparată a

---

¹ Freud vorbește explicit de aceste componente psihice ereditare atunci cînd observa că intensitatea unor afecțiuni nevrotice nu poate fi pusă numai pe seama importanței incidentului traumatic trăit de pacient.

psihicului”. Astfel spus, în practică este necesar ca psihologul să aibă o experiență suficientă a viselor și a celorlalte expresii ale activității inconștiente, dar să și cunoască mitologia în sensul său cel mai larg. Dacă el nu este echipat astfel, nimeni nu poate identifica analogiile importante. Nu este posibil, de pildă, să evidențiezi analogia dintre un caz de nevroză compulsivă și clasică posedare demonică dacă nu ai o cunoaștere exactă atât a uneia, cât și a celeilalte.

Punctul meu de vedere privitor la “reziduurile arhaice”, pe care le-am numit “arhetipuri” sau “imagini primordiale”, a fost atacat constant de oameni care nu posedă o cunoaștere suficientă a psihologiei viselor și a mitologiei. Se crede adeseori că termenul “arhetip” desemnează imagini sau motive mitologice definite. Dar acestea din urmă nu sînt nimic altceva decît reprezentări conștiente: ar fi absurd să presupunem că reprezentări atât de variate ar putea fi transmise ca moștenire.

Arhetipul rezidă în tendința de a ne reprezenta asemenea motive, reprezentare care poate varia considerabil în detalii, fără a-și pierde schema fundamentală. Există, de pildă, multe reprezentări al motivului fraților dușmani, dar motivul însuși rămîne același. Criticii mei au presupus greșit că aş vrea să vorbesc de “reprezentări moștenite” și în consecință au respins ideea arhetipurilor ca fiind complet falsă. Ei nu au ținut cont de faptul că dacă arhetipurile ar fi fost reprezentări originale ale conștiinței noastre (sau moștenite de ea), ar trebui să fim în măsură să le înțelegem, în loc să fim nedumeriți și derutați atunci cînd le abordăm.

“Arhetipul” este în realitate o tendință instinctivă la fel de precisă ca și impulsul care împinge pasărea să-și construiască cuibul sau determină furnicile să se organizeze

în colonii. Trebuie să precizez raporturile dintre arhetipuri și instincte. Ceea ce noi numim “instinct” este o pulsione fiziologică percepută de simțuri. Dar aceste instincte se manifestă și prin fantasmе iar, adeseori, ele își revelează prezența numai prin imagini simbolice. Aceste manifestări sînt cele pe care le-am numit arhetipuri. Originea lor nu este cunoscută. Ele reapar în orice epocă și pretutindeni în lume, chiar și acolo unde nu este posibil să explici prezența lor prin transmiteri din generație în generație, nici prin fecundări încrucișate rezultînd din migrații².

Îmi amintesc de mulți oameni care au venit să mă consulte pentru că erau derutați de visele lor sau de cele ale copiilor lor. Ei nu înțelegeau nimic din ele, deoarece visele lor conțineau imagini a căror origine nu o puteau găsi în amintirile lor sau pe care erau siguri că nu le-au transmis copiilor lor. Și totuși, unele din aceste persoane erau extrem de cultivate. Printre ele existau chiar și psihiatri.

Îmi amintesc în mod special de un caz al unui profesor care a avut brusc o viziune și se credea nebun. Am luat din

---

² Dezvoltarea teoriei arhetipurilor sau a inconștientului colectiv este una din contribuțiile jungiene cele mai importante la studiul psihicului abisal. Jung nu se mărginește la analiza *inconștientului personal*, adică a refumatului în accepția freudiană. El afirmă, bazîndu-se pe materiale clinice adunate de-a lungul timpului, că indivizii cei mai obișnuiți, fără pretenții culturale, derulează în vise, fantasmе, reverii, imaginație activă etc. motive arhetipale, familiare simbolismului religios, legendelor și miturilor popoarelor. Întrebați asupra sensurilor acestor motive, ei dau din umeri, incapabili să ofere explicațiile lămuritoare. Jung conchide că aceste viziuni se nasc spontan, fără contribuția deliberată a subiectului și provin din inconștientul colectiv.

raft o carte veche de patru sute de ani și i-am arătat o gravură antică reprezentînd exact viziunea sa: “N-aveți dreptate să vă credeți nebun, i-am zis. Viziunea dvs. era cunoscută cu patru sute de ani în urmă”. La care el se așează pe un scaun, șocat, dar revenit la normal.

Un caz foarte important mi-a fost oferit de un om care era el însuși psihiatru. Într-o zi, el mi-a adus un carnețel manuscris pe care i-l dăduse cadou de Crăciun fiica sa de zece ani. Carnețelul conținea o serie de vise pe care ea le visase la vîrsta de opt ani. Era seria de vise cea mai stranie pe care am văzut-o vreodată, și am înțeles pe deplin de ce tatăl fusese mai mult decît mirat citindu-le. În ciuda alurii lor infantile, visele aveau ceva de supranatural și conțineau imagini a căror origine era total incompreensibilă tatălui. Iată motivele principale care figurau acolo:

1. “Fiara răufăcătoare”, un monstru în formă de șarpe cu multe coarne, care ucide și devorează toate celelalte animale. Dar Dumnezeu survine din patru colțuri, fiind de fapt patru zei, și face să renască la viață animalele moarte.

2. O urcare la cer, unde se ține o serbare cu dansuri păgîne. Și o coborîre în infern, unde îngerii fac fapte bune.

3. O haită de animale mici o îngrozesc pe fetiță - animalele se măresc într-o manieră înspăimîntătoare și unul dintre ele sîrșește prin a o devora.

4. Un șoricel este invadat de viermi, de șerpi, de pești și ființe umane, și astfel șoricelul devine uman. Acest vis reprezintă cele patru etape ale originii umanității.

5. O picătură de apă apare ca un microscop. Fetița vede picătura plină de ramuri de copac. Aceasta reprezintă originea lumii.

6. Un copil rău are în mînă un bulgăre de pămînt din care aruncă fragmente în toți trecătorii. Astfel toți trecătorii devin

răi.

7. O femeie beată cade în apă și iese apoi dezmeticită și ameliorată.

8. Scena este în America, unde mulți oameni se zvîrcolesc într-un furnicar, atacați de furnici. Fetița, într-un moment de panică, cade într-un râu.

9. Un deșert pe lună, în care fetița se scufundă atît de adînc încît ajunge în infern.

10. Fetița vede o bulă luminoasă: o stinge. Se degajă vapori. Apare un om care o ucide.

11. Fetița visează că este grav bolnavă. Brusc, din pielea ei ies păsări și o acoperă complet.

12. Roiuri de muște întunecă soarele, luna și toate stelele, mai puțin una. Această stea cade pe fetiță.

În textul original, german, fiecare vis începe cu fraza rituală: “A fost odată ca niciodată...”. Prin aceste cuvinte fetița lasă să se înțeleagă că ea consideră fiecare din vise ca un soi de basm, pe care ar vrea să-l povestească tatălui ca un cadou de Crăciun. Tatăl a încercat să explice visele prin contextul lor. Dar nu a izbutit, căci nu părea să conțină nici o asociație personală.

Posibilitatea ca aceste vise să fie produsul unei elaboreări conștiente nu poate fi exclusă, desigur, decît de cineva care a cunoscut-o suficient pe copilă pentru a fi sigur de sinceritatea ei. (Chiar dacă erau imaginate, fără îndoială că n-ar fi constituit mai puțin o provocare la adresa înțelegerii noastre.) În cazul prezent, tatăl era convins de autenticitatea viselor, așa încît nici eu nu mă puteam îndoii de acest lucru. Am cunoscut-o eu însumi pe copilă, dar înaintea epocii în care i-a oferit tatălui aceste vise. Astfel că nu am putut să o întreb în privința lor. Ea trăia în străinătate și a murit de o boală infecțioasă, la un an

după acest Crăciun.

Visele ei au un caracter special care iese în evidență. Ideile lor dominante au o natură filozofică marcată. Primul vis, de pildă, vorbește de un monstru care le ucide pe celelalte animale. Dar Dumnezeu face să renască totul printr-o *Apokatastasis* divină sau restaurare finală. În lumea occidentală, această idee este cunoscută grație tradiției creștine. Ea este menționată în *Faptele Apostolilor* III, 21: acel Christos “pe care trebuie să-l păstreze cerul pînă la timpurile restaurației universale”. Părinții Bisericii, greci - dintre care Origene, de pildă - au insistat asupra ideii că la sfîrșitul timpurilor Mîntuitorul va restaura toate lucrurile în perfecțiunea stării lor originare. Dar după apostolul Matei (XVII, 11) există deja o foarte veche tradiție evreiască care afirmă că mai întîi trebuie să vină Ilie pentru a restaura toate lucrurile. Regăsim aceeași idee în prima Epistolă către *Corinthieni* (XV, 22) “Căci după cum mor toți în Adam, tot așa vor re trăi în Christos”.

Am putea presupune că copila a extras această gîndire din educația sa religioasă. Dar ea avea o cultură religioasă foarte limitată.³ Oficial, părinții săi erau protestanți, dar de fapt nu cunoșteau Biblia decît din auzite. Este cu neputință ca o imagine atît de subtilă ca cea a *Apokatastasiei* să-i fi fost explicată micuței.⁴ Cu sigu-

---

³ Ceea ce nu o împiedică să viseze despre infern (cf. viziunea nr. 2). Infernul este un concept religios transmis pe cale culturală - este exclus ca el să poată fi visat în mod spontan.

⁴ Jung neglijează faptul că conceptul *Apokatastasiei* nu a fost visat de fetiță ca atare. Jung este cel care numește astfel fragmentul de vis. Avem aici o mostră de *amplificare* în sensul metodei folosite de Jung. Dar această amplificare, apelînd la cunoștințele analistului,

ranță că tatăl său nu auzise niciodată vorbindu-se de acest mit.

Nouă din cele douăsprezece vise conțin tema distrugerii și a restaurării⁴. Și nici unul nu arată urmele unei educații sau a unei influențe specific creștine. Dimpotrivă, ele au un raport mult mai strâns cu miturile primitive⁵. Acest raport

---

poate conduce la false dificultăți de genul: “cum a putut visătorul să știe în prealabil despre conceptul cutare, de vreme ce nu a avut o educație în acest sens?” Visătorul nu a știut și nu știe nimic despre conceptul respectiv - analistul este cel care știe și crede că regăsește într-un vis acest concept.

⁴ Tema distrugerii și a restaurării prezintă în majoritatea viselor citate, este amplificată în chip nepermis de Jung. În fond, această temă evocă jocul alternanței pulsuniilor agresive care, atunci când și-a atins scopul, în vis, se transformă în inversul ei. Jung pare să negligeze faptul că travaliul visului organizează impresiile preconștiente ale visătorului în funcție de pulsuniile care se cere descărcată (în speță, agresivitatea). Conținutul imagistic al visului este mai puțin important; la urma urmei - el cuprinde imagini familiare universului copilăriei, oferite din abundență de basme. Faptul că fetița este ea însăși obiectul agresivității, ca în fragmentele 3, 10, 11 se explică simplu dacă trecem în revistă destinul probabil al pulsuniilor. O pulsune poate fi transformată în inversul ei, așa cum am văzut mai sus atunci când am vorbit de restaurare, sau întoarsă împotriva subiectului, așa cum este cazul aici.

Visele fetei angajează o agresivitate psihică clivată care îi apare astfel, cu totul străină, ca o proprietate a obiectelor exterioare. (De altfel, este curios că deși Jung însuși observa mai sus că pulsuniile - instinctele - “se manifestă de asemenea prin fantasmе” sau prin imagini simbolice, el negligează acest aspect atunci când analizează visele fetei).

Faptul că întâlnim referiri biblice la tema “distrugere și restaurare” nu are nimic surprinzător: în fond, agresivitatea este o componentă universală a speciei umane. Că această agresivitate capătă la Părinții bisericii o expresie religioasă este un fapt secundar.

⁵ Ceea ce dovedește odată în plus că agresivitatea este o constantă umană. Sau că, mai precis, refularea agresivității - cu toate consecințele ei - este una din condițiile civilizației umane.

este confirmat în al doilea motiv - “mitul cosmologic” (creația lumii și a omului) - care figurează în al patrulea și al cincilea vis.

Aceeași legătură între moarte și înviere - Adam și Christos (moartea și învierea) - figurează în *Epistola către Corințieni* (I, XV, 22) pe care am citat-o deja. Trebuie observat aici că ideea unui Christos mîntuitor este reluarea unei idei precreștine, răspîndită pretutindeni, cea a eroului și a salvatorului care a fost devorat de un monstru și reapare miraculos după ce a triumfat asupra lui. Unde și cînd a luat naștere această temă este un mister. Nu știm nici măcar cum să ne conducem investigațiile. Singura certitudine aparentă este că acest motiv a fost transmis ca moștenire din vechime de la o generație la alta. Astfel am putea presupune fără să greșim că originea sa se află într-o epocă în care omul nu era conștient de faptul că are un mit al eroului, deoarece nu reflecta încă asupra a ceea ce zicea. Personajul eroului este un arhetip care provine din timpuri imemorabile⁶.

Producerea arhetipurilor de către copii este și mai importantă pentru că putem avea certitudinea că copilul nu a avut acces direct la tradiția în cauză. În cazul prezent, familia micuței nu avea decît o cunoaștere superficială asupra tradiției creștine. Temele creștine, firește, puteau fi reprezentate de idei ca Dumnezeu, îngerii, cerul, infernul și răul. Dar maniera în care le utilizează copila indică o origine total necreștină.⁷

Să luăm primul vis, cel cu Dumnezeu compus din patru zei, venind din “patru colțuri”. Colțuri a ce? Visul nu face

---

⁶ Jung afirmă cu alte cuvinte că viziunile fetei au în spate o istorie precreștină care se pierde în negura civilizației.

⁷ Vezi și nota 3.

aluzie la nici o cameră, care de altfel nu s-ar potrivi cu ceea ce pare a fi un eveniment cosmic în care Ființa Universală intervine ea însăși. Această “cuaternitate”, importanța dată cifrei patru, este prin ea însăși o idee stranie, care joacă totodată un rol important în multe religii și filozofii. Creștinismul i-a substituit noțiunea de Trinitate, pe care fetița bănuiesc că o cunoștea deja. Dar cine ar fi putut să audă vorbindu-se de cuaternitate divină într-o familie aparținând clasei mijlocii de azi? Cuaternitatea era o idee suficient de răspândită printre oamenii care studiau filozofia ermetică în Evul Mediu, dar ea s-a pierdut către începutul secolului al XVIII-lea și s-a uitat cu desăvârșire de cel puțin două sute de ani. Oare unde a găsit-o copila? În viziunea lui Ezechiel? Dar nici o învățătură creștină nu-l identifică pe Dumnezeu cu serafimii⁸.

Ne-am putea pune aceeași întrebare în privința șarpelui cu coarne. În Biblie, într-adevăr, găsim multe animale cu coarne - în Apocalipsă, de pildă. Dar toate par să fie patru-pede, deși domnul lor este dragonul al cărui nume grec (drakon) semnifică de asemenea șarpe. Șarpele cu coarne apare în alchimia latină a secolului al XVI-lea, unde se vor-

---

⁸ Problematika “cuaternității” este inadecvată aici. În fond, “cuaternitatea”, cele “patru colțuri” din fragmentul 1, poate fi pur și simplu o indicație spațială care ar traduce expresia “de pretutindeni”. Ideea acestei totalități spațiale evocată prin cuaternitatea poate caracteriza o civilizație urbană. În mediul rural “totalitatea spațială” trebuie să aibă o reprezentare sferică (vezi “bula” din fragmentul 10).

Pe de altă parte, să nu neglijăm faptul că integrarea psihică a pulsuniilor agresive presupune, atât la copil cât și la adult, angajarea unei funcții/pulsuni specifice care are un caracter *totalizant* - totalitatea poate fi exprimată și ea, simbolic, sub formă spațială. Totodată, faptul că funcția totalizantă a psihicului există ca pulsione implică posibilitatea de a fi reprezentată simbolic în vise.

bește despre *quadricornutus serpens*, simbol al lui Mercur, opus Trinității creștine. Dar această referință este puțin accesibilă. După câte știu eu, ea nu figurează la nici un autor. Și această fetiță nu avea nici un mijloc de a o cunoaște⁹.

În al doilea vis apare un motiv care este indiscutabil necreștin și conține o răsturnare a valorilor stabilite; de pildă, dansurile păgâne executate de oameni în paradis și faptele bune făcute de îngeri în infern. Oare, unde a găsit copila o noțiune atît de revoluționară, demnă de geniul lui Nietzsche?¹⁰.

Aceste întrebări aduc o alta: care este importanța compensatoare a acestor vise cărora micuța le-a atribuit o asemenea valoare încît le-a dăruit tatălui ca dar de Crăciun? Dacă aceste vise ar fi fost visate de un vraci dintr-un trib primitiv, am fi putut pe bună dreptate să presupunem că ele reprezintă variații pe teme filozofice ale morții, învierii sau restaurației finale, ale originii lumii, creației omului și relativității valorilor. Dar dacă le-am întruchipa la un nivel personal, am putea fi tentați să renunțăm la interpretarea lor datorită dificultăților pe care le ridică.

Aceste vise conțin indiscutabil imagini colective, analoage într-o oarecare măsură doctrinelor predate tinerilor în triburile primitive, în momentul inițierii lor. În acest moment li se spune ce a făcut Dumnezeu, zeii sau animalele fondatoare, cum s-a creat lumea, omul, cum vor sfîrși și care este sensul morții lor. Există, oare, cir-

---

⁹ De fapt, nu este deloc nevoie ca visătoare să fi cunoscut imaginea șarpelui dintr-o sursă exterioară. Imaginea în sine este o *condensare* onirică ce aduce laolaltă caractere animale opuse - cornutele-tîrtoarele - care evocă și ele, simbolic, pulsuni antagonice. Și aici găsim la lucru *funcția* sau *pulsiunea totalizantă*.

¹⁰ Vezi nota 9.

cumstanțe în care oferim și noi, în civilizația creștină, învățături similare? Da, la vremea adolescenței. Dar mulți nu se mai gîndesc la aceste lucruri decît la bătrînețe sau în pragul morții.

Ori micuța se găsea concomitent în aceste două situații: ea se apropia pubertate și concomitent de finalul vieții¹¹. Aproape nimic din simbolismul viselor sale nu anunță debutul unei vieți normale de adult, ci există, dimpotrivă, multiple aluzii la distrugere și restaurație. Cînd am citit aceste vise pentru prima oară am avut într-adevăr sentimentul tulburător că ele sugerează un dezastru iminent¹². Motivul era natura particulară a compensației pe care o deducem din simbolismul lor. Compensația era contrară a tot ceea ce ne-am fi așteptat să găsim în conștiința unei fete la această vîrstă¹³.

Aceste vise ne revelează un aspect nou și oarecum terifiant al vieții și al morții. Ne-am fi așteptat să găsim imagini de acest gen la o persoană în vîrstă care privește înapoi, și nu la un copil care, normal, privește înainte. Atmosfera lor amintește de vechiul dicton latin după care viața nu este decît un vis de scurtă durată, și

---

¹¹ Jung vrea să afirme aici că cele două momente existențiale cruciale - pubertatea și moartea -, ele însele arhetipale, determină imageria arhetipală prezentă în visele fetei .

¹² Poate că în această constatare, că visele “sugerează un dezastru iminent”, găsim și răspunsul la întrebarea lui Jung privind caracterul compensator al viselor fetei. Oricum ea nu s-a îndoit de faptul că sînt prețioase de vreme ce i le-a făcut cadou de Crăciun tatălui ei.

¹³ Afirmații care trebuie să ne surprindă pentru că nu știm de ce nu am putea să ne așteptăm la prezența tendințelor agresive la o fetiță de 8 ani ? Conduita agresivă este general umană - ea nu ține de vîrstă și nici de sex.

nicidecum veselia și exuberanța primei tinereți. Viața acestei copile seamănă cu legământul sacrificiului primăverii¹⁴ de care vorbește poetul. Experiența ne arată că apropierea nebănuită a morții aruncă o umbră profetică asupra vieții și viselor victimei. Chiar și altarul bisericilor creștine reprezintă pe de o parte mormântul, pe de alta învierea, deci transformarea morții în viață eternă.¹⁵

Iată ideile pe care visul le sugerează copilei.¹⁶ Aceste vise erau o pregătire pentru moarte, exprimată prin scurte istorioare, analoage basmelor care fac parte din inițierea primitivului sau *koanurilor* din buddhismul Zen¹⁷. Acest mesaj nu seamănă cu doctrina creștină, ci mai degrabă cu mentalitatea primitivă¹⁸. El pare să fi luat naștere în afara tradiției culturale istorice, la izvoarele de mult timp uitate

---

¹⁴ Ver sacrum vovensum. (N. A.)

¹⁵ În creștinism învierea nu este transformarea morții în viață, ci biruirea morții. Nu avem de-a face cu un ciclu moarte-viață, ci cu reinstaurarea Vieții veșnice, care a fost condiția paradisiacă a cuplului adamic înainte de cădere.

¹⁶ Compensația onirică pe care o caută Jung în aceste vise ar putea consta tocmai în ideea consolatoare că toate ființele și lucrurile mor, dar că moartea nu este o neantizare definitivă. Moartea este urmată de viață.

¹⁷ *Koan-ul* nu are nimic de-a face cu inițierea în misterele morții, în sensul comentat aici de Jung. Un *koan* este o formulare succintă a unui adevăr evident care șochează tocmai prin simplitatea și evidența sa. El are menirea de a zdruncina mentalitatea discipolului de Zen, o mentalitate format la școala unei logici formale.

¹⁸ În măsura în care “doctrina creștină” poate fi asemănată cu o *elaborare secundară*, în sensul acordat acestui termen în interpretarea viselor, gândirea visului, visul propriu-zis (la fetița noastră) are un caracter primitiv. Pentru că ne apropie mult mai direct de sursele pulsionale agresive prezente în aceste materiale.

ale psihicului care, începînd cu epoca istorică, au alimentat speculația filozofică și religioasă asupra vieții și morții.

Este ca și cum evenimente încă viitoare și-ar proiecta deja umbra asupra copilei trezind gînduri, în mod normal adormite, care acompaniază sau descriu apropierea unei întîmplări fatale. Deși forma particulară în care se exprimau ele este mai mult sau mai puțin personală, schema lor generală este colectivă. Le găsim pretutindeni, în toate timpurile și variază ca și instinctele, care sînt modificate considerabil de la o specie la alta deși servesc acelorași scopuri generale.

Nu credem că fiecare animal care vine pe lume își creează propriile instincte ca o achiziție personală și cu atît mai puțin că ființele umane inventează la naștere comportamentul care le caracterizează ca specie. Ca și instinctele, schemele colective de gîndire la om sînt înnăscute și moștenite. Dar ele funcționează, atunci cînd au ocazia, într-o manieră mai mult sau mai puțin asemănătoare la toți oamenii. Fenomenele afective din care decurg tipurile de gîndire sînt vizibil asemănătoare la toată lumea. Le putem identifica și la animale, chiar și la cele care provin din specii diferite. Dacă acest caracter înnăscut al arhetipului surprinde, ce să spunem atunci de insecte și de complexitatea funcțiilor lor simbolice? Căci, la urma urmei, majoritatea dintre ele nu-și cunosc părinții și nu au primit nici un fel de învățătură. Oare, de ce ar trebui, în schimb, să presupunem că omul ar fi singura ființă vie lipsită de instincte specifice sau că psihicul său nu mai conține nici o urmă a evoluției sale?¹⁹

---

¹⁹ Poate pentru faptul că omul nu este un animal specializat, așa

Firește că dacă identificăm psihicul cu mintea conștientă am putea ușor concepe ideea eronată că omul se naște pe lume cu un psihic vid și că mai târziu psihicul său nu conține nimic mai mult decât ceea ce a învățat prin experiență individuală. Dar psihicul este mai mult decât mintea conștientă. Conștientul animalelor este limitat și totuși multe din reacțiile și impulsurile lor denotă existența unui psihic. Iar primitivii fac o grămadă de lucruri a căror semnificație le este necunoscută²⁰.

Veți constata același fenomen dacă îi întrebați pe oamenii civilizați sensul real al pomului de Crăciun sau al oului de Paști. De fapt, și ei fac o grămadă de lucruri fără să știe de ce. Înclin să cred că, în general, întîi acționăm și mult mai târziu ne preocupăm să știm de ce am făcut cutare lucru²¹. Practicantul se găsește mereu în fața unor pacienți altminteri inteligenți care se comportă într-o manieră stranie și complet imprevizibilă, pe care nu o pot explica.

La prima vedere, asemenea reacții și impulsuri par să aparțină unei naturi intime, personale, și încetăm să ne

---

încît anumite componente înnăscute ale bagajului său biologic și-au diminuat forța pulsională, atunci cînd nu au mai fost utile adaptării. Poate că limbajul articulat - transmiterea informațiilor culturale prin cuvinte - a făcut inutilă transmiterea ereditară a însușirilor speciei pe calea "viziunii interioare" a arhetipului.

²⁰ Ceea ce nu dovedește neapărat că am avea de-a face cu manifestări ale psihicului colectiv. Primitivii nu fac decât să repete ordonanțele tradiției, chiar dacă nu li se lămurește sensul lor. A face ceva mecanic nu înseamnă neapărat că acel ceva provine din sferele psihicului colectiv.

²¹ În cazul riturilor religioase nu ne mai preocupă să știm care este semnificația lor pentru că sîntem încrezători în eficacitatea lor magică.

mai ocupăm de ele căci le considerăm particulare. De fapt, ele se fondează pe un sistem instinctual preformat și mereu activ care caracterizează omul. Unele forme de gândire, unele gesturi universal comprehensibile și multe atitudini urmează o schemă stabilită cu mult înainte ca omul să atingă stadiul reflecției. Este chiar de crezut că originile îndepărtate a acestei facultăți reflexive, proprie omului, să-și fi avut obârșia în consecințele penibile ale ciocnirilor afective violente.

Să luăm, dacă vreți, în scopul ilustrării acestei teorii, cazul omului primitiv care, într-un moment de mînie sau de decepție - pentru că nu a prins nici un pește - își strângulează fiul mult iubit, apoi este cuprins de un imens regret privind cadavrul micuțului pe care îl ține în brațe. Un astfel de om ar putea să-și amintească de acest moment toată viața.²²

Nu putem ști dacă o experiență de acest gen nu a fost cumva cauza inițială a dezvoltării conștientului la om. Dar nu încapă îndoială că un șoc analog de natură afectivă este adeseori necesar pentru a trezi oamenii și a-i determina să ia aminte la ceea ce fac. Este și cazul celebru al aristocratului spaniol din secolul al XIII-lea, Raimond Lullus, care, după o curte îndelungată a reușit să obțină o întâlnire secretă cu doamna pe care o îndrăgea. Ea își descheie tăcută rochia și îi arată sânul mîncat de cancer. Șocul schimbă viața lui Lullus. El

---

²² Aluzie la teoriile lui Freud privind complexul lui Oedip. Diferența este că în acest exemplu tatăl este criminalul și fiul victima. Este puțin probabil ca dintr-un incident izolat ca acesta să provină ritualuri magice complexe care, mai târziu, să dea naștere unei religii.

deveni un eminent teolog și unul dintre cei mai mari misionari ai Bisericii. În cazul unei schimbări atât de bruște putem demonstra adeseori că un arhetip lucra de multă vreme în inconștient, aranjînd abil circumstanțele care aduc criza.

Asemenea experiențe par să demonstreze că structurile arhetipale nu sînt forme statice. Sînt elemente dinamice care se manifestă prin impulsuri la fel de spontane ca și instinctele. Unele vise, anumite viziuni sau gînduri pot să apară brusc și, oricît de minuțioasă ar fi investigația, ea nu le poate revela cauza. Asta nu înseamnă că această cauză nu există. Dar ea este atât de îndepărtată, atât de obscură, încît nu o putem percepe. Într-un asemenea caz, trebuie să așteptăm fie ca visul și sensul să fie înțelese, fie să survină un eveniment exterior care să explice visul.

În momentul visului, un asemenea eveniment poate aparține încă viitorului. Dar ca și gîndurile noastre conștiente, inconștientul nostru și visele sale se ocupă de viitor și de posibilitățile sale. Toată lumea a crezut multă vreme că principală funcție a viselor este de a prezice viitorul²³. Din Antichitate și pînă în Evul mediu, visele au jucat un rol în pronosticul medical. Pot confirma printr-un vis modern elementul de pronostic (sau de precunoaștere) conținut într-un vis antic pe care îl citează Artemidor din Daldis, în secolul al II-lea după Christos.

---

²³ Nu toate visele erau considerate importante în acest sens. În antichitate se știa că există vise neimportante care provin din fermentarea unor griji sau dorințe nefinalizate din ziua care a precedat visul. Un articol pe această temă a fost publicat în revista de psihanaliză OMEN, nr. 1/1998 (Articolul este semnat de Horia Vasilescu și se intitulează "Cheia viselor și psihanaliza").

Un om a visat că îl vede pe tatăl său pierind în flăcările unei case incendiate. Nu după multă vreme, moare el însuși de un *phlegmon* (un foc²⁴ sau febră mare) datorat, presupun, unei pneumonii. Întâmplarea a vrut ca unul din colegii mei să fi suferit de o febră cangrenoasă, de fapt de un *phlegmon*, care i-a fost fatală. Unul din foștii săi pacienți, care nu știa nimic despre boala medicului său, a visat că doctorul a murit *într-un foc mare*. Era momentul în care medicul tocmai fusese internat, iar maladia lui se afla în stare incipientă. Visătorul nu știa nimic în afară de faptul că medicul său se îmbolnăvisese și fusese internat. Trei săptămâni mai târziu medicul a murit²⁵.

---

²⁴ Din grecescul *phlegein* - a arde. (N. A.)

²⁵ Visele diagnostic în adevăratul sens al cuvântului nu au nimic în comun cu premoniția. Pentru medicii antici visul era o sursă de informații privitoare la natura maladiei pacientului. Există chiar un simbolism al visului medical studiat de tămăduitorii antichității în care corpurile și organele sale, sîngele, funcțiile biologice etc. capătă expresii materiale, împrumutate din elementele lumii reale.

Cît privește visul în care fiul își visează tatăl murind într-un incendiu, pentru ca la scurt timp să moară el însuși de o febră mare, credem că nimic nu indică aici o constelare premonitivă. Visul poate fi interpretat separat de moartea propriu-zisă a fiului. Ca și în cazul Dora, studiat de Freud, unde avem de-a face cu un vis de incendiu oarecum asemănător, putem admite că întîlnim și aici, la fel, pulsuni agresive scindate, adică evacuare din personalitatea visătorului și autonomizate. Aceste pulsuni sînt asociate unor forțe ale naturii sau catastrofelor naturale: fulger, tunet, cutremur, inundație (potop), incendiu etc., care pot sluji ca suport dorințelor refulate ale visătorului.

Acest tip de vise de calamitate au avantajul că eliberează eul visătorului de culpabilitatea morală care succede exploziei necontrolate de mînie. Visătorul contemplă întreaga scenă onirică a dezastrului fără a avea sentimentul că a provocat-o el. El poate resimți chiar sentimente contrare, de îngrijorare față de soarta persoanei calamitate.

După cum arată acest exemplu, visele pot avea un caracter de anticipare sau de pronostic, așa încît orice persoană care intenționează să le interpreteze trebuie să țină cont de acest aspect, mai ales atunci cînd visul nu poate fi explicat numai prin contextul său asociativ. Adeseori un asemenea vis pare că provine din neant, și ne întrebăm care i-ar putea fi cauza. Firește, dacă am cunoaște evenimentul ulterior al cărui mesaj este visul am putea clarifica și cauza.²⁶ Căci numai mintea conștientă este încă ignorantă - inconștientul pare deja informat și ajuns deja la o concluzie pe care o exprimă în vis.

În fapt, se pare că inconștientul este capabil să observe faptele și să extragă concluzii din ele, la fel ca și conștientul. El poate chiar utiliza unele fapte și poate anticipa rezultatele lor posibile tocmai pentru că noi habar n-avem de așa ceva. Dar atît cît putem judeca după vise, operațiile inconștientului, în acest caz, sînt instinctive. Această distincție este importantă. Analiza logică este prerogativa conștiinței. Procedăm, în virtutea ei, la o selecție conformă rațiunii și cunoștințelor noastre. Inconștientul, în schimb, pare a fi ghidat mai ales de tendințele instinctu-

---

²⁶ Un asemenea vis de calamitate a avut un pacient în vîrstă de 27 de ani. Era căsătorit cu o femeie nepotrivită și avea un copil. Visul lui arată lumea după potop. Resturi de case, construcții în ruină, mult nămol pe străzi. Apele se retrăseseră și se punea problema să se ia totul de la început.

Acest vis s-a repetat în cîteva rînduri cu mici variațiuni. La circa 2 ani de la prima sa apariție a survenit divorțul dintre visător și soția sa. Conviețuirea cuplului devenise imposibilă.

Ideea de a lua totul de la început este lămurită prin evenimentele care au urmat visului. Eliberat de obligațiile sale conjugale, visătorul se afla, cumva, în situația în care fusese înainte de căsătorie.

ale reprezentate de forme de gândire corespunzătoare, adică de arhetipuri. Un medic căruia îi cerem să descrie derularea unei maladii va utiliza concepte raționale ca “infecție” sau “febră”. Visul e mai poetic. El reprezintă corpul bolnav al omului ca și cum ar fi casa sa terestră și febra - focul care a distrus-o²⁷.

Cașa cum arată visul pe care l-am evocat, spiritul arhetipal a rezolvat situația în aceeași manieră cum o făcea pe timpul lui Artemidor. Ceva, a cărui natură este mai mult sau mai puțin cunoscută, a fost sesizat intuitiv de inconștient și supus acțiunii arhetipurilor. Aceasta sugerează că spiritul arhetipal s-a substituit gândirii conștiente și raționamentelor sale pentru a asuma sarcina pronosticului. Arhetipurile sînt deci dotate cu o inițiativă proprie și cu o energie specifică. De asemenea, ele pot furniza concomitent, în forma simbolică care le este proprie, o interpretare plină de sens și pot să intervină într-o situație dată cu propriile lor impulsuri și gânduri. În această privință ele funcționează ca niște complexe. Ele vin și pleacă după bunul plac, adeseori opunîndu-se intențiilor noastre conștiente sau modificîndu-le într-un chip extrem de deranjant.

Putem percepe energia specifică a arhetipurilor atunci cînd avem ocazia să apreciem fascinația pe care o exercită ele. Ele par să vrăjească. Găsim aceeași caracteristică la

---

²⁷ Jung sugerează aici cele două tipuri de activitate mentală care caracterizează funcționarea minții noastre. În speță, el se referă la *gîndirea dereistică* specifică proceselor inconștiente, sustrase controlului mintal conștient. Expresiile psihice ale acestui tip de gândire sînt visele și tot ce ține de oniric (oniroid). Jung nu face nici o distincție între “gîndirea dereistică”, care se desfășoară inconștient, și inconștientul propriu-zis. Ba mai mult, el atribuie acestei gândiri o cunoaștere magică care nu se limitează la determinările spațio-temporare.

complexele personale și, la fel ca și complexe personale, complexe sociale cu caracter arhetipal au o și ele o istorie. Dar în timp ce complexe individuale nu suscită decât capricii personale, arhetipurile creează miturile, religiile și filozofiile care influențează și caracterizează națiuni și epoci întregi. Considerăm complexe personale o compensare a unei atitudini care izvorăște dintr-o minte unilaterală și pervertită²⁸. La fel, miturile cu caracter religios pot fi interpretate ca un soi de terapie mentală dirijată împotriva suferințelor și angoaselor care afectează umanitatea: foamea, războiul, bolile, moartea.

Mitul universal al eroului, de pildă, se referă întotdeauna la un om foarte puternic sau la un om-zeu care triumfă asupra răului încarnat de dragoni, de șerpi, de monștri, de demoni, eliberându-și poporul de distrugere și de moarte.²⁹ Nararea sau repetarea rituală a textelor sacre și a ceremoniilor, cultul eroului cuprinzând dansuri, imnuri, rugăciuni, sacrificii inspiră asistenței emoții numinoase³⁰ (așa cum ar face-o o vrajă magică) și exaltă individul pînă la un punct în care se identifică cu eroul.

Dacă încercăm să privim cu ochii credinciosului poate că reușim să înțelegem cum poate fi eliberat omul obișnuit de neputința și de mizeria sa, cum poate fi el dotat, măcar temporar, cu un caracter aproape suprauman. Adeseori, o asemenea viziune îl va susține multă vreme și îi va impune un

---

²⁸ Nu în sens moral. (N. A.)

²⁹ Acest mit este inversul riturilor primitive de purificare prin sacrificiul uman. Mitul eroului reabilitează cumva imaginea acestuia sau, mai exact, îl readuce la viață. Eroul nu mai este el însuși sacrificat unei creaturi divine, ci sacrifică această creatură.

³⁰ Să amintim că *numinosul* (din latinescul *numen*: divinitate) desemnează ceea ce pare divin. (N. A.)

anumit stil de viață. Dar viziunea poate influența chiar și o societate. Un exemplu remarcabil în acest sens ne este dat de misterele din Eleusis care au fost suprimate în cele din urmă la începutul secolului al VII-lea d. C. Împreună cu oracolul din Delfi, aceste mistere exprimă esența spiritului vechii Grecii. La o scară mult mai mare era creștină își datorează numele și importanța sa misterului antic al omului-zeu, care își are rădăcina în mitul arhetipal al lui Osiris-Horus, din Egiptul antic.

În general se crede că în timpurile preistorice ideile mitologice fundamentale au fost “inventate” la un moment dat de un venerabil și ingenios filozof sau profet și că un popor credul și lipsit de simț critic le-a îmbrățișat cu credință pentru totdeauna. Se spune, de asemenea, că poveștile relatate de un cler avid de putere nu sînt adevărate, că ele nu sînt decît simple scorneli. Dar cuvîntul “a inventa” provine tocmai din latinescul *invenire*, adică “a găsi”, și de aici a găsi “cercetînd”. În cel de-al doilea sens se sugerează chiar o anumită intuiție a ceea ce vei găsi.

Permiteți-mi să revin la ideile ciudate conținute în visele fetei. Mi se pare improbabil ca ea să le fi căutat, deoarece că a fost mirată atunci cînd le-a găsit. Aceste idei i s-au prezentat mai degrabă ca niște povești ciudate și neașteptate, care i s-au părut atît de remarcabile încît să le facă cadou tatălui ei de Crăciun. Totodată, făcîndu-le cadou, ea le-a ridicat pînă la nivelul creștin, mereu viu, unde nașterea Domnului este împletită cu secretul pomului veșnic verde, care poartă lumina ce tocmai s-a născut (aluzie la al cincilea vis)³¹.

---

³¹ Metoda de interpretare a viselor folosită de Jung se inspiră din exercițiul silogismului. El compară tematic visele fetei cu miturile și legendele

Deși există numeroase mărturii istorice a relației simbolice care există între Christos și arbore, părinții fetei ar fi fost foarte încurcați dacă ea le-ar fi cerut să-i explice exact motivul pentru care ei decorează un brad cu lumînări aprinse pentru a sărbători Nașterea Mântuitorului. “Oh, dar ăsta-i un obicei creștinesc”, ar fi răspuns ei. Un răspuns serios ar fi necesitat o disertație profundă asupra simbolismului antic al morții zeului, legătura sa cu cultul Marii Mame și cu simbolul său, arborele, pentru a nu menționa decât un aspect al acestei probleme complicate³².

---

antice, găsește numitori comuni - în speță, ideile de distrugere și de restaurare - și conchide că aceste vise sînt identice funcțional și semantic cu miturile respective, că și unele și altele sînt opera inconștientului clarvăzător. De fapt, această metodă nu stă în picioare. Numai și pentru faptul că miturile antice, inclusiv cel creștin - așa cum le avem noi azi - sînt rezultatul unor elaborări îndelungate în timp, în care intervenția conștientă, ideologică, nu este absentă.

În al doilea rînd, nu putem aprecia valoarea mitico-inițiativă a viselor fetei decât în măsura în care ignorăm natura lor compensatoare - aluzie făcînd la agresivitatea clivată - și ne deplasăm asupra structurii scenariului oniric care amintește izbitor de elaborări asemănătoare.

³² Împodobirea pomului de Crăciun este, probabil, o restaurare simbolică a momentului nașterii lui Christos. Se întîmplă ca și în crizele de melancolie, cînd retrăim în amintire, cuprinși de emoții intense, detaliile unor evenimente trăite cîndva în trecut, care au lăsat urme adînci în sufletul nostru.

Pomul de Crăciun și lumînările reprezintă cosmosul, bolta înstelată; globul din vîrf - steaua magilor care anunță Nașterea Mântuitorului și indică locul nativității. Restaurarea acestui moment precis, cu mari rezonanțe în sufletul credinciosului creștin, se face în chip magic, prin ceea ce s-a numit “participare mistică” (simularea simbolică a evenimentului).

Tot ceea ce adaugă Jung la aceste fapte, inclusiv ceea ce lasă să se înțeleagă, nu este decât o amplificare de ordin speculativ, o elaborare de tip teologal. Evenimentele și intențiile lor “crude” sînt ignorate de dragul

Cu cât plonjăm mai adânc în originile unei “imagini colective” (sau, în limbaj ecleziastic, ale unei dogme), cu atât descoperim mai mult un amestec de scheme arhetipale care, înaintea timpurilor moderne, n-au făcut niciodată obiectul cugetării³³. Iată de ce noi știm paradoxal mai multe despre simbolismul miturilor decât generațiile care ne-au precedat. În realitate, oamenii de odinioară nu reflectau asupra simbolurilor. Ei trăiau și erau inconștient animați de semnificația lor³⁴.

Voi da exemplul unei experiențe pe care am avut-o la primitivii de la muntele Elgon, în Africa. În fiecare dimi-

---

unii simbolism care nu mai are rezonanțe în realitatea trăită.

³³ “Amestecul” cu pricina este opera savanților care s-au preocupat mai mult de natura mistică și mai puțin sau deloc de aspectul psihologic, de fapt trăit, consemnat de mituri. Filozofia omului-zeu, și altele la fel, este opera savanților care au scăpat din vedere eficacitatea reală a mitului, caracterul său de eveniment trăit.

³⁴ Aici se întâmplă ca și în viața de zi cu zi a oricărui dintre noi. Cutare se simte cuprins de nostalgie și retrăiește cu emoție momentele esențiale ale vieții sale. Își aduce aminte, de pildă, cum a cunoscut-o pe soția sa, cum s-a îndrăgostit de ea, cum s-au căsătorit și multe alte detalii care s-au estompat în timp.

La nivel colectiv, asemenea reamintiri, care evocă evenimente cosmice repetate ritual, capătă noi și noi contururi și valențe adăugate cu sau fără voie de naratori, filozofi sau teologi. În final, un savant modern va descoperi în cutare poveste antică sensuri care scăpau/scapă naratorului.

În exemplul individului care își trece în revistă propria viață, un urmaș al lui Jung ne va vorbi despre arhetipurile inconștientului colectiv și va afirma că noi, care am trăit de fapt experiențele reamintite, nu reflectăm asupra simbolismului lor; că el, care reflectează asupra simbolurilor sacre care ar fi aceste evenimente, știe mai multe decât noi! Interesul pentru evenimentul trăit se deplasează astfel în sfera speculației intelectuale sterile, care nu mai are nici un ecou asupra vieții imediate.

neață, în zori, ei își părăseau colibele, suflau sau scui-pau în mâini și le ridicau spre primele raze de soare ca și cum i-ar fi oferit suflul sau saliva lor lui *mungu*³⁵ - zeului care urca la orizont. Când i-am întrebat care era sensul acestui gest sau de ce îl făceau, s-au arătat total încurcați. Tot ce au găsit să spună a fost: “L-am făcut dintotdeauna. Așa s-a făcut mereu atunci când soarele răsare”. Au izbucnit în râs atunci când le-am sugerat ca o concluzie evidentă că soarele este *mungu*. În fapt, soarele nu este *mungu* decît atunci când se află deasupra orizontului. *Mungu* este, mai precis, răsăritul soarelui³⁶.

---

³⁵ Acest termen al limbajului swahili, pe care îl utilizau pentru a explica un act ritual, este derivat dintr-o rădăcină polineziană care echivalează cu *mana* sau *mulungu*. Aceste cuvinte și alți termeni analogi desemnează o “putere” de o extraordinară eficacitate, care impregnează totul și pe care o calificăm drept divină. Cuvîntul *mungu* este echivalent pentru ei cu Dumnezeu sau Alah. (N. A.)

³⁶ Dacă ne imaginăm o grădiniță de copii în care, în fiecare dimineață, copiii sînt obligați să-și expună minile la inspecția sanitară; dacă acest obicei se perpetuează la infinit fără ca cineva să se mai sinchisească de rostul lui, ba chiar și în absența educatoarei care este eventual înlocuită de luna plină, putem avea o imagine asupra modului cum se întîmplă în realitate în cazurile studiate de Jung.

Desigur că pentru ochii unui spectator neștiutor acest obicei nu are nici un sens. Dacă totuși el vrea să-i găsească unul, se va juca de-a detectivul și va reflecta cam așa: “Mai mult ca sigur că faptul de a-ți expune minile la vedere este în legătură cu dorința de a-ți dovedi nevinovăția, bunele intenții - arăți astfel că nu ai nimic de ascuns, că nu ai pus mîna pe nimic ce nu-ți aparține etc. Luna plină evocă și ea cutare și cutare lucru” Toate aceste deducții didactice nu au însă nimic în comun, așa cum am încercat să demonstrez, cu semnificația obiceiului studiat.

Poate că ar fi bine să revenim cînd și cînd la Mircea Eliade care afirma cu justete că nu putem cunoaște intențiile care au condus la creația produselor culturale arhaice pornind de la analiza vestigiilor.

Sensul a ceea ce făceau era evident pentru mine, dar nu și pentru ei. Ei se mulțumeau să facă fără să gândească la ce fac. De aceea erau incapabili să se explice.

Am conchis că ei își oferea sufletele lui *mungu*, căci suflul (vieții) și saliva semnifică “substanța sufletului”. A sufla sau a scuipa pe ceva are un efect magic. Christos, de pildă, și-a folosit saliva pentru a-l vindeca pe orb. Un alt exemplu este cel al fiului care aspiră ultima răsuflare a tatălui său muribund cu scopul de a-i lua sufletul. Este foarte improbabil că acești africani, chiar într-un trecut îndepărtat, să fi știut mai mult despre sensul ceremoniei lor. De fapt, strămoșii lor știau probabil și mai puțin, pentru că erau și mai înconștienți de motivele lor și reflectau și mai puțin asupra faptelor lor³⁷.

Faust al lui Goethe spune foarte bine: “Am Anfang war die Tat” (“La început era fapta”). “Faptele” nu au fost niciodată inventate. Ele au fost făcute. De altfel, gândirea este o descoperire relativ târzie a omului³⁸. Mai întâi, el a fost împins să acționeze de factori înconștienți. Mult mai târziu a început să reflecteze asupra cauzelor care îl împing. Fără îndoială că i-a trebuit mult timp ca să

Izvoarele materiale, arheologice etc. sînt opace informațional.

³⁷ Jung insinuează aici că manifestările rituale, de genul celor observate de el în munții Elgon, s-au impus conștiinței primitivului în mod spontan, fără nici o explicație logică. Dar, după cum o dovedește ceremonia împodobirii pomului de Crăciun, această logică există (chiar dacă este ignorată de executant, de privitor). Ea derivă dintr-o intenție conștientă grefată pe o trebuință pragmatică.

³⁸ Mai precis gândirea speculativă, pentru că studiile asupra primitivilor au dovedit existența gândirii pragmatice într-o manieră absolut identică cu cea a omului modern. Primitivul este extrem de inventiv și deloc naiv atunci cînd vrea să mănînce.

ajungă la ideea absurdă că este împins de el însuși, pentru că mintea sa nu putea identifica nici o altă forță motrică decât a sa proprie.

Ideea că o plantă sau un animal s-ar inventa singure ne-ar face să rîdem. Și totuși mulți oameni cred că mintea s-a inventat singură, fiindu-și astfel propriul creator. De fapt mintea a atins stadiul său actual de minte conștientă tot așa cum ghinda se transformă în stejar, așa cum saurienii s-au transformat în mamifere. Ea a evoluat de-a lungul timpului și continuă s-o facă și azi, așa încît noi sîntem stimulați atît de forțe exterioare cît și interioare³⁹.

Aceste forțe interioare vin dintr-o sursă profundă care nu este alimentată de conștient și scapă controlului său. În mitologia veche, aceste forțe erau numite *mana*, spirite, demoni sau zei. Ele sînt încă și azi la fel de active. Dacă sînt conforme dorințelor noastre, vorbim de inspirație sau de impulsuri fericite și ne felicităm pentru că sîntem “isteți”. Dacă aceste forțe ne sînt defavorabile, declarăm că nu am avut noroc, că anumite persoane ne sînt ostile sau că pricina nefericirii noastre trebuie să fie patologică. Singurul lucru pe care nu vrem să-l admitem este că depindem de “forțe” care

---

³⁹ Evoluția istorică a minții, ca și a modelului ei - transformarea saurienilor în mamifere evolute - este o concepție care trebuie cel puțin amendată. Se pare că anumite evenimente bruște exterioare, cataclisme naturale, schimbări accidentale radicale ale ecosistemului, a ambianței culturale (la om) etc. produc mutații imprevizibile atît în ordinea animală, cît și în cea umană-mentală. Așa încît se pune întrebarea care mai este rolul “forțelor interioare”, al arhetipurilor, în dezvoltarea și evoluția minții? Dacă totuși arhetipurile au un rol, acesta nu trebuie absolutizat.

scapă voinței noastre.

Este totodată adevărat că, în ultima vreme, omul civilizat a obținut o anumită doză de voință, de care se poate folosi după bunul plac. El a învățat să-și facă treaba eficace fără a recurge la incantații și la tam-tam pentru a se pune în stare de hipnoidă. El se poate chiar lipsi de rugăciunea zilnică prin care imploră ajutorul divin. El poate realiza ceea ce a ales să facă și-și poate traduce ideile în fapte oarecum fără piedică. În timp ce primitivul pare să fie jenat la fiecare pas de temeri, de superstiții și de alte obstacole invizibile⁴⁰. “A vrea înseamnă a putea”, rezumă superstiția omului modern.

Dar omul contemporan își susține credința cu prețul unei evidente lipse de introspecție. El nu vede că în ciuda rațiunii și eficacității sale, el este totuși posedat de “puteri” care scapă controlului său. Zeii și demonii săi nu au dispărut cu totul. Nu au făcut decât să-și schimbe numele. Și ei îl țin în șah prin neliniște, angoasă, complicații psihologice, o nevoie insașiabilă de pilule, de alcool, de tutun, de hrană și mai ales prin proliferarea impresionantă a nevrozelor.⁴¹

---

⁴⁰ Omul modern a realizat o societate civilă care îi garantează și susține activitatea individuală. El a înlocuit ordinea juridică divină cu cea omenească, instanțele cerești cu cele pămîntești. De aceea el se sinchisește mai puțin de zei și de acțiunile lor. De aici și lipsa de actualitate a riturilor de a face propice prezente pretutindeni în lumea primitivă și în antichitate.

⁴¹ Nevrozele nu erau mai puțin absente în lumea primitivă. Numai că purtau alte nume și erau puse pe seama unor forțe oculte exterioare.

ANEXA

Psihologia visului

Utilizarea lui ca mijloc de cunoaștere și agent terapeutic

de Roland Cahen

“Psihologia visului - utilizarea lui ca mijloc de cunoaștere și agent terapeutic” este un articol semnat de Roland Cahen și publicat într-o monografie dedicată visului, într-un context mult mai larg de abordare. Am publicat în Anexă acest articol din două motive: 1. el ne oferă o sinteză pe puncte a principalelor probleme care incumbă interpretării onirice; 2. ilustrează comparativ modalitățile de interpretare specifice lui C.G. Jung și lui Sigmund Freud. Astfel, putem observa cum cele două metode, în ciuda divergențelor lor mai mult teoretice, se împletesc, în special în privința rezultatului comun obținut.

Dar cine este Roland Cahen? Cel mai important traducător al operei lui C. G. Jung în limba franceză și cel mai autorizat. El însuși analist practician jungian, Roland Cahen abordează problema visului de pe o poziție relativ imparțială deși, în câteva rînduri, opțiunea sa partizană se face simțită. În mare însă, articolul său nu contravine intereselor teoretice ale celor doi corifei ai psihanalizei: Sigmund Freud și C. G. Jung.

Acest articol are un caracter ilustrativ, demonstrativ, care vine să fixeze teoriile visului expuse de Jung în paginile acestei cărți.

J. C.

I. Fenomenologia visului și tentativă de definire

Ce este visul?

Nu am nevoie să-l definesc. Toți știm: visul este un fenomen care relevă din lumea faptelor. Este un dat al experienței. Visul relevă dintr-un plan existențial care s-a impus mai mult sau mai puțin fiecăruia din noi și care ne înscrie în realitate, într-o anumită realitate umană și mentală la care trebuie să participăm, care merge de la beatitudine și de la sentimentul fericirii supreme¹ la angoasa cea mai profundă și la coșmar.

Pare paradoxal că zicem că visul ne înscrie în real. Acest paradox este totuși pivotul oricărui interes care ne apropie de vis: visul este în lumea interioară echivalentul obiectului din lumea exterioară. În lumea exterioară percepem obiectul; în lumea interioară percepem, la fel, visele. Acestea

---

¹ "Atunci când Dumnezeu va pune capăt robiei Sionului, vom fi ca și cei care visează", Psalmi, 126. (N. A.)

din urmă au chiar în economia noastră mentală o imediatitate mai mare decît percepțiile pentru că nu mai au nevoie de intermedierea simțurilor. Întrucît visele se referă adeseori la obiectele exterioare, ele le înscriu și le fac să trăiască în interior și, prin urmare, contribuie la edificarea realității umane: cuplul uman, de pildă, s-ar mai constitui el oare fără partea sa de visare?

Cînd spun: "vis", fiecare din voi știe la fel de bine despre ce e vorba ca și cum aș spune: noapte și zi. Visul este un dat irațional, ca orice dat al percepției externe sau interne. Este o suită de imagini, cel mai adesea descusute, care se derulează în ființa mea mentală și i se impune. Am spus bine "în ființa mea mentală", căci visul este ca și o marfă care nu poate fi exportată. Adeseori dificil de memorat, el se lasă și mai greu de povestit. Povestit, el a devenit altceva decît trăirea care a fost. Visul este un munte de iraționalitate și de aparente incoerențe care, mai mult sau mai puțin, noapte de noapte, vine să sfideze raționalitatea noastră, vine să zdruncine cadrele noastre cele mai sigure, plonjîndu-ne de fiecare dată - și chiar plonjîndu-l pe cel mai echilibrat, pe cel mai solid dintre noi, pe cel mai rațional - într-o lume de irațional. Și acest fenomen este în așa măsură de derutant încît primul gest, la trezire, este să-l numim absurd, ba chiar delirant și să-l alungăm: "ceea ce este mai aproape este și mai obscur" (Lévi-Strauss).

Aceasta este, cel puțin la o primă aproximare, atitudinea și reacția ignoranței și a "defenselor" mele de individ ajuns la raționalitate în fața acestei

lumi imagine, proteiforme, din care s-a desprins cu chiu cu vai raționalitatea și din care continuă să se desprindă zi de zi, iar și iar.

Pentru noi, analiștii, visul apare într-o liniște dublă: liniștea nopților și liniștea acestei situații umane speciale, unică în istoria oamenilor și a relațiilor lor, care este confruntarea analitică. Această confruntare este de o originalitate majoră și creatoare grație "liniștii analitice", liniște accentuată de prezența noastră indiferentă în aparență, dar vigilentă.

În cadrul acestei ambianțe silențioase, securizante și catalizante, *noi facem să iasă la lumină imaginația persoanelor care ne oferă încrederea lor, ca și scamatorul care scoate iepurele din pălărie*. Dar tot așa cum iepurele s-a aflat deja în fundul dublu al pălăriei, ignorat de gură-cască, la fel erau deja prezente și tonele de psihism - care vor avea nevoie de trei ani pentru a se deversa și a se verbaliza - în fundul dublu, insondabil și ignorat al personalității conștiente care s-a numit, în lipsa unui termen mai potrivit, inconștient. Din acest fund dublu, insondabil și ignorat al personalității conștiente a visătorului se ivește, treptat, materialul său oniric.

Așadar, visul se ivește în liniștea nopților visătorului și în liniștea analitică ce trimite eul visătorului la obscuritățile aparent insondabile ale vieții sale interioare, de unde vor apărea treptat elementele nedigerate ale refumatului, cele ale prospectivului și ale dorinței născânde.

Dacă rațiunea și conștientul, fără îndoială pentru

a se afirma, au încercat în decursul secolelor de lumini să minimalizeze visul, numeroși autori i-au subliniat totuși importanța:

- pentru Aristotel visul era activitatea mentală a sufletului omului adormit;

- pentru Moreau de Tours tocmai activitatea mentală a visului este responsabilă de lumea nebuniei, atunci când este exagerată;

- pentru Freud visul este o confidență, dar o confidență voalată făcută în termeni improprii;

- pentru Jung visul este o exteriorizare specifică a inconștientului care apare în conștient.

Este bine stabilit azi (și aceasta este și poziția noastră personală) că visul este expresia acestei activități mentale care se manifestă în noi, care gîndește, simte, încearcă, speculează în marja activității noastre diurne, și la toate nivelurile - de la planul cel mai biologic, la cel mai spiritual al ființei - fără ca noi să o știm. Angajînd un curent psihic interior și necesitățile unui program vital înscris în profunzimea ființei, visul exprimă aspirațiile profunde ale individului și, în acest context, va fi pentru noi o sursă inestimabilă de informații variate.

Astfel ne apare fenomenologia de bază a visului.

II. Poziția lui Freud și cea a lui Jung

Să ne oprim o clipă asupra demersului nostru. Oare ce înseamnă a vrea să interpretezi visele? Mai întîi înseamnă să le înțelegi. Dar ar mai trebui să ne întrebăm și ce este înțelegerea?

Kant - la care este întotdeauna util să revenim atunci când avem interogații axiomatice - a definit comprehensiunea ca o cunoaștere adecvată intențiilor noastre. Expresia “intențiile noastre” face să intre în fenomenul înțelegerii subiectivitatea și particularitățile psihologice și mentale ale celui care încearcă să înțeleagă.

Prin urmare, fenomenul interpretării visului nu poate fi decât inter-relațional și subiectiv la pătrat; ca de pildă între doi indivizi: medic - pacient sau între rațiunea cercetătorului și natura care trebuie descifrată.

Dacă “intențiile noastre” variază, adică dacă presupunerile, referințele și așteptările cercetătorilor diferă, “înțelegerile” lor diferă și ele.

De aici, parțial, certurile dintre școli, care au marcat domeniul nostru și dincolo de care încercăm să ne situăm.

“Nimic nu e mai greșit decât să pretinzi să explici visele cu ajutorul categoriilor și psihologiei împrumutate de la conștient. Visul înfățișează o anumită funcționare care este independentă de scopurile conștiente ale eului, de voința sa, de dorințele și de intențiile sale. Adeseori el se opune acestora. Această funcționare se prezintă - și tocmai în aceasta constă titlul său de noblețe - ca o «derulare» lipsită în aparență de intenționalitate, ca tot ce se derulează în natură”; aici l-am citat pe Jung². “Prin urmare, în psihologie visului prejudecă-

---

² C.G. Jung: “L'homme à la découverte de son âme”. Préfaces et traduction du Dr. Roland Cahen, 6e édition, Éditions du Mont-

țile teoretic se confruntă cu cele mai violente dezmințiri și se află cel mai puțin în largul lor”³.

În timp ce Freud - apropo de Freud voi fi mai scurt, prea scurt și schematic, și îmi cer scuze de la colegii noștri freudieni - are tendința să vadă în vis o manifestare oarecum perturbată a vieții mentale sau o formă de activitate psihică care, dacă se va agrava, se va îndrepta spre patologic - simptome isterice, idei obsesive și delirante, care au, deci, prea puțin sens în sine și care exprimă, în cel mai bun caz, o dorință mai mult sau mai puțin infantilă. Jung s-a eliberat complet de aceste prejudecăți reziduale vizavi de vis. El vede în vis o expresie spontană, normală, creatoare, a inconștientului, sub formă imaginară și simbolică.

Freud a încercat, mai degrabă, să detecteze în vise, oarecum independent de ele - reducându-le la rangul de simple mijloace de cercetare -, perturbațiile complexuale și patologice pe care le-ar putea conține. Jung, dimpotrivă, s-a interesat de sensul lor.

În privința psihologiei visului, de asemenea, ca și apropo de multe alte lucruri, Jung a criticat și continuat lucrările marelui său predecesor.

Și, pentru a afișa poziția mea, voi spune că opera lui Jung este, în ochii mei, o tentativă reușită de

---

Blanc, Genève et Hachette, Paris, 1962, et 8e édition, Petite Bibliothèque Payot, 1966. (N. A.)

³ C.G. Jung: “Ma vie”. Traduction du Dr. Roland Cahen et d’Yves Le Lay, Gallimard, Paris, 1967; și “La guérison psychologique”. Préface et adaption du Dr. Roland Cahen, Librairie de l’Université, Geneve et Buchet-Chastel, Paris, 1953. (N. A.)

a merge dincolo de opera lui Freud, nu de a o scurt-circuita, nu de a i se opune, ci de a merge dincolo.

Dacă Jung consideră ca fundamental valabile unele din datele psihologiei onirice freudiene (presupun că sînt cunoscute fenomenele de condensare, de aglutinare) el condamnă în schimb îngustimea și unilateralitatea acestei psihologii; în special, intenția de a reduce toate visele la un monism oarecare - fie el sexual, la Freud, sau voluntarist, la Alfred Adler; monismul explicației prin dorință, de pildă, îi pare lui Jung absolut inacceptabil, indiferent de importanța sferei sexuale pentru ființă.

La urma urmei, pentru Jung lumea viselor este la fel de bogată, la fel de diversă și la fel de polimorfă ca și lumea conștientului. Căci ea poate include toate structurile care privesc eul și conștientul - nu numai cele afective (plăcere, neplăcere), ci și cele ideative, perceptive, senzoriale; visul prezintă chiar o diversitate, o bogăție care le pot depăși pe cele ale conștientului; pentru că visul poate face apel, printre altele, la toate materialele psihice subliminale, amintiri, percepții și a percepții, criptomnezii, refulări, la toate elaborările endogene, la toate conținuturile psihice în devenire, care nu au atins încă pragul conștiinței.

În această lume onirică și vastă visul posedă, în ochii lui Jung, o valoare care nu ar trebui subestimată: el este pentru Jung - ca și pentru noi - auto-reprezentarea și auto-descrierea spontană a unei situații constelate momentan și prezente în inconștient. *Visul oferă un soi de bilanț interior, cel al*

situației intrapsihice prezente.

Dacă noi le cerem pacienților noștri să-și noteze visele este mai ales pentru că visele pacienților - pe care nu-i cunoaștem decît superficial - ne conduc în grădina necunoscută, în grădina secretă în care se ȝes dinamismele care au importanță pentru terapia acestor bolnavi.

Experiența a arătat că visele pot fi reacționale la o situație în care trăirea și conștientul sînt elementul determinant sau pot fi alcătuite din manifestări complet spontane și endogene ale inconștientului, fără nici o stimulare din realitatea conștientă. Între aceste două posibilități extreme sînt posibile o mulțime de nuanțe și combinații.

Visul ne apare ca un punct geometric, un loc de intersectare între o trăire depozitată într-un soi de magazie de accesorii - mă refer la memoria vitală - și un conținut care nu se poate exprima.

Cînd inconștientul vrea să exprime ceva anume, el merge cu o siguranță - e cazul să-i spunem somnambulică - și caută imaginea cea mai potrivită și cea mai expresivă pentru ceea ce vrea să zică. Această imagine este adeseori frapantă, pertinentă, ba chiar impertinentă; ea exprimă cu o precizie adeseori extraordinară ceea ce ar necesita în schimb multe fraze sau chiar perifraze.

Astfel, Jung nu poate accepta ca generală noțiunea de fațadă a visului. Departe de a fi *cutare sau cutare lucru*, visul este adeseori tocmai ce este, adică o expresie valabilă a vieții interioare momentan constelate, care cere să fie luată în sensul ei cvasiliteral: fără nici o concesie pentru vreo teo-

rie, oricare ar fi ea. Fațada visului este proiecția propriei noastre ignoranțe.

III. Atitudinea analistului la început

Care trebuie să fie atitudinea analistului în practică?

În fața acestui fenomen extraordinar de schimbător, analistul trebuie să uite tot ceea ce știe, limitându-se oarecum la cultura sa generală, la câteva ipoteze de lucru, ca de pildă ipoteza că există un inconștient, că în acest inconștient se ȧes și se formează lucruri importante pentru viața, echilibrul, pentru sănătatea visătorului. Și chiar și aceste ipoteze de lucru trebuie folosite în fiecare caz aparte *cu tact, nuanțat și cu măsură*.

IV. Necesitatea cunoașterii biografiei visătorului

Înainte de a încerca o interpretare onirică, o primă condiție indispensabilă este cunoașterea biografiei visătorului, cunoaștere suficient de profundă, de clară și minuțioasă pe cât posibil (romanul familial, anamneza medicală, genul de educație, bagajul de studii, formație științifică și religioasă, profesia exersată, iubiri, căsătorie, ambianța trecută și actuală în care a trăit și în care trăiește, drame exterioare, colective, intime, generale, pe care a fost obligat să le trăiască; dacă a fost deportat, de pildă, este altceva decît dacă n-ar fi fost

etc.).

Înainte de a ne lansa în munca de interpretare onirică trebuie să cunoaştem fişa medicală a visătorului care ne oferă datele privind relaţia cu corpul său, schema sa corporală - statica şi dinamica - relaţia sa cu boala, ba chiar şi cu moartea. Trebuie să cunoaştem planul său social, care ne oferă raportul său cu societatea; nu este totuna dacă este bogat sau sărac; planul său sexual, care ne oferă raporturile sale cu lumea tentaţiilor, cu viaţa dorinţelor şi cu obsesiile; planul sentimental, care ne oferă raportul cu "tu"; planul vieţii spirituale, care ne oferă raportul cu sacralul şi cu divinul; planul său formativ, care ne oferă raportul cu concretul; planul profesional, care ne oferă lămuriri privind activităţile sale.

V. Asociaţiile şi inconştientul personal

După ce am obţinut informaţiile biografice analiza este mult mai uşoară.

Dar, oare, cum va proceda practicianul care a ştiut să se descotorosească de toate ipostazele sale de lucru, de toate impedimentele sale teoretice?

Fiind o exteriorizare a psihicului profund, care se exprimă numai cu vocabularul de care dispune, adică cu materialele imagine, mai mult sau mai puţin arhaice, primitive, personale sau colective, visul constituie la prima vedere, în general, un mesaj ermetic şi incomprehensibil atât pentru visător, cât şi pentru analist. Într-adevăr, analistul se află de fiecare dată, ca şi Champollion, în faţa primelor

hieroglife.

Ei bine, la Jung, ca și la Freud, asociațiile sînt chemate în ajutor ca să furnizeze grila care va permite descifrarea mesajului aparent incomprehensibil. Asociațiile furnizează alfabetul personal și ocazional, vocabularul, lexicul, limbajului oniric. Astfel, dacă noi am visat acum 8 zile despre Marcel și mai visăm despre el peste 14 zile, Marcel nu va mai avea aceeași valoare asociativă în primul și în al doilea caz.

Prin urmare, asociațiile sînt cele care ne permit să “decriptăm” acest mesaj formulat într-un limbaj personal și totodată variabil. Vedeți, aceste constatări moderne au dat lovitura de grație “cheilor de vise” stîngace și banale.

Dar și aici Jung, deși a acceptat asociațiile și le-a dat toată importanța pe care o merită, ne-a învățat să mînuim procedeul asociativ cu nuanțe esențiale: el ne-a învățat să nu ne pierdem în lanțurile asociative rectilinii care ating, oricare ar fi punctul de plecare, complexe momentan active și constelate ale visătorului, complexe a căror prezență nu mai este de demonstrat, a căror mărturie nu mai este de adus: existența complexelor este empiric și științific stabilă.

Dacă ne pierdem în seriile asociative rectilinii, ne împiedicăm fără doar și poate de niște complexe care există în fiecare din noi. Trebuie să o spunem mereu, complexe sînt un element normal, necesar, al unui psihic normal. “Psihicul” profund este bazat pe complexe personale sau moștenite, fundamentale prezente în ființa umană; aceste complexe sînt la

fel de indispensabile unei ființe normale ca și o anatomie și o fiziologie corporale normale. Este desigur nedrept că aceste complexe au o reputație atât de proastă în ochii publicului larg.

Din punctul de vedere al igienei mentale, trebuie să reabilităm complexe, deoarece ele sînt la fel de formative și indispensabile pentru psihic ca și astrele pe cerul înstelat: un individ care ar fi lipsit de complexe ar fi un soi de debil mintal sau afectiv. Dar, ca toate lucrurile din natură, complexe pot fi calitativ și cantitativ rău venite. Numai atunci le remarcăm, la fel ca o indigestie stomacală și de aceea au o reputație atât de proastă.

Împiedicîndu-ne de complexe am putea scăpa sensul unui vis. Astfel, dacă unul din noi va visa în această noapte o masă de conferință, va trebui să-i cerem asociațiile privitoare la cuvîntul masă și cele privitoare la cuvîntul conferință; căci această masă nu este orice masă; ea este o masă precisă și, dacă visul își dă silința să o precizeze, trebuie să ținem cont de acest fapt. Trebuie să înregistrăm în chip concentric detaliile specifice visului dacă vrem să izbutim să-i captăm sensul și nu să ne pierdem într-o înșiruire infinită de idei.

Această metodă a asociațiilor are o importanță capitală pentru tot ceea ce este “tematism personal” la visător, dar există și cazuri în care visătorul nu are nici un fel de evocări asociative. Acesta a fost unul din punctele de plecare în divergențele de gîndire dintre Jung și Freud.

În loc de a se limita dogmatic, ca acesta din urmă, la noțiuni ca cele de rezistență și cenzură (noți-

uni care, natural, în multe cazuri își păstrează valoarea lor fundamentală), Jung a interpretat această “sterilitate ideativă și asociativă” a analizei ca o mărturie a faptului că ar putea exista aici, probabil, un element care nu a fost niciodată în relație cu eul și cu conștiința visătorului. Poate fi vorba de un factor care emană, în chip endogen, din străfundurile fundamentale ale psihicului, fie că e vorba de un element al sintezelor personale fie, dimpotrivă, de un element care, deși prezent la visător, nu este achiziția vieții sale individuale - un element, așadar, inconștient, preexistent planurilor personale, un element al inconștientului colectiv.

Această sărăcie asociativă a pacienților a fost una din temele disputelor dintre Freud și Jung și unul din punctele de plecare care l-au dus pe Jung la celebra noțiune de *inconștient colectiv*.

VI. Metoda amplificării și inconștientul colectiv

Ce-i de făcut atunci când nu există asociații?

Ajungem la celebra metodă a amplificării. Când asociațiile au fost evocate, când toate resursele asociative au fost solicitate cu încăpăținare și epuizare fără succes, Jung consideră că analistul este autorizat să facă un efort asociativ personal pentru a-i oferi pacientului “elemente de depanare”, extrase din paralele istorice, etnografice etc. În acest context științele, aporturile disciplinelor învecinate ne sînt extrem de utile. În acest sens le sîntem recunoscători colegilor noștri din disciplinele înveci-

nate pentru contribuțiile lor importante.

Paralele istorice, sociologice, mitologice, etnologice, extrase din folclor ca și din istoria religiilor, ne permit să punem în legătură conținutul visului lipsit de asociații cu patrimoniul psihic și uman general.

Sînt perfect conștient de faptul că această intervenție a analistului se situează în cadrul general al contratransferului. Cititorul este în general la curent cu ceea ce spun aici, așa că nu voi insista: cînd sînt prezent în cîmpul vital al pacientului meu, există deja transfer și contratransfer; dincolo de contra-transferul spontan, pe care îl asigur prin prezența mea, dincolo de elementele de contratransfer afectiv, de simpatie, de devotament, Jung consideră că analistul are dreptul, ba chiar datoria să aducă o contribuție de contratransfer intelectual, punînd la dispoziția pacientului său știința de care dispune.

Astfel, noțiunea de amplificare intră în cadrul general al întîlnirii inter-umane care inseparabilă de noțiunile de transfer și contra-transfer.

Metoda amplificării cere să fie mînuită cu cea mai mare rezervă și cu cea mai extremă prudență, altminteri deschidem poarta abuzurilor și prozelitismelor de tot felul.

Această metodă, mînuită cu competență, ne ajută în practică să ieșim cu bine din impasuri. Ea îi permite subiectului să se confrunte cu problemele generale ale omenirii care depășesc cu mult anvergura eului său conștient și a individualității sale, probleme pe care adeseori el nici măcar nu le bănuiește prezente în sine, dar care încolțesc de ani sau poate chiar

de decenii.

Ajunși aici, sîntem mult mai bine echipați pentru a aborda interpretarea unui vis: ne-am dezbatut deja de cunoașterea noastră teoretică; dispunem de biografia visătorului; asociațiile sale ne-au oferit întregul său context asociativ. Metoda amplificării se străduiește să facă la fel în privința datelor relevînd din stratul inconștientului colectiv.

Metoda amplificării, care constituie una din originalitățile esențiale ale lui Jung și ale școlii sale, este concomitent o metodă de depanare accidentală și ocazională și o metodă *sui generis*, care a devenit necesară prin existența problemelor legate de inconștientul colectiv.

Metoda ne conduce, deopotrivă, spre aprecieri teoretice și spre teoria cunoașterii. Dar ea nu trebuie folosită superficial, fără să fi extras materialul asociativ, fără ca pacientul să fi depășit nu știu ce tabu, nu știu ce conținut inflamant care nu poate fi verbalizat. Dacă analistul se lansează în paralele istorice neavenite, el induce sau riscă să inducă pacientului său un soi de sechestru mental.

În ciuda și tocmai datorită discursurilor sale încîntătoare, analizatul nu va fi capabil să se elibereze de conținutul mental personal pe care nu l-a putut verbaliza. Dacă analistul se lansează cu ușurință în considerații etnografice, religioase, filozofice generale, în simbolism, el riscă să treacă pe lîngă o trăire interioară. Este neîndoielnic că unul din lucrurile care riscă cel mai mult să discrediteze școala lui Jung este apelul ușuratic la această metodă a amplificării.

VII. Colectarea asociațiilor

Munca de interpretare onirică comportă trei faze.

1. visul este visat și memorat într-o oarecare măsură;

3. analistul și visătorul vor încerca aventura interpretării.

Dar pentru a trece de la punctul 1 la 3 trebuie să trecem prin:

2. treapta intermediară, indispensabilă, care este colectarea asociațiilor.

Din cele trei faze cea mai delicată este, ați ghicit, a doua. Prima este foarte simplă: visul este un automatism mintal, el este visat sau nu. Visul este mai mult sau mai puțin clar, mai mult sau mai puțin net, mai mult sau mai puțin vag; el este memorat cu detalii sau vag - totuși el există. Modificările visului, care se produc în momentul trecerii din starea de somn la starea de veghe, trebuie incluse în travaliul imaginar al visului.

La a treia fază, analistul l-ar putea ajuta într-o oarecare măsură pe pacient: ambii pot coopera pentru a ajunge la o interpretare care să-i mulțumească deopotrivă. La colectarea asociațiilor, în schimb, analistul nu mai poate fi de nici un ajutor: ambii depind de bunul plac al psihicului asociativ și subiacent eului pacientului, de capacitatea de receptare a conștientului său, care trebuie să știe sau să învețe în cursul analizei cum să adune asociațiile cu o receptivitate aproape maternă.

Aceste asociații sînt adeseori abia schițate și greu de surprins. Dar *ele sînt capitale* întrucît în

lipsa lor sensul visului rămîne de cele mai multe ori literă moartă, cel puțin pentru tot ceea ce relevă din sfera conștientului și inconștientului său personal.⁴

VIII. Visul este ca o piesă de teatru în patru acte

Pentru a ușura analiza, Jung ne sfătuiește să considerăm visul ca și cum ar fi o scurtă piesă de teatru în patru acte:

1. expoziția și personajele sale, locul geografic, epoca, decorurile;
2. acțiunea care se anunță și se înnoadă;
3. peripeția sau drama;
4. această dramă evoluează spre punctul terminus, spre soluționare, deznodămînt, detentă, indicație sau concluzie.

Această schemă de repartiție în patru acte este în general foarte lămuritoare și valabilă.

În privința viselor care îl trezesc din somn pe visător, Jung este de părere că ele conțin un mesaj psihologic de o asemenea importanță și urgență încît a fost necesar să străpungă toate mecanismele protective ale somnului pentru a accede la mintea conștientă în speranța că nu va fi neglijat.

---

⁴ Roland Cahen: "Vocation et affectivité", Cahiers Laennec, 1950, nr. 3. (N. A.)

IX. Noțiunea de compensare

Una din perspectivele cele mai utile în practică este noțiunea de compensare. Nu vreau să mă pierd în planurile biologice dar, așa cum se știe, tot biologicul este format din sisteme cu autoreglare; psihologicul, care ține de biologic la o scară pe care nu vrem să o discutăm aici, nu scapă acestei norme. Echilibrul psihologic al ființei se realizează, după Jung, între planurile sale conștiente și cele inconștiente, în dimensiunea verticalității sale, ca la o corabie cu pânze, între pânze și chilă.

Dacă avem nevoie de o cunoaștere biografică atât de minuțioasă ca aceea pe care am descris-o mai sus, este pentru că grație acestei cunoașteri biografice putem *căuta relația de complementaritate dintre situația conștientă, trăită obiectiv de către visător, și imaginile visului său*. Există o relație de complementaritate, o relație de compensare realmente dinamică, între conștient și inconștient, exprimată în actualitatea mișcării ei de către vis.

Mulțumită aportului materialelor inconștiente revelate în vis se pot crea extensii, compensații ale subiectivismelor conștiente. Unilateralitățile, dorințele, angoasele, defectele, aspirațiile conștientului vor găsi în imaginile onirice care au fost înțelese cum se cuvine o compensare salvatoare și, prin urmare, corecții esențiale.

Această noțiune de compensare, asupra căreia nu vreau să insist, este de o mare utilitate practică; ea este, într-adevăr - împreună cu ipoteza inconștientu-

lui - unul dintre criteriile pe care le păstrăm în minte, în travaliul practic.

Una din ipotezele care trebuie păstrate în minte este aceea de a te întreba, atunci cînd te confrunți cu un vis obscur, oare ce vrea el să compenseze?

Noțiunea de compensare este foarte ușor de mînuit cîtă vreme avem de-a face cu problemele personale ale subiectului. În caz de conflict, în caz de afectivitate alertată - căci *tocmai în caz de afectivitate alertată sîntem noi consultați* - putem vedea adeseori cu multă precizie ce element al conștientului este compensat de cutare vis.

Noțiunea de compensare este ca și “bara” balanței - ea leagă conștientul și inconștientul. În fața unei afectivități alterate, această noțiune de legare prin compensație este foarte ușor de utilizat.

Dar gîndiți-vă la cele zece miliarde de celule cerebrale descrise de profesorul Bremer! Acest număr depășește de patru ori populația globului încît fiecare individ responsabil este ca un șef al unui guvern mondial, într-o lume de patru ori mai numeroasă! Rezultanta murmurului acestor celule - dacă putem compara fiecare celulă cerebrală cu un locuitor al pămîntului - este ceea ce numesc eu conștiința mea, “inconștientul” meu fiind o rezultantă neactualizată, care trece de obicei neabăgată în seamă. Veți fi de acord că compensațiile care se aud în această simfonie pe nenumărate voci între conștient și inconștient pot fi infinite ca număr.

Complexitatea fără limite a compensațiilor umane posibile, dincolo de schemele interpretative, dincolo de monisme, este așa de mare încît ideea

compensării devine dificil de utilizat din momentul în care nu mai avem de-a face cu probleme practice, imediate, cu probleme personale. Poate fi vorba, de pildă, de situații sociale, de situații culturale sau de probleme spirituale.

Compensațiile spontane care se ivesc de la sine aduc mari servicii oamenilor. Din nefericire, facultatea reparatorie a compensației nu este nelimitată. Din momentul în care lucrurile s-au agravat în mare măsură, este posibil ca tentativa de compensare să fie la fel de dezechilibrată și de dezechilibrantă ca și tendința inițială care trebuia redresată.

Noțiunea de compensație este limitată din cauza autonomiei inconștientului, pentru a nu mai pomeni despre limitarea ei de către infinitatea compensațiilor posibile. Procesele autonome ale inconștientului pot aduce la suprafață lucruri a căror semnificație ține de alte planuri, de alte dimensiuni ale reflecției.

Nu este mai puțin adevărat că arta terapeutică a analizei constă în mare măsură în a lăsa să apară compensațiile salvatoare, în facilitarea conștientizării lor, în accelerarea integrării lor. Compensațiile vor contracara defectele și infirmitățile unei persoane.

X. Perspectivele de interpretare

O altă ipoteză de lucru pe care trebuie s-o păstrăm în minte este noțiunea de *perspectivă de interpretare*.

Freud, după cum știți, se folosește de vise pentru a cerceta instinctele și pulsuniile, aceste determinante esențiale ale comportamentului uman. Tipul său de interpretare este reductiv și cauzal. Jung a recunoscut ceea ce este valabil în această perspectivă, dar a atras atenția și asupra limitărilor ei, asupra insuficiențelor și chiar pericolelor ei dacă este folosită cu sectarism și exclusivism.

La interpretarea reductivă sau cauzală el a arătat necesitatea de a adăuga - nu este vorba de exclude-re - o perspectivă prospectivă, sintetică și finală. Prospectivă și vizionară nu în sensul unei profeții, ci în sensul unei ipoteze de lucru derivate din căutarea “pantei energetice”, afective și libidinale, care se poate manifesta în vis.

Interpretare sintetică, căci viața mentală procedea-ză nu numai prin analiză, ci și printr-o suită necesară și ineluctabilă de sinteze mentale, mai mult sau mai puțin parcelate, mai mult sau mai puțin succesive, mai mult sau mai puțin generale. Din acest punct de vedere, trebuie să spunem chiar că termenul psihanaliză este unul eronat. Dacă psihanaliza nu ar face decît să analizeze și nu ar sintetiza, ea ar fi o activitate destinată eșecului și care ar provoca mult rău. Orice analiză și orice efort analitic sînt urmate implicit și automat de o nouă sinteză, fie că vrem sau nu. (Adeseori analiștii nu doresc așa ceva; aceste sinteze trecătoare, precipitate și premature, vor fi și ele dizolvate și vor sta astfel la originea unor noi obstacole și a unor noi rezistențe, în funcție de inerția lor proprie). Dacă visele aduc cu contextul lor asociativ elemente majore pentru analiza reductivă și cauzală

a unei situații prezente sau trecute, ele aduc în același timp, cu relevanță și subtilitate, la momentul dorit, în chip cvasi-organic și cu o consecvență fără cusur, elementele necesare sintezei travaliului analitic și mental care se desfășoară.

În fine, interpretarea finală. Perspectiva de interpretare nu trebuie să se lipsească de dimensiunea finalității care relevă și ea din știință ca și dimensiunea cauzalității. *Dimensiunea finalității nu trebuie să fie străină vieții biologice, psihologice și mentale.*

Jung a arătat, ca și mulți alții înaintea sa, că finalitatea este o mărime, o dimensiune inerentă vieții biologice, că ea este de asemenea inerentă evoluției mentale, vieții psihice, iar cauzele nu sînt adeseori decît un mijloc către scop.

În concluzie, dacă Freud se întreabă care este cauza visului, de unde provine simptomul, Jung se întreabă care îi este scopul, ce semnifică, ba chiar ce simbolizează și spre ce tinde visul.

Este cît se poate de evident că această perspectivă prospectivă, sintetică și finală, adăugată la perspectiva reductivă și cauzală, ne permite adeseori să discernem tendințele dinamice inerente autoreglării și auto-evoluției psihice a unui subiect.

Psihoterapia încearcă să stimuleze prin prezența noastră catalitică aceste virtuți vitale majore care sînt autoreglarea și auto-evoluția unei ființe, binecuvîntări ale naturii care funcționează dincolo de toate stîngăciile noastre de analiști.

Acum putem preciza că pentru Jung visele pot fi concomitent:

1. o expresie a trecutului trăit, fie că trecutul a fost trăit în realitate, fie că a fost imaginat;

2. un bilanț al situației prezente și al compromisiurilor dintre tendințele comportamentale și cele intrapsihice;

3. expresia unei determinări subliminale a viitorului în gestație, a proiectului vital al unei ființe.

Să repetăm pentru a evita orice neînțelegere că psihologia analitică încearcă în fiecare caz în parte să concilieze metoda reductiv-cauzală și cea prospectiv-sintetică: aici este vorba de două perspective îngemănate care fac parte din același ansamblu unitar.

XI. Planul subiect, planul obiect

Avem aici unul dintre punctele în care dezacordul dintre Freud și Jung răzbate cu cea mai mare forță și totodată într-o manieră revelatoare. Adeseori trebuie să spunem: trăiască divergențele! Nu este vorba de faptul de a crea o unanimitate suspectă unde nimeni nu mai distinge ce-i aparține. Problema este ca fiecare să-și agite drapelul în chip loial.

Cînd cineva îl visează pe unul din apropiații săi sau pe o persoană cu care întreține relații vitale, bunul simț comun ne invită să regăsim în personajul visului personajul în carne și oase din viața curentă. Visul ar trata astfel relația vitală dintre vișător și persoana din anturajul său.

Din această perspectivă, visul poate fi astfel reflectarea unui dezechilibru relațional, el poate ex-

prima o neliniște, o problemă de adaptare reciprocă, proiecte, pe scurt este vorba de o problemă comportamentală concretă sau de o tensiune interumană - este *planul obiectului* (îl iau pe prietenul meu, ca atare, ca ființă sau obiect existînd în realitate).

Dar apropo de un personaj cu care visătorul nu întreține relații importante sau nici un fel de relații sau atunci cînd e vorba de un personaj istoric, ba chiar de un personaj pur și simplu imaginat sau fantastic, trebuie să mărturisim că perspectiva spontană a bunului simț se arată absolut sterilă.

Jung a arătat că atunci cînd visătorul îl visează pe papa Pius al XII-lea, pe Napoleon sau pe Gengis Khan, trebuie să concepem figura din vis ca fiind expresia unui aspect al visătorului, încarnarea unei fracțiuni sau a unei "facțiuni" din el însuși, travestită oportun și exprimată prin figura selecționată. Astfel, dacă îl visez la noapte pe Gengis Khan, Gengis Khan va exprima partea din mine invadatoare, distrugătoare, cuceritoare; este ca și cum inconștientul ar merge să caute în magazia de accesorii, cam ca la operă, personajul cel mai apropiat și totodată cel mai pertinent pentru a exprima o anumită parte din mine.

Nici aici nu avem de-a face cu perspective care se exclud; interpretarea pe planul obiectului și interpretarea pe planul subiectului sînt adeseori dificil de separat. Iar în practică, adeseori, numai prin tatonări sau în funcție de asociațiile visătorului trebuie să alegem planul clivajului, planul interpretării corespunzătoare situației exterioare,

imaginii visate, situației intrapsihice a visătorului. Avem cînd una din interpretări, cînd cealaltă, putem să le avem chiar pe amîndouă în proporții și nuanțe infinite.

Cele două planuri de interpretare sînt productive deopotrivă. Interpretarea pe planul obiectului va oferi indicații de comportament obiectiv; interpretarea pe planul subiectului va ajuta la elaborarea introspectivă - în sensul de reflectare, cugetare - și intrapsihică a problemelor în curs.

Împletirea practică a acestor două planuri de interpretare continuă pînă la realizarea lor; o reajustare a comportamentului poate aduce noi reflecții, noi elaborări utile pentru maturizarea subiectului și, pe de altă parte, elaborarea intrapsihică a problemelor pe planul subiectului ar putea contribui substanțial la determinarea și la deciderea unei schimbări comportamentale.

Regăsim, apropo de aceste două planuri de interpretare, marile probleme inerente cooperării a ceea ce s-ar putea numi două realități: realitatea exterioară - extraversiunea - și realitatea interioară - introversiune. Cele două planuri de interpretare constituie astfel prelungirile acestor realități în domeniul psihologiei onirice.

Psihologia onirică trebuie să oglindească neapărat acest dat fundamental cum că lumea exterioară nu este decît una din cele două surse de impresii care ne asaltează. Cealaltă sursă este lumea interioară, care este concomitent suportul și alambicul elaborărilor noastre intime care vor țîșni la rîndul lor spre exterior. Dialectica dintre cele două

lumi - exterioară și interioară - se regăsește pe planul interpretării.

De regulă, în practică, la începutul unei analize domină planul obiectului - mai ales la persoanele tinere - pentru a ceda treptat interpretării pe planul subiectului și elaborării intrapsihice a problemelor. Natural că această indicație cere să fie înțeleasă cu multă suplețe. Cu cât analizatul este mai avansat în vîrstă, cu atît mai mult ne așteptăm ca ea să nu mai corespundă.

Cu siguranță că ați simțit deja că există o relație între interpretarea reductivă, cauzală, care se situează mai ales pe planul obiectului - deoarece se caută o cauză care să se atribuie la modul concret - și interpretarea prospectiv-sintetică, finală, care se situează mai ales pe planul subiectului.

Nu vreau să insist; totuși problema este de o importanță capitală. Cred că tocmai datorită planului subiectului și obiectului există atîtea dispute teoretice între școala freudiană și cea jungiană. Pentru că școala freudiană ignoră planul subiectului, ea ne reproșează nouă, jungienilor, atitudinea noastră nuanțată vizavi de fenomenul transferului. Întrucît colegii noștri freudieni ignoră această dimensiune a planului subiectului, totul trebuie să treacă, pentru ei, pe planul obiectului. Ei îi încarnează bucuroși și pe Lucifer și pe Dumnezeu Tatăl, deopotrivă. Cînd am putea, grație interpretării pe planul subiectului, să ajutăm pacientul să înțeleagă că multe lucruri privesc demonismul și idealismul său interior. Nu ar mai fi nevoie, cum e cazul la freudieni, să încarnăm toate trăirile lui prin

transferul în personalitatea analistului.

Cred că în ziua în care colegii noștri freudieni vor accepta această noțiune a planului subiectului, majoritatea discuțiilor, de altminteri inutile, dintre școli, cât și divergențele noastre teoretice vor înceta⁵.

XII. Seriile de vise

Ceea ce dă soliditate și validitate efortului de analiză onirică în psihoterapie nu este interpretarea unui fragment de vis, ci studiul și interpretarea unei serii de materiale onirice, care se întinde pe o perioadă mai mare sau mai mică de timp din viața pacientului. Dacă nu avem decît un fragment de vis, am face mai bine să ne schimbăm specialitatea! Căci ar fi o activitate riscantă, amintind mai degrabă de ghicit.

În cursul interpretării unui vis, erorile sînt întotdeauna posibile. Ceea ce-i va oferi siguranță travaliului de analiză onirică este studiul seriei de vise ale aceluiași pacient.

Studiind o serie de vise pe o perioadă mai mult sau mai puțin lungă vom întîlni repetiții tematice care scot în evidență sub o formă de fiecare dată nuanțată și un pic diferită - revelînd “panta evolutivă” a pacientului - marile teme ale personalității studiate, ba chiar filozofia sa, miturile personale și

---

⁵ Urmează un scurt pasaj pe care nu l-am mai tradus în care autorul se adresează direct adeptilor freudieni. Nu are nici o relevanță în contextul problematicei onirice. (N. Tr.)

colective, “mitologemele” sale individuale.

Dacă comitem erori - și uneori ele există -, visele ulterioare - grație mecanismului de compensare despre care am vorbit mai sus, grație mobilizării interferențelor subtile între conștient și inconștient - vor comenta cumva interpretările precedent formulate, confirmînd pertinentele, infirmînd erorile, permițîndu-ne astfel să rectificăm *a posteriori* o îndoială care a subzistat eronat sau o afirmație avansată cu prea multă fermitate.

Mulțumită studiului unei serii de vise, munca analitică poate fi comparată cu o sinusoidă care oscilează și se restrînge în jurul axei sale ascendente.

În practică, este cît se poate de evident că aceste serii de vise sînt comparabile cu un film format din numeroase episoade de genul celor epocii mute din 1925, ca de pildă “Le maître de forges”, unde în fiecare săptămînă găsim un nou episod.

Nu va fi mică surpriza analistului atunci cînd va constata coeziunea interioară și coerența extraordinară a materialelor, acolo unde pînă la Freud și Jung nu se credea că s-ar putea afla altceva decît incoerență, dezordine, confuzie alogică, cînd de fapt seriile de vise exprimă un talaz vital constructiv și dinamic, dacă știm să-l urmărim și să-l utilizăm.

În general, materialul oniric al unei persoane analizate este atît de abundent, încît se întîmplă să nu putem examina complet toate visele din lipsă de timp. La fel, în practică, o interpretare nu epuizează aproape niciodată sensul și semnificația unui vis, ci se limitează la ceea ce pare util. Trebuie să ne con-

solăm deoarece nu există aici un inconvenient major. Experiența a arătat că dacă un lucru important a fost neglijat, el va reapare în materialele ulterioare.

Un vis bine înțeles, bine asimilat, îl ajută pe visător să facă asemenea progrese sau îi deschide asemenea orizonturi încât neglijarea unor vise, din lipsă de timp, nu este ceva ireparabil.

XIII. Atitudinea analistului

În fața acestei lumi fascinante și cu multiple fațete, atitudinea oportună a analistului angajat în travaliul oniric este cea pe care a definit-o Freud ca fiind una de atenție flotantă și distrată. Trebuie să lași lucrurile să se deruleze de la sine, și cred că analistul este adeseori comparabil cu un bun mamou, un bun radiolog și în special cu un bun catalizator al recoltei asociative.

O interpretare de vise reușită constituie un acord; acord între analizat și analist. Nu poate fi vorba de o competiție intelectuală; cei doi protagoniști trebuie să poată să adere cu toată inima la interpretarea găsită și propusă în comun. Nici pentru unul și nici pentru celălalt, o repet, nu poate fi vorba de o confruntare intelectuală. Mai ales pentru tratament ar fi eronat, ba chiar periculos, ca analistul “să aibă dreptate în detrimentul pacientului”. Marea schimbare, marea revoluție psihiatrică începând cu primele lucrări ale lui Freud este că din acest moment psihiatrul nu știe mai mult decât pacientul său. Psihiatrul, din acest moment, în loc de a fi un soi de *pater familias* și de autocrat, se află la dispoziția pacientului; el urmează

indicațiile acestuia. Nici nu se pune problema ca analistul să aibă dreptate în detrimentul pacientului său, căci acest lucru ar naște reticențe și rezistențe bine fondate într-un asemenea caz.

Aici se pune problema de a ajuta pacientul să atingă mai mult decît o înțelegere pur intelectuală. Dacă analiza constituie pentru Jung “arta liniștii, populată și creatoare”⁶, este pentru că această liniște, grație unui moment acut al metabolismului ideativ - dacă îmi permiteți această imagine - trebuie să ajute pacientul *să simtă în ființa sa proprie discursul psihologic al cărui teatru este el, să participe emoțional la acest discurs*. În acest sens, visul este un fragment smuls curentului inconștient necurmat, el este un exponent fragmentar al acestui curent.

Prin urmare, trebuie să-l aducem pe visător să trăiască emoțional afectivitatea și conflictele viselor sale.

XIV. Interes practic

Interesul practic al travaliului nostru oniric de pînă acum este că *visul aduce perspectiva inconștientului*; interpretarea sa fie că este verbalizată, fie implicită, face manifestă perspectiva inconștientului, situînd progresiv pacientul în axa psihicului său profund. Este ca și cum analistul - dacă interpretează un vis, ceea ce, de altfel, nu face în-

---

⁶ “L’art du silence, peuplé et créateur”, în franceză, în original. (N. Tr.)

totdeauna - s-ar insinua în perspectiva inconștientului pacientului pentru a-l ajuta să simtă și să descopere sau pentru a indica cu voce tare conștientului visătorului ceea ce inconștientul exprimă în imagini.

Este și motivul pentru care analizatul este înclinat să-i atribuie analistului său puteri “supranaturale”, trans-conștiente, adică tocmai acelea din inconștientul său. De unde, parțial, și celebrul *fenomen al transferului*.

În cursul travaliului analitic, analistul trebuie să țină cont și de perspectiva conștientului; numai ținând cont deopotrivă și de perspectiva conștientului vom putea avansa spre confruntare și, de aici, spre armonizarea acestor două planuri majore ale unei personalități care trebuie să parvină la armonizare, la conviețuire ideo-emoțională: conștientul și inconștientul.

Adeseori, pentru că pacienții noștri sînt deja persoane cu conștient fragil, trebuie, cu cea mai mare grijă, să menajăm valorile lor conștiente, căci dacă le-am călca în picioare am distruge și conștientul, așa încît nu ar mai exista nimeni care să fie prezent pentru a integra materialele care vor apărea.

Vor rezulta din această procedură luări de cunoștință progresive care se adaugă succesiv; el vor fi urmate de acțiuni consecutive asupra inconștientului. Conștientizarea ne apare astăzi - *și este unul din meritele istorice ale lui Freud de a fi scos în relief această noțiune de “luare de cunoștință”* - drept detonatorul unei reacții în lanț care debutează la nivel conștient, care se perpetuează și se derulează în pro-

funzimiile ființei și care, din lanț în lanț - verigi din care noi nu cunoaștem de altminteri decât câteva - merge "să se piardă în intimitatea silențioasă a țesutului", pentru a folosi frumoasa expresie a profesorului Leriche. Atingem aici îndeaproape însăși *medicina psihosomatică*.

Astfel, analiza viselor, grație interferențelor dintre conștient și inconștient pe care le declanșează ea în ambele sensuri, va prezida la mobilizarea energiei psihice, la eliberarea sa din simptome și, în bună parte, la transferul ei din inconștient în conștient.

De îndată ce pacientul "înțelege" - în sensul mai larg și nu numai intelectual al termenului -, îndată ce el simte, "prinde" semnificația, nouă pentru el, a unui vis, se deschide o nouă perspectivă asupra problemei cutare sau chiar asupra vieții sale. Această lărgire a câmpului conștient constituie pentru orice viață mentală individuală un fapt major. Iar în cazul nevrozaților pe care îi tratăm, care au din cauza nevrozei lor un câmp conștient micșorat și restrâns, această lărgire este de două ori importantă. Pentru că se va atinge astfel, grație viselor, o nouă treaptă de conștiință și vor deveni posibile noi sinteze.

Este ceea ce Jung a numit calea integrării personalității. În fond este vorba de a-i reda cuiva viața, o viață legitim definită ca o integrare integrantă. Totul se constituie în ceea ce Jung a numit *calea individuației*.

De altminteri, după cum vedeți, munca analitică se situează pe patru planuri:

1. un plan al confidenței, în care pacientul se con-

fesează;

2. un plan al analizei transferului care s-a format în cursul confesiunii;

3. un plan de educare și de auto-educare, pacientul trebuind să se situeze în fața a ceea ce el însuși a descoperit;

4. un plan de metamorfoză și de transformare a personalității în care converg și se consolidează cele trei planuri inițiale de acțiune.

Aceste patru planuri se împletesc la nesfârșit, iar eu le-am separat numai în scop didactic.

Lucrările experimentale cele mai recente în neuro-fiziologia somnului și a visului confirmă, dincolo de orice așteptări, importanța vederilor asupra visului pe care tocmai le-am expus. De acum știm că noi visăm în mai multe faze noapte de noapte și dacă împiedicăm un subiect de experiență să viseze el reprezintă nervozitate și, după circa zece zile, tulburări mentale. *Visul are deci o importanță vitală.* El este, pare-se, exponentul unei funcții recuperatoare și integratoare a cărei importanță nu e cu nimic mai prejos decât cea a circulației sau a respirației. În timpul somnului se produce un travaliu mental și psihic infraconștient care are cele mai mari consecințe:

1. El face să dispară din conștient trăirea care trebuie ștearsă și memorată pentru ca la trezire conștientul să fie din nou disponibil. (Surmenajul apare atunci când materialele se acumulează în așa măsură încât nu mai pot fi elaborate în timpul somnului: ele sînt cumva dispuse într-o magazie intermediară, între conștient și memorie, așteptînd un

moment de acalmie pentru a fi reluate de travaliul integrator și transferate în memorie).

2. Munca integratoare inconștientă apare deci ca o “menajeră” a conștientului. Toate detaliile acestui efort, în lipsa căruia conștientul s-ar supraîncărca în loc să se ușureze dispar, sînt uitate. Dacă, dimpotrivă, aceste detalii ar fi memorate, conștientul ar fi încărcat în loc să fie ușurat.

Travaliul integrator se face deci în maniera cea mai discretă, cea mai puțin vizibilă, cea mai utilă și mai economică cu putință, redînd disponibilitatea aparatului mental pentru realul lumii și trăirea de mîine.

3. Nu este reținut sub formă de vise decît ceea ce mai este încă important pentru conștient sau ceea ce trebuie să fie supus unui nou examen de către conștient, după o elaborare insuficientă la acest nivel.

“Uitarea viselor”, atît de des criticată, pare să fie, deci - în perspectiva globală al acestui travaliu integrator - o măsură economică de cea mai înaltă utilitate. Memorarea, adeseori mediocră, a viselor - demers care necesită efort și voință - temperează, la invitația analistului, uitarea prea radicală.

Căci, la urma urmei, este vizibil că eforturile analizei și ale psihoterapiei analitice vizează să redobîndească și să perfecteze ceea ce a fost insuficient sau greșit structurat în integrarea spontană. De unde utilitatea metodelor terapeutice care fac deliberat apel la inconștient, la preconștient, la imaginația activă, la vis.

S-a văzut prea mult în imaginație numai aspectul

iluzoriu neglijându-se aspectul său creator, integrator și vital. Ajutându-i pe pacienții noștri să-și mobilizeze imaginarul, să-și situeze propriul eu în fața imaginației lor și să colaboreze cu ea, psihoterapiile analitice fac o lucrare dintre cele mai utile: ele substituie un om unificat omului parcat care era omul bolnav. Ele îi permit să se elibereze dintr-un trecut în sînul căruia era rău structurat, să trăiască într-un prezent mai calm, mai destins și mai senin, să-și găsească panta viitorului său, panta unei ființe în lume care corespunde adevărului său și autenticității sale.

Pînă la revoluția analitică, afirmația că toți oamenii - bărbați și femei - ar avea un suflet rămînea un postulat teoretic sau dogmatic, dacă lăsăm la o parte mistica. Începînd cu psihanaliza și mai ales cu aportul lui C.G. Jung acest postulat a devenit realitate concretă și posibilă pentru fiecare, pentru trăirea fiecăruia, de la cel mai strălucitor și mai dotat, pînă la cel mai umil și mai modest.

XV. Perspectivile generale și culturale

Din punct de vedere general, și aceasta va fi concluzia mea, analiza onirică este un lucru capital pentru o civilizație și pentru spiritul acesteia.

Că o civilizație acceptă numai și principiul analizei onirice, aceasta echivalează cu suspendarea condamnării sub care au gemut, timp de secole, potențialele iraționale ale ființei și ale

ființelor. Din acest moment iraționalul este impus de raționalul însuși - de un rațional care a știut să-și depășească și să-și recunoască limitele și restricțiile - ca tranziție necesară între cunoașterea logică pe de o parte, și carnea vie și trăirea, pe de altă parte.

Astfel, după cum vedem, dialectica tradițională devine un raport triumfiular. Căci orice efort care ne apropie de demersul gândirii hegeliene declanșează la nivelul psihologic eliberarea unor forțe extraordinare. Cred că amicul meu, profesorul C. A. Meier, a zis că “sinteza activității psihice conștiente și a activității psihice inconștiente constituie esența însăși a travaliului mental creator”.

Dacă vrei, omul este o “bolta”, însă devine evident din ce în ce mai mult în ultima perioadă că cheia de boltă este psihicul său.

Visul și studiul său ne deschid orizonturi neașteptate; erupția noțiunii de inconștient în viețile noastre, prin visele noastre, ne obligă pe toți, în chip izolat sau împreună, să căutăm noi scheme de viață și de gândire.

XVI. Exemplu de interpretare

Vom demonstra printr-un exemplu cât se poate de scurt și concis utilizarea practică a celor 15 paragrafe care sînt ca și 15 axe de reflecție.

Exemplul pe care l-am ales și pe care vi-l propun este următorul: unul din pacienții mei mi-a povestit următorul vis: “STAU ÎN PICIOARE

ÎNTR-O ODAIE ȘI TREBUIE SĂ ÎNGHIT UN PEȘTE CRUD”.

Să ne punem pe treabă și să explicăm succesiv cele 15 perspective metodologice pe care le-am descris.

Cu privire la paragraful I:

Este sigur că acest vis derulat în liniștea unei nopți aruncă o provocare rațiunii, înțelegerii, ba chiar tuturor teoriilor; dorință sexuală, voință de putere, refulare, nu vedem deocamdată cum ar putea una din aceste teorii să cadreze și să explice în chip satisfăcător acest exemplu, exemplu pe care l-am ales tocmai pentru că este foarte scurt și simplu.

Freud a zis că visul ar fi “via reggia” spre inconștient. La prima vedere această cale regală pare mai degrabă un labirint întortocheat, puțin promițător și puțin încurajator.

II. Apropo de exemplul nostru, să ne păzim de concluzii grăbite, dar să rămânem animați de ipoteza de lucru că inconștientul pacientului nostru are să ne învețe ceva prin acest mesaj.

III. Oare, nu avem cumva impresia în fața exemplului nostru că sîntem în fața unui text ininteligibil și indescifrabil? Fațadă sau nu, trebuie să considerăm problema acestui vis în toată amploarea ei. Dacă acceptăm această cale de abordare vom vedea că aplicarea paragrafelor următoare ne va permite, treptat, să elucidăm enigma.

IV. În privința exemplului nostru, iată elementele biografice de care dispunem: este vorba de un bărbat de 30 de ani, căsătorit, tată de familie, venit să ne consulte pentru o timiditate, un fel de blocaj, o rigiditate, o apraxie, un randament total insuficient. Ansamblul se reprezintă ca o nevroză difuză și ușoară la prima vedere, dar se va revela a fi mult mai gravă și mai profundă.

În general, omul era sănătos, avea o situație socială satisfăcătoare pentru vârsta sa și multă ambiție. Viața sa sexuală cu soția era normală, făcuse o căsătorie din dragoste, făcuse studii superioare care-l costaseră un efort substanțial, căci el provenea dintr-un mediu modest și, nu prea dotat, a trebuit să se agațe serios de studiile sale pentru a ajunge să-și realizeze ambițiile.

V. În privința exemplului nostru: iată asociațiile pe care le-a avut visătorul apropo de visul său:

- *stau în picioare: “nu așezat”;*
- *într-o odaie: “această odaie îmi amintește de cabinetul analistului unde are loc tratamentul meu”;*
- *trebuie să înghit un pește crud: “peștii sînt locuitorii adîncurilor acvatice. Faptul că sînt cruzi mă dezgustă.”*

VI. În privința exemplului nostru:

Elementele de care dispunem pînă acum ne permit să situăm visul astfel: acest vis are cumva un raport cu tratamentul psihanalitic al subiectului, pentru că visătorul stătea în picioare într-o cameră care îi amintea de cabinetul analitic. Acest vis se înscrie

deci în linia generală a tratamentului. Totuși, și în această privință remarcăm finețea extraordinară a înconștientului: visătorul stă în picioare, la care el asociază "nu așezat", ceea ce pare să însemne - pentru că un tratament analitic se petrece așezat (la Jung) sau culcat (la Freud), dar nicidecum în picioare - că subiectul nu a izbutit încă, lăuntric, să intre în tratament. Este ca și cum el ar fi încă în afară, ca și cum el n-ar fi intrat încă în jocul analitic. (Eram cam la a zecea ședință.)

Iar în această situație, el trebuie să înghită un pește crud.

Am putea avansa ipoteza că tocmai pentru că nu a înghițit încă acest pește crud procesul analitic nu a început cu adevărat.

De altminteri, trebuie să ne întrebăm ce e cu peștele acesta. Aici, din nefericire, asociațiile visătorului îi lasă pe visător și pe analist într-o pană totală. Visătorul asociază numai că peștele este un locuitor al adâncurilor acvatice.

Ne învârtim zadarnic împreună cu visătorul în jurul acestui pește: nici o asociație.

Natural, am fi tentați în acest moment să recurgem la metoda amplificării și să căutăm o elucidare în simbolica generală a peștelui.

Dar pe ce drum să o apucăm?

1. Oare, să reținem peștele ca simbol falic? Peștele ar evoca atunci sexualitatea și acest vis l-ar pune oarecum pe visător în poziția de a înghiți, adică de a accepta și de a integra sexualitatea sa.

Sau:

2. Ar trebui, oare, amintindu-ne de expresia "a fi

ca un pește în apă” să reținem mai degrabă ideile de adaptare și de arivism îndrăgite de Adler?

3. Dar s-a mai zis de acest pește că este crud. Oare, să ne plasăm într-o perspectivă plăcere-neplăcere, luînd în considerare senzația de dezgust?

Sau:

4. În fine, să reținem mai degrabă simbolismul general al lui Christos care, după cum se știe, era desemnat în creștinismul primar cu termenul “ichthys”, peștele?

Știți desigur că, pentru Jung, Christos simbolizează Sinele, totalitatea, perfecțiunea globală a unei ființe. Fără îndoială că pacientul nostru trebuia să o realizeze, dar orice analist știe că așa ceva este extrem de dificil și că necesită un travaliu de sine îndelungat .

Vedeți primejdia: să îi impunem pacientului o psihologie care nu este a sa, primejdie cu atît mai mare cu cît în psihoterapie, cam ca la dentist, ceea ce contează este mai ales ceea ce scoatem, chiar mai înainte de a ne gândi să punem ceva în loc; îndată ce piedicile au cedat, însăși natura participă la reconstrucție, actualizînd potențialitățile prezente, posibilitățile creatoare.

Așa că eram în mare încurcătură, dar văzînd că pacientul meu avea un aer vizibil jenat am insistat din nou, și el a sfîrșit prin a zice:

“Ei bine, doctore, există ceva aici care nu-mi vine să vă spun pentru că mi-e jenă. Ceva ce n-am spus nimănui, iar dumneavoastră sînteți primul căruia îi zic: iată, socrii mei sînt pescari.”

Altfel spus, socrii săi erau negustori de pește,

soția sa era fiică de negustori de pește, iar el se căsătorise cu ea pentru că nu avusese încotro.

Ori această breaslă, deși absolut onorabilă, este socialmente vorbind foarte rău văzută. Iată faptul care îl făcea pe visătorul nostru "să nu se simtă în apele sale", fapt pe care îl ascundea cu grijă și la care refuza să se gândească; un fapt pe care îl tăinuia față de ceilalți și îl refuza pentru sine însuși.

Este inutil să spunem că dacă analistul s-ar fi lansat cu ușurătate în considerații psihologice, sexuale sau voluntariste - adică freudiene, adleriene, ba chiar jungiene -, în considerații etnografice, religioase sau poate în simbolismul general al peștelui - trecînd pe lîngă acest fapt major care avea pentru economia internă a visătorului o importanță foarte mare: ideea că soția sa era fiică de pescari - am fi provocat desigur numeroase neînțelegeri. După discursurile noastre încîntătoare, pacientul nostru n-ar fi izbutit să scoată niciodată la iveală acest fapt. Prin urmare, am fi contribuit involuntar la crearea unui sechestru mental în lumea interioară a pacientului care ar fi avut - structural și dinamic în viața sa - un rol și o importanță care s-ar putea compara cu un corp străin într-o articulație, care este astfel blocată și doare.

Este sigur că unul din lucrurile care riscă să discrediteze cel mai mult Școala lui Jung este apelul mult prea ușor la această metodă a amplificării, cu un recurs insuficient la alfabetul asociativ personal și la verbalizare.

Dar notați ceea ce urmează: luminați de această revelare biografică a visătorului înțelegem din

acest moment că el ar fi opus o vie rezistență - circumstanță care paraliza analiza dar, suprimată, i-ar fi permis să ia loc - câtă vreme înghițirea peștelui însemna:

1. să înghită, să-și accepte sexualitatea și situația penibilă în care l-a antrenat ea (perspectiva freudiană);

2. să domine chiar această situație socială penibilă (perspectiva adleriană).

Aceste perspective însemnau să-și accepte socrii și să se accepte pe sine însuși - acest sine însuși care își alesese niște socri nepotriviți -, să dea dovadă cumva de iubire creștină față de semenii și față de sine însuși.

3. Sau dacă pacientul nu mi-ar fi oferit asociațiile sale și dacă am fi reținut perspectivele amplificatoare ale peștelui - simbolul lui Christos -, înghițirea peștelui ar fi însemnat să-și accepte creștinismul. Pe această cale pacientul ar fi trebuit să se întrebe ce nu a acceptat la el și la lumea exterioară. Astfel s-ar fi întâlnit din nou cu problema socrilor săi.

Ceea ce ni se pare fundamental în mijloacele de care dispunem actualmente pentru a interpreta un vis este această *convergență a căilor interpretative*. Dacă o amplificare este reușită, ea trebuie să se întâlnească cu rezultatul obținut grație asociațiilor, dacă au existat asociații. Dacă nu au existat, ea trebuie să remedieze lipsa lor.

Cum o spune înțelepciunea populară: “toate drumurile duc la Roma”. Oricare ar fi calea de gândire adoptată trebuie să ajungem la Roma, adică la adevărul interior al visătorului, așa cum se exprimă el într-o manieră imaginară în chip pertinent, ba chiar im-

pertinent, prin imaginea unui vis.

VII. Vedem din exemplul nostru dificultatea care există atunci cînd purcedem la colectarea de asociații. Mult depinde de un detaliu biografic, de o asociație oferită sau nu! Această dificultate provine din însăși dialectica *rezistențelor*.

De altfel noi nu îndrăgim acest cuvînt “rezistențe” care implică întotdeauna ideea de rezistență la ceva, rezistențe la conștientizare sau față de analist, care este catalizatorul și promotorul lor. Cuvîntul “rezistențe” scoate prea mult în prim plan analistul și narcisismul său.

Adeseori avem de-a face mai puțin cu o rezistență față de analist, cît mai ales cu o formă de *inerție și de conservatorism care marchează toate structurile mentale existente*. Înainte de a fi înlocuite de alta, o structură mentală existentă, activă și trăită în conștient opune la fel de multă rezistență la înlocuirea ei cu o alta, ca și un guvern la înlocuirea sa cu un altul. Dacă corpurile fizice au calitatea inerției, structurile mentale o prezintă și ele, agravată de comoditate, încăpăținare, convenții. După propria noastră experiență, inerția mentală este la fel de mult vinovată ca și rezistențele inconștiente.

Nu vrem să insistăm dar credem că cuvîntul “inerție” trebuie introdus și el în terminologia analitică deoarece are imensul avantaj de a dezintoxica, cel puțin parțial - în mintea pacientului și a neinițiatului -, confruntarea dintre analizat și analist.

Așa cum am văzut din exemplul nostru, recolta-

rea asociațiilor decurge pe tot parcursul analizei din dialectica dintre progresul conștientizărilor și dificultățile (rezistențe, inerție) care le fac atât de dificile.

VIII. În exemplul nostru, în primul act: personajul, unic de altfel, este visătorul, în acest loc foarte special al geografiei sale interioare care este cabinetul analistului său.

Al doilea act: visătorul stă în picioare. Am văzut că aceasta indică pietrificarea momentană în demersul său analitic.

Al treilea act: peripeția este marcată de faptul că el trebuie să înghită un pește crud.

Al patrulea act: lipsește în visul nostru și absența lui deschide poarta demersurilor interpretative pe care le încercăm.

Această perspectivă, într-un vis atât de scurt, nu este desigur capitală, însă în visele mai lungi și chiar în visele care sînt un soi de romane fluviu, ea este extrem de utilă.

IX. În exemplul nostru ni se pare destul de evident că visul vine să compenseze refuzul în care s-a închis pînă acum visătorul.

X. În exemplul nostru, din perspectiva reductivă, visul se reduce la problema socrilor și putem afirma că aceasta din urmă este cauza lui. Dar din perspectiva prospectivă, dacă povestea peștelui are drept cauză problema socrilor, soluția pe care și-o propune subiectul pentru a ieși din impas este de a

înghiți situația, de a nu se sinchisi de ea, de a nu continua să facă din ea o boală a mândriei și a orgoliului, o disociere *persona-umbră*, adică mască socială-conținuturi mai mult sau mai puțin refulate și culpabilizate.

Notați cu luare aminte că *această soluție prospectivă, sintetică și finală nu vine de la sine*. Cauza socri este precisă și univocă, în schimb nu și perspectiva finalistă. Visătorul ar fi putut visa în același context causal că a plecat în America cu soția și copiii sau că a plecat singur în Australia sau chiar că a divorțat; regresînd, s-ar fi putut visa din nou adolescent, celibatar sau mai știu eu ce.

Finalitatea ar fi fost alta și imprevizibilă: interesul visului este că el propune un răspuns pe măsură, personal și nuanțat, corespunzător stadiului de evoluție și de maturizare a visătorului în momentul visului. Aș putea să vă dau numeroase exemple în acest sens, dar nu l-am ales decît pe acesta întrucît el oferă o "concluzie" pastorală și moralizatoare.

Vedeți cum un vis simplu a evidențiat o situație fără îndoială banală la care pacientul a reacționat printr-o închidere nevrotică, din motive pe care le vom vedea. Pentru moment, să reținem numai că motivul visului sînt socrii și că panta de dorit sau dorită de ființa mentală a pacientului este de a-i accepta creștinește.

XI. În exemplul nostru, planul obiectului care intersectează planul causal este clar, este vorba de socri care sînt desemnați în carne și oase de acest vis.

Dar, oare, de ce i-a investit visătorul cu atîta importanță? Să presupunem, pentru a înțelege ce vreau să zic, că socrii și toate circumstanțele realității nu ar exista, că toate aceste circumstanțe ar fi fost inventate de visător, că ele sînt produsele imaginației sale. Ne-am afla atunci pe planul subiectului, iar socrii și circumstanțele care îl înconjoară ar încarna o problemă personală a visătorului: cea a extracției sale sociale pe care o consideră mult prea modestă.

Altfel spus, socrii ar încarna *inferioritatea* visătorului. Se pare că tocmai din această cauză, pentru că el și-a proiectat propria sa *umbră* și inferioritățile sale asupra socrilor, el i-a investit cu atît de mult libido negativ. De altfel, el își trăiește în contact cu ei propria sa problemă interioară ca și cum ar fi o problemă exterioară, de relație: el a “externalizat” drama și tensiunile nevrotice care se manifestă în el.

Iată, fără îndoială, de ce pacientul ridică totul la rang de afacere importantă și se îmbolnăvește, de ce socrii săi au devenit, printr-o neînțelegere tristă și atît de frecventă, țapi ispășitori ai problematicei sale intrapsihice.

Vedem așadar că planul obiectului camuflează adeseori planul subiectului. Problema socrilor a devenit o problemă afectivă gravă care a perturbat serios comportamentul visătorului și i-a pus în pericol chiar și căminul, căci el a simțit vibrația problemelor sale de extracție și de inferioritate - probleme jenante atunci cînd visezi să fii un om de seamă - în contactul cu socrii săi - prilej care dacă

ar fi lipsit ar fi fost înlocuit de un altul. Acest lucru ne mai permite să constatăm și faptul că nu există complex de inferioritate. Ceea ce desemnăm astfel este întotdeauna un complex de inferior-superioritate (sau, invers, superio-inferioritate).

Interferența acestor două planuri de interpretare apare în exemplul nostru în chip limpede.

Pe planul obiectului, acceptîndu-și socrii în carne și oase, visătorul va constata grație acestei detente eficacitatea virtuților creștine ale toleranței, ba chiar ale iertării și va reflecta în această privință. Mulțumită planului obiectului, el va fi împăcat în viața sa relațională și îmbogățit pe planurile subiectiv și intrapsihic. Pornind din afară, el va face un progres de maturizare interioară.

Dar și invers, dacă neglijăm planul obiectului și demarăm de pe planul subiectului, dacă visătorul înțelege și resimte tot ceea ce proiectează din el însuși și din lipsurile sale asupra socrilor săi, relațiile sale cu ei se aplanează și se dezintoxică aproape miraculos. De unde și numeroasele urmări asupra căminului său: soția sa, de pildă, nu s-ar mai împărți între soț și părinți.

După cum vedem, aceste noțiuni de plan al obiectului și plan al subiectului *permit discutarea și distingerea fină a aparențelor*.

Într-o expunere ca aceasta lucrurile sînt atît de evidente și de clare încît cititorul are fără îndoială impresia că autorul își pierde vremea, în practica sa analitică, cu forțarea unor uși deschise. În realitate nu e deloc așa. În viață există o împletire și o întreșere atît de fină între realul obiectiv și

subiectivul proiectat, încît o persoană chiar foarte inteligentă este incapabilă să o scoată singură la capăt. În fața atîtor pseudo-obiectivități aparente, mintea neagă intrapsihicul proiectat. Nu vrem să insistăm aici asupra acestui aspect, dar această atitudine curentă ni se pare că răspunde la trei motivații:

1. Regula orbirii specifice, pe care am descris-o altundeva ("Cahier Laënnec", 1950, nr.3).

2. Faptului că proiecția modifică, travestește, atenuează percepția, ansamblul proiecție-percepție devenind un conglomerat indescifrabil.

3. Faptului rezistențelor afective active care provin din narcisismul inerent oricărui eu: acesta din urmă preferă întotdeauna să incrimineze pe altul decît pe sine însuși.

XII. Am ales ca exemplu un vis excesiv de scurt. A exemplifica această noțiune de serie de vise ar necesita mult loc și expunerea unui material bogat de care dispune din plin orice analist experimentat, dar nu o putem face aici.

XIII. În exemplul nostru, analistul nu este prezent decît în marjă, mai mult virtual și funcțional. Se pare că nu s-a stabilit deja o relație personală de transfer. Una din dificultățile acestui tratament este că pacientul nu trece niciodată printr-o fază de transfer clasic.

XIV. În exemplul nostru conștientul visătorului îi refuză pe socri - inconștientul propune acceptarea lor

ca operațiune fructuoasă atît pentru relațiile sale, cît și pentru inserția sa în lume sau pentru maturizarea sa personală. Acest vis și înțelegerea lui i-au permis pacientului, luînd cunoștință de această tendință din el, să pună punct și să facă ordine în acest sector al personalității sale. *Nu în funcție de un imperativ exterior lui, arbitrar, ci în funcție de tendința sa cea mai personală, cea mai propice lui însuși și cea mai intimă.*

Acesta este un lucru capital întrucît procedura îi indică un demers vital acceptabil și necesar pentru el, o soluție de conciliere și de sinteză a tendințelor sale diverse și opuse, un echilibru între mizeriile trecutului și viitorul său, devenirea sa. Întrucît această procedură provine din *propria sa tendință*, ea poate fi acceptată fără sentimentul capitulării.

XV. Să nu uităm, în fine, mulțumită exemplului nostru, că disocierea-conflict care constituie nevroza pacientului nostru este, ca orice nevroză, la fel de alienantă ca și o disociere-sciziune sau psihoză. Dacă prima este aparent mai puțin intensă decît a doua, întrucît ea nu antrenează o izolare socială îndărătul pereților unei clinici, nu are mai puține consecințe pentru celula familială și pentru anturajul subiectului afectat. Dar, oare, cine nu este purtătorul unei porniri nevrotice în secolul nostru aberant?

În exemplul nostru, visătorul a înțeles - ceea ce îi mai rămîne încă de înțeles omului secolului XX - că există în chip irațional, înăuntrul său, un aliment care este hrănitor, dincolo de dezgustul pe care i-l inspiră cruditatea sa.

Tot astfel, se prea poate ca ființa contemporană să găsească în studiul propriei sale nevroze măduva substanțială pe care o caută cu pasiune, prin mii de labirinturi și avataruri, secolul nostru.